

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

KRISTINA BUTVILAVIČIENĖ
(Europos Sąjungos politikos ir administravimo studijų programa)

**EUROPOS SAJUNGOS BENDROSIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS
FINANSINĖS PARAMOS PRIEMONIŲ ĮTAKA LIETUVOS ŽEMĖS ŪKIUI
2004-2006 METAIS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
profesorius
habil. dr.
Vygandas Paulikas

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS	3
1. EUROPOS SAJUNGOS BENDROJI ŽEMĖS ŪKIO POLITIKA	5
1.1. ES bendrosios žemės ūkio politikos raida	5
1.2. ES bendrosios žemės ūkio politikos reformavimas	8
1.3. ES bendrosios žemės ūkio politikos administravimas	13
1.4. ES bendrosios žemės ūkio politikos finansavimas	15
2. EUROPOS SAJUNGOS BENDROSIOJŲ ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS FINANSAVIMO LIETUVOJE STRUKTŪRA 2004-2006 METAIS	21
2.1. Institucijos ir administravimo struktūra	21
2.2. Bendrojo programavimo dokumentas ir jo priemonės.....	24
2.3. Kaimo plėtros planas ir jo priemonės	43
2.4. Tiesioginės išmokos.....	54
3. EUROPOS SAJUNGOS BENDROSIOJŲ ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS FINANSAVIMO LIETUVOJE EFEKTYVUMO ĮVERTINIMAS	57
3.1. Paramos įsisavinimo eiga.....	57
3.2. Žemės ūkio sektoriaus pokyčiai.....	62
3.3. Lėšų įsisavinimo problemos ir tendencijos.....	65
IŠVADOS	71
PAGRINDINĖ LITERATŪRA	72
SANTRAUKA	77
SUMMARY	78
PRIEDAI	79

IVADAS

Žemės ūkio sektorius yra vienas brangiausių ir labiausiai reglamentuotų sektorių Europos Sąjungoje (toliau – ES). Didelis skaičius šių sektorių reglamentuojančių teisės aktų, beveik pusė skiriamo ES biudžeto įrodo, kokia svarbi yra žemės ūkio politika visoms ES valstybėms narėms, ypač naujosioms narėms, taip pat ir Lietuvai. Nors bendroji žemės ūkio politika yra dažnai kritikuojama dėl savo protekcionistinio pobūdžio bei didelių išlaidų, ji lieka viena svarbiausių politikų ES. Ji yra gana reguliuojančio pobūdžio, apimanti pajamų palaikymo ir struktūrinės politikos priemones, pastarosioms suteikiant pastoviai didesnę reikšmę. Akivaizdu yra tai, kad gebėjimai įsisavinti ir efektyviai panaudoti ES paramą yra labai svarbūs ir būtini. Būtinai yra ir efektyvus ES teisės aktų perkėlimas ir įgyvendinimas nacionalinėje teisėje. Taip pat turi būti prieinama savalaikė informacija apie programas, paramą, galimybes ją pasinaudoti asmenims, susijusiems su žemės ūkio sektoriumi. Tikimasi, kad ši politika Lietuvoje, kaip ir ES šalyse senbuvėse padės išlaikyti tam tikrą užsibrėžtą pajamų lygį, jos įtakoje formosis racialesni ūkio dydžiai, gerės jų technologijos, daugiau plėtosis alternatyvi veikla kaime.

Stojimo į ES derybų metu Lietuvai buvo pasiūlyta finansinė parama pagal SAPARD programą (Specialioji žemės ūkio ir kaimo plėtros programa). Programos tikslas - padėti Lietuvai pasiruošti efektyviam ES struktūrinių fondų lėšų įsisavinimui, kai ši taps ES nare. Lietuvos įstojimas į ES bei atsiradusios naujos galimybės pasinaudoti ES kompensacine bei investicine parama – didžiausias postūmis tvariai žemės ūkio ir kaimo plėtrai. Nepaisant to, kad žemės ūkio politika yra viena pagrindinių ir labiausiai diskutuojamų Europos Sąjungoje, Lietuvoje dar nėra pakankamos teorinės ir praktinės patirties įgyvendinant šią politiką, bet tai tik įrodo šios temos aktualumą. Be to tema yra aktuali ir dėl ES bendrosios žemės ūkio politikos reformos, kuri tiesiogiai įtakos ir Lietuvos žemės ūkio plėtrą.

Darbo tema bus atskleista vienu aspektu, t. y., ES bendrosios žemės ūkio politikos įtaka Lietuvos žemės ūkio plėtrai bus nagrinėjama per ES skiriamą finansinę paramą, neatsižvelgiant į tokias priemones, kaip kvotos, intervencinės priemonės, užsienio prekybos mechanizmai.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti ES bendrosios žemės ūkio politikos įtaką Lietuvos žemės ūkio plėtrai per paramos žemės ūkiui programas.

Tyrimo tikslui pasiekti yra formuluojami tokie **tyrimo uždaviniai:**

- išanalizuoti ES bendrosios žemės ūkio politikos veikimo modelį;

- ištirti ES bendrosios žemės ūkio politikos finansavimo Lietuvoje struktūrą;
- įvertinti finansavimo efektyvumą;
- pateikti išvadas.

Tyrimo objektas yra ES bendrosios žemės ūkio politikos įgyvendinimas Lietuvoje.

Tyrimo dalykas – ES bendrosios žemės ūkio politikos finansavimo Lietuvoje priemonės.

Tyrimo metodai. Darbo tikslui ir uždaviniams įgyvendinti naudojami mokslinės literatūros, ES ir Lietuvos teisės aktų, statistinių duomenų analizės metodai.

Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, pagrindinės literatūros sąrašas. Pirmas skyrius yra teorinis. Jame apibrėžiami teoriniai ES Bendrosios žemės ūkio politikos aspektai. Antrame skyriuje kalbama apie žemės ūkio politikos administravimą Lietuvoje, pagrindines finansavimo priemones. Trečias skyrius yra daugiau praktinio pobūdžio. Jame apžvelgiama politikos įgyvendinimo Lietuvoje eiga, pasiekti rezultatai bei tendencijos.

Rašant darbą, buvo remtasi specialiąja literatūra lietuvių bei anglų kalbomis, internete pateikiama informacija, analizuojami Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos teisės aktai. Buvo konsultuojamasi su Žemės ūkio ministerijos, Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos, Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto bei VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro specialistais.

1. EUROPOS SAJUNGOS BENDROJI ŽEMĖS ŪKIO POLITIKA

1.1. ES bendrosios žemės ūkio politikos raida

Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika – nuosekliai išplėtotą persikirstomojo pobūdžio Europos Bendrijos politika, kurios svarbiausia paskirtis – iš Bendrijos biudžeto subsidijuoti žemės ūkio sektorių¹. Bendra žemės ūkio rinka apima laisvą žemės ūkio prekių judėjimą ES, muitų ir kitų netarifinių apribojimų panaikinimą, vienodas žemės ūkio produktų kainas, vieningas konkurencijos taisykles, administracines procedūras, sanitarines ir higienines normas, vartotojų apsaugos principus bei bendrą išorinę rinkos apsaugą. Nacionalinės rinkos turi paklusti bendriems ES politikos reikalavimams.

Pirmaisiais pokario metais buvo aktualios maisto stygiaus, ūkių modernizavimo ir mažų pajamų dirbančiųjų žemės ūkio sektoriuje problemos. Joms spręsti buvo numatyta kurti bendrą agrarinę politiką, kuri telktų jėgas bendriems tikslams pasiekti. 1958 m. įsigaliojusioje Europos ekonominės bendrijos steigimo (Romos) sutartyje, kurią pasirašė Belgija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Prancūzija ir Vokietijos Federacinė Respublika, žemės ūkis buvo įtrauktas į bendrąją rinką, kurioje atsisakoma kiekybinių apribojimų bei muitų tarp šalių narių ir nustatomas bendras išorinis muitas. Taip pat buvo suformuluoti pagrindiniai Bendrosios žemės ūkio politikos (toliau - BŽŪP) tikslai, kurie buvo sąlygoti tuometinės ekonominės bei politinės situacijos. Romos sutarties 33 straipsnio pirmoje dalyje buvo nurodyta:

- didinti žemės ūkio našumą, skatinant technikos pažangą bei užtikrinant racionalią žemės ūkio gamybos plėtotę ir kuo geresnį gamybos veiksmų, ypač darbo jėgos, panaudojimą;
- tokiu būdu užtikrinti deramą žemės ūkiu besiverčiančios bendruomenės gyvenimo lygį, ypač didinant žemės ūkyje dirbančių asmenų asmenines pajamas;
- stabilizuoti žemės ūkio produktų rinkas;
- užtikrinti žemės ūkio produktų tiekimą;
- užtikrinti, kad vartotoją pasiekusių žemės ūkio produktų kainos nebūtų pernelyg didelės.

¹ R.Griekienis, K.Maniokas, R.Martišauskas ir kt./sud.G.Vitkus. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P.51.

Tačiau organizuoti bendrą žemės politiką buvo nelengva, kadangi kiekviena valstybė laikėsi savo nacionalinių pozicijų dėl politikos organizavimo. Vokietija, Italija ir Prancūzija laikėsi labiau protekcionistinės politikos. Olandija ir Belgija siekė liberalizuoti žemės ūkio politiką. Tačiau reikėjo siekti bendro sprendimo, kad bendra žemės ūkio politika galėtų veikti pagal bendros rinkos principus. Todėl ilginiui remiantis tikslais, buvo nustatyti ir bendri veikimo principai, kurie galioja ir šiandien:

- bendra žemės ūkio produktų rinka;
- Bendrijos preferencija, t. y. pirmenybė ir privilegijos, teikiamos EB gamintojams;
- finansinis solidarumas – BŽŪP finansuojama bendromis lėšomis per EB biudžetą².

Remiantis šiais tikslais ir principais buvo parengtos pagrindinės BŽŪP gairės, kurios pristatytos 1958 m. Stresoje (Italija) vykusioje konferencijoje. Pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į ūkininko ūkį, kuris turėjo būti ne tik išsaugotas, bet ir tapti našiu bei konkurencingu. To siekiant buvo užsibrėžta:

- surasti pusiausvyrą tarp gamybos ir realizavimo apimčių, tuo pat metu atsižvelgiant ir į eksporto ir importo galimybes;
- nustatyti tamprų ryšį tarp žemės ūkio struktūrų tobulinimo politikos ir rinkos politikos;
- didinti našumą;
- nustatyti tokią kainų politiką, kuri padėtų išvengti perprodukcijos, ūkininkams tapti konkurencingais;
- remti mažiau palankias ūkininkauti vietas ar ūkius;
- efektyviau spręsti mažai rentabilių, ekonomiškai neperspektyvių ūkių problemas, perorientuojant žemės ūkio dirbančiuosius į kitas profesijas bei diversifikuojant kaimo vietovių ekonomines veiklas.

Nors Stresos konferencija pabrėžė struktūrinės plėtros ir kaimo plėtros svarbą, visgi ypatingas dėmesys ir didžiausia lėšų dalis buvo skirta bendrosios rinkos ir kainų politikos sukūrimui.

² R.Grikienis, K.Maniokas, R.Martišauskas ir kt./sud.G.Vitkus. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P.52.

Institucinių kainų sistema tapo pagrindiniu ES BŽŪP rinkų reguliavimo instrumentu. Pirmiausia ši sistema buvo sukurta grūdų rinkai reguliuoti, tačiau vėliau ji pritaikyta ir kitų produktų rinkoms. Institucinių kainų sistemą sudaro keletas kainų, tačiau pagrindinės yra:

- tikslinė kaina;
- intervencinė kaina;
- slenkstinė kaina.

Tikslinę kainą kasmet nustato Europos Komisija. Ši kaina turi užtikrinti optimalias pajamas žemės ūkio produkcijos gamintojui. Ja remiantis yra paskaičiuojama intervencinė kaina. Intervencinė kaina yra minimali gamintojo gaunama kaina. Jeigu ES vidaus rinkoje dėl padidėjusios pasiūlos konkretaus žemės ūkio produkto rinkos kaina nukrenta žemiau nustatyto intervencinės kainos lygio, intervencinės agentūros superka dalį produkcijos pertekliaus, kad padidintų produkto kainą vidaus rinkoje³. Slenkstinė kaina naudojama apsaugoti vidaus rinką. Ši kaina įgyvendina Bendrijos preferencijos principą. Ji nustatoma prekei, importuojamai iš trečiųjų šalių, kurios kaina yra mažesnė už Sąjungos vidaus rinkos kainą. Jei įvežamos prekės kaina yra mažesnė už slenkstinę kainą, yra mokamas importo mokestis, kuris vėliau padengia eksporto subsidijas.

Eksporto subsidijos padengia kainų skirtumą tarp aukštesnio vidaus kainų lygio ir žemesnio eksporto rinkų kainų lygio.

Dar viena paminėtina anksčiau naudota priemonė yra vadinamieji „žalieji pinigai“. Tai buvo išmokos, kuriomis žemdirbiams buvo kompensuojami dėl nacionalinių valiutų svyravimų atsiradę nuostoliai. Šios priemonės idėjos autorei Vokietijai "žalieji pinigai" leido išlaikyti didesnes kainas nei kitose valstybėse narėse. Tačiau dėl sudėtingumo ir komplikacijų prekyboje, „žalieji pinigai“ buvo panaikinti įvedus eurą.

Minėtos priemonės turėjo teigiamų pasekmių žemės ūkio plėtrai, tačiau ilginiui ima ryškėti neigiamos tokios gerovės politikos pusės: didelės biudžeto išlaidos politikai finansuoti, žemės ūkio produkcijos perteklius, aukštos maisto produktų kainos. Imta kalbėti apie būtinybę reformuoti BŽŪP.

³ Junevičius A. Europos sąjunga: istoriniai, politiniai, teisiniai aspektai. - Kaunas: Technologija, 1999. P.237.

1.2. ES bendrosios žemės ūkio politikos reformavimas

Žemės ūkio ir maisto produktų perteklius – viena svarbiausių priežasčių BŽŪP reformai. Pati reforma pradėta įgyvendinti 1992 metais, tačiau paskatų tam buvo ir anksčiau.

Dar 1984 m., didėjant perprodukcijai, buvo įvestos kvotos pieno produkcijai. Tačiau gamyba vis tiek didėjo, o kartu augo ir Bendrijos biudžeto išlaidos žemės ūkio politikai. 1987 m. pasiūlyta kvotas taikyti cukrui bei kitoms žemės ūkio produktų rūšims. Taip pat buvo siūloma taikyti vadinamąjį žemės atidėjimo principą, pagal kurį žemdirbiams kompensuojama už žemės ūkio tikslams nenaudojamą žemę⁴. Buvo skatinama ir kaimo plėtra, kuriant kaime darbo vietas, nesusijusias su agrarine veikla. Taip pat skatinamos investicijos į ūkių modernizavimą, kokybės gerinimą.

Paskatas BŽŪP reformai taip pat lėmė kasmet didėjančios biudžeto išlaidos žemės ūkiui. Didelė dalis Sąjungos biudžeto išlaidų buvo skiriamos subsidijuoti vidaus kainų palaikymą ir žemės ūkio produktų eksportą. Daug lėšų reikalavo maisto produktų atsargų sandėliavimas. 1988 m. Europos Komisija nutarė, kad išlaidos žemės ūkiui neturi viršyti nustatyto procento ribos nuo viso biudžeto.

Reformas skatino ir neefektyvus vidaus paramos paskirstymas. Dėl rinkos reguliavimo priemonių didžioji dalis lėšų tekdavo stambiausiems ūkininkams, kurie ir be paramos buvo konkurencingesni už smulkiuosius.

Pokario metais iškilusi maisto trūkumo problema skatino didinti žemės ūkio našumą, vystant technikos pažangą. Tačiau ilgainiui šią problemą pakeitė kita – dėl mechanizavimo ir intensyvėjančios žemės ūkio gamybos, taip pat dėl nenašios žemės apleidimo vis opesnės darėsi aplinkosaugos problemos, kurios sulaukdavo vis didesnio visuomenės dėmesio ir debatų apie žemės ūkio neigiamą poveikį aplinkai. Todėl gamtosauginiai klausimai buvo įtraukti į BŽŪP reformos akiratį.

Siekdama mažinti perteklių, tuo pačiu nemažinant ūkininkų pajamų, Europos Komisija siūlė pereiti nuo dirbtinio produktų supirkimo kainų palaikymo prie tiesioginio nustatyto

⁴ R.Griekienis, K.Maniokas, R.Martišauskas ir kt./sud.G.Vitkus. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P.53.

žemdirbių pajamų lygio palaikymo⁵. Biudžeto problemos tai neišsprendė, kadangi intervencines kainas pakeitė kompensacijos. Tačiau pačios žemės ūkio produktų kainos artėjo prie pasaulinių.

Kainų mažėjimui įtakos turėjo ir tarptautinės prekybos politikos liberalizavimas, įtvirtintas GATT Urugvajaus daugiašalių derybų dėl prekybos raundo susitarimuose. Tai išorinis veiksnys, skatinantis BŽŪP reformą. ES buvo įpareigota mažinti vidaus paramą bei eksporto subsidijas, naikinti netarifinius apribojimus prekyboje, kvotas keisti tarifais, kurie kasmet būtų mažinami, atverti rinkas.

1992 metų reformos nuostatos buvo išdėstytos tuometinio Žemės ūkio komisaro MacSchary plane. Plane pirmą kartą iškelta nuostata, kad netiesioginę paramą turėtų pakeisti tiesioginė parama. Dideles produktų supirkimo kainas turėjo pakeisti tiesioginės išmokos, kaip kompensacija už patirtus nuostolius įgyvendinant šią reformą. Išmokų dydžiai nustatomi atsižvelgiant į per tam tikrą laikotarpį buvusius javų plotus ir derlingumą, gyvulių skaičių ir pan. Vidutiniškai 30 proc. buvo sumažintos intervencinės grūdų kainos. Už sumažintas kainas buvo numatytos kompensacijos tiesioginių išmokų pavidalu už pasėlių hektarus⁶. Buvo mažinamos intervencinės grūdų, sviesto, jautienos kainos. Liko galioti pieno kvotų sistema. Numatyta, taikant „*set aside*“ (palikti pūdytuoti žemę) principą, mažinti dirbamos žemės plotus, mokant kompensacijas už nedirbamą žemę bei finansuojant žemės ūkio paskirties žemės apželdinimą mišku. Skatinama laikytis agroaplinkosauginių reikalavimų, vystyti ekologinę žemdirbystę. Tam buvo priimtose direktyvos dėl nitratų, natūralių faunos ir floros buveinių išsaugojimo, taip pat numatyta kurti apsauginių zonų tinklą „Natura 2000“.

Tačiau visų problemų ši reforma neišsprendė. Liko aktuali didelių biudžeto išlaidų žemės ūkiui problema. Augo skirtumai tarp regionų. Netolygus paramos paskirstymas tarp regionų sąlygojo dar didesnę atotrūkį tarp turtingų ir ne tiek turtingų regionų. Tarptautiniame lygmenyje ES ir toliau buvo verčiama atverti savo rinkas bei atsisakyti priemonių, kurios dirbtinai palaiko aukštas produkcijos kainas. Tolesnes reformas skatino ir busima ES plėtra Vidurio ir Rytų Europoje.

Nauja iniciatyva reformai tai 1997 m. paskelbta, o 1999 m. papildyta „Darbotvarkė 2000: už stipresnę ir platesnę Europą“. Be tęsiamų reformų yra siekiama naujų tikslų: žemės ūkio konkurencingumo vidaus ir išorės rinkose, maisto saugumo ir kokybės, aplinkosaugos,

⁵ R.Griekienis, K.Maniokas, R.Martišauskas ir kt./sud.G.Vitkus. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P.53.

⁶ Paulikas V. Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika ir administravimas. – Vilnius: LTU, 2002. P.12.

pakankamų ūkininkų pajamų, alternatyvių pajamų šaltinių kūrimas, stabilių ES biudžeto išlaidų. Yra akcentuojamas politikos decentralizavimas bei teisės aktų supaprastinimas, kad BŽŪP taptų aiškesnė ir suprantamesnė. Produktų rinkose intervencines priemones toliau keičia tiesioginės išmokos. Kainų rėmimas buvo toliau mažinamas javų ir veršienos sektoriuose, o tiesioginės išmokos šiems sektoriams buvo didinamos, siekiant ūkininkams kompensuoti kainų mažėjimą. Be to, tiesioginės išmokos aliejiniams augalams buvo palaiptiesniui mažinamos iki išmokų už javus lygio. Taip pat buvo nutarta mažinti remiamas kainas ir nuo 2005 m. įvesti tiesiogines išmokas ir pieno sektoriuje. Oficialiai įtvirtinama nauja žemės ūkio plėtros kryptis – kaimo plėtra. Pasisakoma už alternatyvių veiklų kaime organizavimą, kultūrinio paveldo ir tradicijų saugojimą. Tarybos reglamente Nr. 1257/1999 yra numatytos tokios paramos kaimo plėtrai priemonės:

- investicijos į žemės ūkio verslą;
- investicijos į žmogiškuosius išteklius, kurios apima paramą jauniems ūkininkams, ankstyvojo pasitraukimo paramą bei mokymus;
- parama už ūkininkavimą mažiau palankiose vietovėse ar vietovėse su aplinkosauginiais apribojimais;
- parama žemės ūkio aplinkosaugai;
- parama perdirbimui ir rinkodarai;
- miškininkystės rėmimas.

Nauju stimulu toliau reformuoti ES bendrąją žemės ūkio politiką tapo Vidurio ir Rytų Europos valstybių stojimas ES. Dar 2003 m. Liuksemburgo Ministrų Tarybos susitikime buvo priimtas politinis sprendimas tęsti BŽŪP reformas. Toliau siekiama mažinti ES biudžeto išlaidas žemės ūkio politikai, todėl naujoms narėms buvo nustatyti pereinamieji laikotarpiai, kai joms dar nėra taikomos visos BŽŪP nuostatos, ypač tos kurios apima finansavimo apimtį. Toks sprendimas buvo priimtas dėl to, kad šalyse kandidatėse buvo gaminama daug perteklinės produkcijos, kuri neretai neatitiko ES reikalavimų. Be to, taikant standartinę BŽŪP pajamų palaikymo režimą, būtų reikėję padvigubinti ES biudžeto lėšas žemės ūkiui remti. Taip pat nemažai finansinių lėšų turėjo pareikalauti naujųjų narių ūkių modernizavimas, kadangi jų gamybos technologijos atsiliko nuo ES senbuvių.

Tiesioginių išmokų sistemą keičia išmokų vienam ūkiui sistema, kitaip dar vadinama bendrosios išmokos ūkiui schema (angl. *single farm payment*). Šia schema norima pakeisti sudėtingą ir brangiai kainuojantį tiesioginių išmokų mechanizmą. Laikui bėgant išmokų atsirado

vis daugiau ir įvairių, todėl jas tapo sudėtinga administruoti. Naujoji sistema įsigaliojo 2005 m. sausio 1 d., tačiau buvo nustatyti pereinamieji laikotarpiai visoms naujoms narėms ir kai kurioms senbuvėms (Graikijai, Olandijai, Prancūzijai, Ispanijai, Suomijai). Ši reforma reiškia, kad parama ūkiams nebėra susieta su pagaminama produkcija, t. y. kad išmokos mokamos nepriklausomai nuo to, kiek ir ko ūkininkas gamina⁷. Gaminama produkcija nebesubsidijuojama, todėl tokia išmoka skirta ūkininko pajamoms palaikyti. Naujas tiesioginių išmokų mechanizmas yra daugiau orientuotas į rinką. Jis skatins konkurenciją, reguliuos tam tikrų produktų paklausą ir pasiūlą. Įgyvendinant bendrosios išmokos schemą, žemdirbiui paliekama apsisprendimo laisvė ir teisė pasirinkti, kokia kryptimi vystyti savo ūkį, kokią produkciją gaminti, kad būtų galima ją pelningai realizuoti, arba, orientuojantis į situaciją žemės ūkio produktų rinkoje, laikinai ar ilgesniam laikui atsisakyti nepaklausios produkcijos gamybos⁸. Vis dėlto ES narėms paliekama galimybė iš dalies susieti su gamyba kai kurių žemės ūkio augalų ar gyvulių auginimą, mokant už juos papildomas išmokas. Papildomos išmokos gali būti mokamos už kai kurių grūdinių kultūrų, linų auginimą, o gyvulininkystės sektoriuje – už kai kurių rūšių gyvulių auginimą. Reikalavimas atidėti tam tikrą ariamos žemės plotą yra taikomas tik didesniems ūkiams, kurie, atsižvelgiant į šaliai nustatytą referencinį derlingumą, užaugina daugiau nei 92 tonas grūdų. Bendrosios išmokos suma yra apskaičiuojama pagal 2000-2002 metų išmokėtos paramos už žemės ūkio augalų plotus ir gyvulius sumos vidurkį. Tokiu būdu yra nustatoma išmokų valstybei viršutinė riba. Kitas svarbus reformos elementas yra paramos susiejimas su numatytais specialiais reikalavimais (angl. *cross compliance*). Į išmoką pretenduojantis ūkininkas turi laikytis kompleksinių geros žemdirbystės praktikos reikalavimų, gyvulių gerovės standartų, aplinkosaugos bei maisto saugos ir kokybės reikalavimų. Nesilaikant šių sąlygų, yra taikomos tam tikros sankcijos: išmoka gali būti mažinama, ar visai neskiriama.

Lietuva, kaip ir kitos naujos ES šalys narės, nuo 2004 metų taiko Vienkartinės išmokos už plotus ir papildomų nacionalinių tiesioginių išmokų schemas. Nuo 2007 m. Lietuvoje pradedama įgyvendinti Bendrosios išmokos ūkiui schema, kuri visa apimtimi bus pradėta taikyti 2009 m. Apie tai plačiau bus aptarta trečiame skyriuje.

Įgyvendinant 2003 m. reformos nuostatas dėl biudžeto lėšų žemės ūkiui mažinimo, toliau yra siauriamos intervencinės priemonės: atsisakoma rugių intervencinio supirkimo,

⁷ Kazėnas G. Europos Sąjungos bendrosios žemės ūkio politikos reforma. // Viešojo politika ir administravimas. 2005, Nr. 14. P.84.

⁸ Lapinas M. Bendrosios išmokos ūkiui schema. Kas tai? // Mano ūkis. 2006, Nr.3.

mažinamos kitų produktų intervencinės kainos. Sukurtas finansinės disciplinos mechanizmas, kuris užtikrina, kad nebūtų viršijamos rinkos reguliavimui numatytos išlaidos. Viršijimo atveju jos proporcingai mažinamos. Taip pat pradėta taikyti proporcinga išmokų mažinimo sistema, jei deklaruotas plotas viršija plotą, už kurį išmoka yra garantuojama. Siekiant sumažinti tiesioginių išmokų dydį dideliems ūkiams, 2003 m. reforma įvedė moduliacijos principą, t.y. tiesioginių išmokų mažinimas. Sutaupytoji lėšų dalis perkeliama kaimo plėtros politikai finansuoti. Nuo 2005 iki 2012 m. tiesioginės išmokos yra laipsniškai mažinamos: 3 proc. – 2005 m., 4 proc. – 2006 m., o nuo 2007 m. – po 5 proc. kasmet⁹. Šis principas nebus taikomas naujose narėse tol, kol šios nepasiekis senbuvų lygio. Naujose narėse, 2004 m. joms įstojus į ES, išmokų dydis sudarė tik 25 proc. ES-15 lygio. Išmokų dydis kyla kasmet po 5 proc. iki 2013 m., kol pasiekis 100 proc. ES lygio. Nacionalinės vyriausybės prie išmokų gali pridėti iki 30proc. išmokų iš nacionalinio biudžeto.

Svarbu paminėti dar vieną naujosios reformos tikslą – tai kaimo plėtros politikos stiprinimas. Šio tikslo siekiama skiriant paramos lėšas taip, kad kompensacinės išmokos būtų susietos su lėšomis skiriamomis pagal programas kaimo plėtrai. Kaimo plėtros politikos prioritetais lieka aplinkosaugos gerinimas, kaimo paveldo apsauga, veiklų kaime įvairinimas, subalansuoto žemės ir miškų ūkio rėmimas.

Visą BŽŪP reformos raidą galima būtų apibrėžti kaip sistemingą perėjimą nuo stipraus rinkos reguliavimo bei intervencinės rinkos paramos prie valstybės vaidmens reguliuojant rinkas mažėjimo, kompensacinių išmokų įvedimo bei kaimo plėtros skatinimo. Vis didesnis dėmesys yra skiriamas būtent kaimo plėtrai, kaip prioritetiniai žemės ūkio raidos kryptys. Siekiama ir toliau didinti ES finansavimą šiai sričiai nauju, 2007 – 2013 m., finansavimo laikotarpiu. Numatomos trys pagrindinės kaimo plėtros kryptys: žemdirbystės ir miškininkystės konkurencingumo gerinimas, aplinkos apsauga ir žemėtvarka bei gyvenimo kokybės kaime gerinimas.

⁹ Kazėnas G. Europos Sąjungos bendrosios žemės ūkio politikos reforma. // Viešoji politika ir administravimas. 2005, Nr. 14. P.86.

1.3. ES bendrosios žemės ūkio politikos administravimas

Kalbant apie ES bendrąją žemės ūkio politiką, būtina yra išsiaiškinti, kaip veikia visos politikos formavimo mechanizmas, kaip vienokios ar kitokios nuostatos tampa visoms valstybėms narėms privalomais sprendimais.

Formuojant ir įgyvendinant ES bendrąją žemės ūkio politiką, didžiausią įtaką turi Europos Komisija. Ji yra pagrindinė vykdomosios valdžios institucija, kurią sudaro dvidešimt penki ES valstybių deleguoti nepriklausomi tarnautojai, vadinamieji komisarai. Europos Komisija turi išimtinę teisės aktų iniciatyvos teisę: Ministrų Taryba negali formaliai svarstyti jokio pasiūlymo, kuris nėra pateiktas Komisijos¹⁰. Ji yra ta institucija, kuriai tenka iniciatyvos teisė visai BŽŪP kryptims, pobūdžiui bei jos reformoms. Galima teigti, kad pagrindinį vaidmenį formuojant žemės ūkio politiką Komisijoje turi komisarai, atsakingas už žemės ūkį. Istorija parodė, kad būtent žemės ūkio komisarai buvo politikos reformų iniciatoriai.

Europos Komisijos tarnybos yra organizuotos į 23 generalinius direktoratus, šie – į direktoratus, o pastarieji – į skyrius. Žemės ūkio generalinis direktoratas yra vienas didžiausių Komisijoje. Tokia padėtis susiklostė todėl, kad žemės ūkis buvo ta veiklos sritis, kurioje visos valstybės narės savo noru sutiko perleisti daugiausiai, palyginti su kitomis veiklos sritimis, politikos formavimo bei administravimo funkcijų ES institucijoms¹¹. Be to jam tenka teisė tvarkyti beveik pusę ES biudžeto. Šis direktoratas, pasikonsultavęs su nacionaliniais ekspertais iš patarėjų bei konsultacinių komitetų, parengia ES teisės aktus (reglamentus, direktyvas, sprendimus). Toks konsultavimasis yra svarbus Komisijai, kuri gali spręsti, ar sprendimui pritarė narių vyriausybės, ar jį priims Taryba. Komisija sprendžia visų narių balsų dauguma¹². Sprendimą priėmusi Komisija, perduoda jį Ministrų Tarybai tvirtinti. Tarybos patvirtinti teisės aktai tampa privalomi visoms valstybėms narėms. Europos Komisija kartu su Žemės ūkio generaliniu direktoratu prižiūri, kaip yra įgyvendinami žemės ūkio politikos sprendimai. Svarbiausias vaidmuo įgyvendinant BŽŪP nacionaliniu lygiu tenka nacionalinėms žemės ūkio ministerijoms bei kitoms valstybių narių institucijoms.

¹⁰ M. Tracy. Maisto pramonė ir žemės ūkis rinkos ekonomikos sąlygomis. Žemės ūkio politika Europos Sąjungoje. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998. P.299.

¹¹ Paulikas V. Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika ir administravimas. – Vilnius: LTU, 2002. P.101.

¹² Europos Sąjunga: steigimo dokumentai ir sutartis dėl Konstitucijos Europai. – Vilnius: Eugrimas, 2005. P.145.

Kol Komisija yra iš esmės nepriklausoma institucija, Ministrų Tarybą sudaro šalių narių atstovai. Ministrų Taryba yra ta institucija, kurioje tarpvyriausybiniams susitarimams yra derinami skirtingi valstybių narių interesai. Iš principo yra tik viena Taryba. Žemės ūkio taryba turi tokius pačius įgaliojimus kaip ir Užsienio reikalų taryba arba bet kuri kita taryba¹³. Į Žemės ūkio tarybą susirenka valstybių narių žemės ūkio ministrai. Žemės ūkio ministrų taryba, sudaryta iš 27 šalių narių atstovų, t.y. valstybių narių žemės ūkio ministrų, yra antrinės teisės aktų priėmimo institucija. Ji priima Komisijos inicijuotą teisės aktą bei nurodo šiai parengti jo įgyvendinimo priemones.

Specialiajam Žemės ūkio komitetui, sudarytam iš valstybių narių žemės ūkio ministerijų pareigūnų, tenka atsakomybė ruošiant Tarybos sesijas. Sprendimai Taryboje yra priimami kvalifikuotos daugumos principu, tačiau kiekviena narė gali pasinaudoti veto teise, jei sprendimas liečia svarbius jos nacionalinius interesus. Iš valstybių narių atstovų bei Komisijos atstovo yra sudaromi įgyvendinimo priežiūros komitetai, kitaip dar vadinami „komitologijos“ komitetais, kurie prižiūri, kaip Komisija įgyvendina Ministrų Tarybos priimtus teisės aktus, bei gina valstybių narių interesus. Šie komitetai yra sudaromi pagal žemės ūkio produkcijos rūšis ir pagal atstovavimo interesus.

Nors Europos Parlamentas palaipsniui gauna vis didesnes teises priimant sprendimus, jo galios žemės ūkio politikos srityje lieka gana ribotos. Parlamente yra sudaromas Žemės ūkio ir kaimo plėtros komitetas, kuris formuoja Parlamento nuomonę vienu ar kitu žemės ūkio politikos klausimu. Be to Parlamente gali būti viešinami vartotojų bei visos visuomenės interesai tam tikrais žemės ūkio politikos aspektais, tačiau jo funkcijos teisėkūros srityje yra gana menkos. Parlamentas gali tik išdėstyti Tarybai savo nuomonę dėl Komisijos pasiūlymų¹⁴. Tačiau Taryba, išklausiusi Parlamento nuomonę, gali ją ignoruoti.

Didesnė Europos Parlamento įtaka Bendrosios žemės ūkio politikos formavimui gali pasireikšti svarstant ir tvirtinant ES biudžetą. Tačiau turint mintyje, jog išlaidos žemės ūkiui yra privalomojo pobūdžio, Parlamentas gali nepritarti tik visam ES biudžetui, o ne atskirai jo daliai, liečiančiai žemės ūkį. Parlamento Biudžeto komitetas gali reikšti savo nuomonę svarstant žemės ūkio politikos finansavimo reikalus.

¹³ M. Tracy. Maisto pramonė ir žemės ūkis rinkos ekonomikos sąlygomis. Žemės ūkio politika Europos Sąjungoje. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998. P.302.

¹⁴ M. Tracy. Maisto pramonė ir žemės ūkis rinkos ekonomikos sąlygomis. Žemės ūkio politika Europos Sąjungoje. Vilnius: Diemedžio leidykla, 1998. P.301.

Europos Teisingumo Teismas yra atsakingas už Europos Sąjungos teisės aktų interpretavimą ir vykdymą. Be to, jis nagrinėja nemažą skaičių bylų, liečiančių BŽŪP. Didelį bylų skaičių galima paaiškinti tuo, kad Bendroji žemės ūkio politika yra labiausiai integruota į visą ES politiką ir teisę. Dažnai Europos Teisingumo Teismo sprendimai BŽŪP srityje tampa bendrais ES teisės principais.

1.4. ES bendrosios žemės ūkio politikos finansavimas

Bendrosios žemės ūkio politikos finansinė našta ES biudžetui yra vienas pagrindinių diskusijų objektų. ES biudžetas – bendros ES institucijų ir valstybių lėšos, iš kurių finansuojama ES veikla¹⁵. Tai Europos Komisijos pasiūlytas bei Parlamento ir Ministrų Tarybos suderėtas dokumentas, kuriuo kiekvieniems finansiniams metams numatomos ir leidžiamos visos įplaukos ir išlaidos, laikomos būtinomis Europos bendrijai ir Europos atominės energijos bendrijai¹⁶. ES biudžetas sudaromas ir vykdomas laikantis vieningumo, biudžeto tikslumo, metinio periodiškumo, subalansuotumo, apskaitos vieneto, universalumo, konkretumo, gero finansų valdymo ir skaidrumo principų.

- *Vientisumo ir biudžeto tikslumo principai* reiškia, kad visos ES įplaukos ir išlaidos, jeigu jos priskiriamos biudžetui, turi būti įtrauktos į vieną dokumentą.
- *Metinio periodiškumo principas* reiškia, kad biudžetas priimtas vieneriems biudžetiniams metams vienu metu ir kad pagal bendrą taisyklę einamųjų metų asignavimai įsipareigojimams ir asignavimai mokėjimams turi būti panaudoti per tuos metus.
- *Subalansuotumo principas* reiškia, kad prognozės dėl biudžetinių metų įplaukų turi būti tokios pat, kaip ir tų metų asignavimai mokėjimams: biudžeto deficito, kuris gali atsirasti, negalima dengti iš skolinamų lėšų, kadangi tai nesuderinama su nuosavų išteklių sistema, todėl neleistina.
- *Apskaitos vieneto principas* reiškia, kad biudžetas sudaromas ir vykdomas eurai ir sąskaitos nurodomos eurai.

¹⁵ R.Grikienis, K.Maniokas, R.Martišauskas ir kt./sud.G.Vitkus. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P.73.

¹⁶ http://eur-lex.europa.eu/budget/data/D2007_VOL1/LT/nmc-grseqN70091660751-2/index.htm ; prisijungimo laikas: 2007-08-11.

- *Universalumo principas* reiškia, kad įplaukų visuma skirta padengti asignavimų mokėjimams visumą, išskyrus tam tikras įplaukas, kurios priskiriamos tam tikroms išlaidoms. Visos įplaukos ir išlaidos įrašomos į biudžetą nekoreguojant jų viena kitos atžvilgiu.
- *Konkretumo principas* reiškia, kad kiekvienas asignavimas turi turėti nustatytą paskirtį ir turi būti priskirtas konkrečiam tikslui, siekiant išvengti asignavimų supainiojimo.
- *Gero finansų valdymo principas* yra apibrėžiamas ekonomiškumo, našumo ir efektyvumo principais.
- Biudžetas vykdomas laikantis *skaidrumo principo*, o tuo užtikrinamas geras informavimas apie biudžeto ir sąskaitų vykdymą¹⁷.

Biudžetas yra sudaromas pagal veiklas, taip padidinant biudžeto valdymo skaidrumą, atsižvelgiant į gero finansų valdymo, ir ypač našumo bei efektyvumo tikslus.

Biudžetas yra finansuojamas iš nuosavų išteklių ir kitų įplaukų. Nuosavus išteklius galima apibūdinti kaip įplaukas, kurios automatiškai kaupiamos ES, siekiant finansuoti jos biudžetą, ir dėl kurių nereikia jokio paskesnio nacionalinių valdžios institucijų sprendimo. Nuosavus išteklius galima skirstyti į tokias kategorijas (1 diagrama):

- tradiciniai nuosavieji ištekliai, kurie yra dviejų kategorijų: žemės ūkio ir cukraus mokesčiai bei muitai (17,3 mljrd. eurų, arba 15 proc. nuo visos sumos);
- su PVM susiję nuosavieji ištekliai (1 proc. nuo valstybėse narėse surenkamo PVM) (17,8 mljrd. eurų, arba 15 proc. nuo visos sumos);
- su BNP susiję nuosavieji ištekliai (0,73 proc. nuo šalies BNP) (80 mljrd. eurų, arba 69 proc. nuo visos sumos)¹⁸.

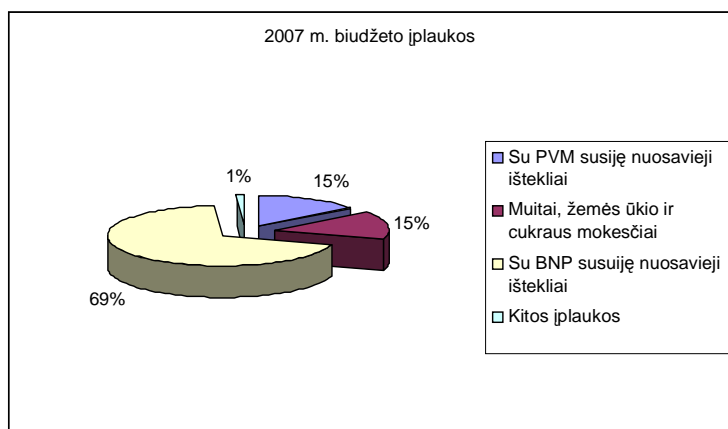
Kitos įplaukos - tai biudžeto dalis finansuojama ne iš nuosavų išteklių, bet apima mokesčius ir kitus atskaitymus iš personalo darbo užmokesčio, banko palūkanas, Bendrijai nepriklausančių šalių indėlių į tam tikras Bendrijos programas (pvz., mokslinių tyrimų srityje), nepanaudotos Bendrijos finansinės pagalbos grąžinimą, delspinigius, taip pat praėjusių metų likutį. Šios įplaukos biudžetui prideda 1,3 mljrd. eurų, arba 1 proc. visų įplaukų¹⁹.

¹⁷ http://eur-lex.europa.eu/budget/data/D2007_VOL1/LT/nmc-grseqN70091660751-2/index.htm ; prisijungimo laikas: 2007-08-11.

¹⁸ http://ec.europa.eu/budget/budget_glance/where_from_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-10.

¹⁹ Ten pat

1 diagrama. 2007 m. biudžeto įplaukos.

Šaltinis: http://ec.europa.eu/budget/budget_glance/where_from_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-10.

ES biudžeto išlaidos yra skirstomos į privalomasias ir neprivalomasias. Privalomosios išlaidos yra skiriamos finansuoti tiesiogiai ES sutartyse ar teisės aktuose numatytiems tikslams. Šios išlaidos padengia pagal Bendrąją žemės ūkio politiką numatytas subsidijas ir garantijas. Neprivalomosios išlaidos skiriamos finansuoti kitoms ES veikloms, dėl kurių susitaria Europos Parlamentas ir Taryba. Šios lėšos skiriamos struktūriniams fondams, administracinėms išlaidoms, paramai užsieniui, taip pat tokioms vidaus politikos sritims, kaip transportas, vartotojų apsauga, technologijų pažanga, moksliniai tyrimai.

Kalbant apie biudžeto išteklius ir išlaidas, svarbu paminėti finansinis solidarumo principą, kuris reiškia, kad išmokų dydis valstybei narei nepriklauso nuo nacionalinių įmokų dydžio. Šioje vietoje reikėtų paminėti Jungtinės Karalystės permokos grąžinimą, kuris susilpnino šį principą. Permokos grąžinimas buvo įvestas kaip kompensacija Jungtinei Karalystei už neproporcingai didelį disbalansą tarp įmokų ir išmokų. Šį disbalansą Didžiajai Britanijai lėmė dvi pagrindinės priežastys: pirmiausia tai, kad joje buvo palyginti mažai fermerių, kurių paramai ir buvo išmokama didžioji biudžeto dalis, o antra, palyginti didelis pridėtinės vertės mokesčio, kurio nustatyta dalis skiriama bendram biudžetui, surinkimas²⁰. Taigi nuo 1984 m. Didžiajai Britanijai buvo nustatyta speciali išlyga: jos pridėtinės vertės mokesčio įmokų dalis negali viršyti 1/3 visų lėšų, gaunamų iš bendro biudžeto. Sutarta, kad kasmet Didžiajai Britanijai grąžinama 2/3 skirtumo, kuriuo jos pridėtinės vertės mokesčio dalies įmokos viršija išmokas jai iš bendrojo

²⁰ R.Grikienis, K.Maniokas, R.Martišauskas ir kt./sud.G.Vitkus. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P.94.

biudžeto. Dėl to atsiradęs bendro biudžeto lėšų trūkumas buvo kompensuotas pridėtinės vertės įmokų dalį visoms valstybėms padidinus nuo 1 proc. iki 1,4 proc. 1988 m. nustačius vadinamąjį ketvirtąjį pajamų šaltinį – tiesiogines valstybių narių įmokas, priklausomas nuo jų bendrojo nacionalinio produkto dydžio, Didžiajai Britanijai gražintina suma pradėta skaičiuoti sudedant jos įmokas nuo pridėtinės vertės mokesčio ir nuo bendrojo nacionalinio produkto, tačiau taikant ta pačią 2/3 skirtumo gražinimo formulę²¹.

Ir kitų ES šalių narių įmokų į Bendrijos biudžetą ir jų gaunamų išmokų dydis smarkiai skiriasi. Didžiausią sumą į biudžetą sumoka Vokietija, nors pagal įmokos dydį vienam gyventojui pirmauja Olandija. Jos taip pat dėl įmokų ir išmokų disbalanso ima reikalauti sumažinti jų įnašus į bendrą biudžetą. Daugiausia išmokų iš bendro biudžeto gauna Airija, Graikija, Ispanija, Portugalija.

1962 m. reglamentu Nr. 25 buvo įkurtas Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas (toliau – EŽŪOGF), kuris skirtas žemės ūkio politikos priemonėms finansuoti. Jis nėra savarankiška institucija, o tik viena iš biudžeto sudedamųjų dalių. Fondą sudarė dvi funkcinės dalys. Garantijų daliai tenka didžioji dalis fondo lėšų – apie 91 proc. žemės ūkiui skiriamos paramos lėšų. Per ją finansuojamos rinkos reguliavimo priemonės (intervenciniai pirkimai, eksporto subsidijos), tiesioginės išmokos, kai kurios kaimo plėtros programos bei administruojamos kvotos. Orientavimo dalies lėšomis finansuojama parama, kurios tikslas – finansinėmis priemonėmis siekti ilgalaikių, strateginių tikslų žemės ūkyje. Ši parama remia struktūrinius žemės ūkio sektoriaus pokyčius, skatina ES kokybės standartus atitinkančią gamybą bei ūkininkavimo metodus, kurie padeda žemės ūkio produkcijai konkuruoti ES rinkoje. Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos duomenimis Lietuvai 2004-2006 metams iš EŽŪOGF Garantijų dalies rinkos reguliavimo priemonėms (tiesioginėms išmokoms, intervencijai, eksporto subsidijoms) bei kaimo plėtros plano priemonėms buvo skirta 2502,6 mln. litų, iš Orientavimo dalies struktūrinei paramai buvo skirta 603,61 mln. litų.

Pagal 2005 m. birželio 21 d. Tarybos reglamentą Nr. 1290/2005 EŽŪOGF keičia du Europos žemės ūkio fondai: Europos žemės ūkio garantijų fondas (toliau – EŽŪGF), skirtas finansuoti rinkos ir kitas priemones, bei Europos žemės ūkio fondas kaimo plėtrai (toliau – EŽŪFKP), skirtas finansuoti kaimo plėtros programas. Tokias reformas skatina didėjantis

²¹ R.Grikienis, K.Maniokas, R.Martišauskas ir kt./sud.G.Vitkus. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P.94.

dėmesys kaimo plėtrai, jos programų finansavimui. Todėl buvo nuspręsta įsteigti atskirą fondą, kuris sujungė EŽŪOGF orientavimo dalies struktūrinę paramą kaimo plėtrai ir garantijų dalies kaimo plėtros programų paramą. Tuo tarpu naujame EŽŪGF lieka tik tiesioginės išmokos bei rinkos reguliavimo priemonių finansavimas. Abu fondai lieka Europos Sąjungos biudžeto dalimi. Visa apimtimi reglamentas buvo pradėtas taikyti nuo 2007 m. sausio 1 d., tačiau kai kurios jo nuostatos dėl biudžeto, dėl garantijų dalies išlaidų jau taikytos ir anksčiau.

2007 m. biudžetas yra pirmasis, parengtas pagal naują daugiamečę finansinę programą, apimančią laikotarpį iki 2013 m., taip pat pirmasis skirtas išsiplėtusiai 27 narių Europos Sąjungai. Pagal šį 2007 m. biudžetą parama bus skiriama naujos kartos programoms, didžiausią dėmesį sutelkiant į pagrindinius Europos Sąjungos interesus, ypač į tvarųjį augimą ir užimtumą²². Naujojo biudžeto lėšos yra naudojamos naujos kartos programoms įgyvendinti, o naujos finansinės taisyklės turės užtikrinti efektyvų ir skaidrų ES fondų naudojimą²³. Bendra išipareigojimų asignavimų suma siekia 126,5 mljrd. eurų, kuri yra 5 proc. didesnė nei 2006 m. suma²⁴. Mokėjimų asignavimai palyginti su 2006 m. išaugo 5 proc. ir sudaro 115,5 mljrd. eurų²⁵. 2007 m. biudžete pagrindinės finansavimo sritys yra (2 diagrama):

- Tvari ekonomikos plėtra. Lėšos skiriamos investicijoms į konkurencingumą, regionų sanglaudos skatinimą (43 proc. visų skiriamų lėšų).
- Pasaulinės reikšmės partnerė. Lėšos skiriamos tvariam augimui, taikai ir saugumui visame pasaulyje (5 proc. visų skiriamų lėšų).
- Pilietiškumas, laisvė, saugumas ir teisingumas. Lėšos skiriamos sveikatos ir vartotojų teisių apsaugai, viešojo dialogo skatinimui, Europos, kaip saugesnes vietos gyventi, kūrimui (6 proc. visų skiriamų lėšų).
- Gamtos išteklių. Lėšos skiriamos kaimo plėtros skatinimui ir aplinkosaugai (11 proc. visų skiriamų lėšų) bei Europos žemės ūkio reformavimui ir aukštos kokybės užtikrinimui (34 proc. visų skiriamų lėšų).

²² Europos Sąjungos 2007 finansinių metų bendrasis biudžetas: skaičiai. Europos Komisija. - Briuselis, Liuksemburgas, 2007. P.4.// http://ec.europa.eu/budget/library/publications/budget_in_fig/syntchif_2007_2_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2007-08-11.

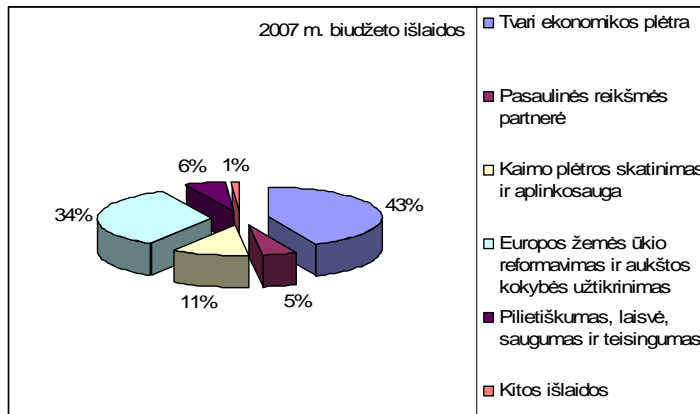
²³ http://ec.europa.eu/budget/budget_detail/current_year_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-09.

²⁴ Europos Sąjungos 2007 finansinių metų bendrasis biudžetas: skaičiai. Europos Komisija. - Briuselis, Liuksemburgas, 2007. P.4.// http://ec.europa.eu/budget/library/publications/budget_in_fig/syntchif_2007_2_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2007-08-11.

²⁵ http://ec.europa.eu/budget/budget_detail/current_year_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-09.

- Kitos išlaidos, įskaitant administravimą (1 proc. visų skiriamų lėšų)²⁶.

2 diagrama. 2007 m. biudžeto išlaidos.

Šaltinis: http://ec.europa.eu/budget/budget.detail/current_year_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-10.

Taigi, didžiausia biudžeto dalis (56,3 mljrd. eurų) tenka gamtinių išteklių daliai, kuri apima aplinkosaugos, kaimo plėtros ir žemės ūkio sritis²⁷. Įgyvendinant Sąjungos žemės ūkio reformos nuostatas, 2007 m. skiriama suma tiesioginėms išmokoms ir rinkos reguliavimo priemonėms lyginant su 2006 m. lieka beveik nepakitusi (+0,6 proc.) ir ji sudaro 42,7 mljrd. eurų. Tačiau išlaidos kaimo plėtrai išauga 3 proc. ir sudaro 12,4 mljrd. eurų. Suma, skiriama gamtos saugai, sudaro 0,2 mljrd. eurų²⁸. Per visą 2007–2013 m. finansavimo periodą 43 centai nuo kiekvieno ES biudžete esančio euro bus išleidžiami gamtos išteklių skyriui finansuoti²⁹. Lėšos skiriamos tam, kad įgyvendinant ES BŽŪP reformą, Sąjungos ūkininkai pritaikytų gaminamą produkciją prie rinkos poreikių ir laikytųsi griežtų aplinkosaugos bei gyvūnų gerovės standartų, tuo pat metu užtikrinant jiems stabilias pajamas per tiesioginių išmokų mokėjimą. Investicijomis kaimo bendruomenėms siekiama, kad kaimo vietovių gyventojai turėtų naujas užimtumo galimybes, kad maisto produktų sektorius būtų modernizuojamas, pritaikant jame žinias ir diegiant naujoves, kad būtų saugomas tradicinis kraštovaizdis bei skatinamas aplinką tausojantis ūkininkavimas³⁰.

²⁶ http://ec.europa.eu/budget/budget_detail/current_year_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-09.

²⁷ http://ec.europa.eu/news/economy/061214_1_lt.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-09.

²⁸ http://ec.europa.eu/budget/budget_detail/current_year_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-09.

²⁹ http://ec.europa.eu/budget/budget_glance/what_for_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-10.

³⁰ http://ec.europa.eu/budget/library/publications/budget_in_fig/dep_eu_budg_2007_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2007-08-10.

2. EUROPOS SĄJUNGOS BENDROSISIOS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS FINANSAVIMO LIETUVOJE STRUKTŪRA 2004-2006 METAIS

2.1. Institucijos ir administravimo struktūra

Lietuvai besirengiant narystei ES ir tapus jos nare, buvo paruošta pakankama teisinė bazė ES bendrosios žemės ūkio politikos priemonių įgyvendinimui. Teisinė bazė turėjo reglamentuoti Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo kaimo plėtrai skirtų kompensacinės ir investicinės paramos programų lėšų administravimą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 6 d. nutarimu Nr.135 „Dėl valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų juridinių asmenų, atsakingų už Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo Garantijų skyriaus priemonių įgyvendinimo, paskyrimo“ (Žin., 2004, Nr. 22-667) Žemės ūkio ministerija buvo paskirta Garantijų skyriaus atsakingąja institucija. Tuo tarpu Nacionalinei mokėjimo agentūrai prie Žemės ūkio ministerijos (toliau – Agentūra) buvo pavesta administruoti Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo Garantijų skyriaus priemones, atlikti lėšų mokėjimo ir kontrolės funkcijas. Nacionalinė mokėjimo agentūra yra savarankiška Lietuvos Respublikos vykdomosios valdžios institucija – biudžetinė įstaiga, veikianti Žemės ūkio ministerijos administravimo srityje. Agentūros misija – LR įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka įgyvendinti Bendrosios žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos priemones Lietuvoje. Lietuvai tapus ES nare, Agentūra yra atsakinga už BŽŪP paramos priemonių, kuriomis siekiama kelti ES žemės ūkio produktų konkurencingumą vidaus ir užsienio rinkose, užtikrinti pakankamą žemės ūkio darbuotojų pragyvenimo lygį, stengtis išlaikyti stabilias ūkių pajamas ir įsidarbinimo galimybes kaimo vietovėse, vykdymą. Nacionalinė mokėjimo agentūra administruoja šias priemones: tiesiogines išmokas, Kaimo plėtros plano priemones, Bendrojo programavimo dokumento priemones, paramą, teikiamą pagal 2007-2013 m. kaimo plėtros programą, kvotas, užsienio prekybos mechanizmus bei intervencines priemones.

Savivaldybės, įgyvendinant EŽŪOGF Garantijų skyriaus priemones, buvo paskirtos atsakingomis už paraiškų, kitų dokumentų surinkimą, patikrinimą, registravimą ir perdavimą Agentūrai.

Valstybės įmonė Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras, valstybės įmonė „Gyvulių produktyvumo kontrolė“, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba bei kitos

institucijos teikia informaciją ar techninę pagalbą įgyvendinant EŽŪOGF Garantijų skyriaus priemones.

Lietuvai, tapus ES nare, yra suteiktos galimybės naudotis ES struktūrinių fondų parama žemės ūkiui ir kaimo plėtrai ir taip kartu su kitomis ES valstybėmis siekti vieno svarbiausių ES tikslų – ekonominės ir socialinės sanglaudos. Nuo 2004 m. iki 2006 m. ES struktūrinių fondų lėšos Lietuvai skiriamos vadovaujantis I-ojo tikslo programa – su Europos Komisija suderintu Lietuvos 2004-2006 metų Bendrojo programavimo dokumentu (toliau – BPD), pagal kuri paramą gavo ES regionai, kurių bendrasis vidaus produktas, tenkantis vienam gyventojui, mažesnis nei 75 procentai ES bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, vidurkio. EŽŪOGF Orientavimo skyrius buvo priskirtas ES struktūriniam fondams. Pagal LR Vyriausybės 2005 m. balandžio 18 d. nutarimą Nr. 414 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 31 d. nutarimo Nr. 649 „Dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų administravimo Lietuvoje“ pakeitimo“ (Žin., 2005, Nr. 51-1700) buvo numatyta bendra struktūrinių fondų administravimo struktūra, kurią galima pritaikyti EŽŪOGF Orientavimo skyriaus administravimui:

- *Vadovaujančioji institucija* yra atsakinga už patikimą ir veikmingą ES struktūrinių fondų ir bendrojo finansavimo lėšų planavimą, priemonių įgyvendinimą ir priežiūrą. Ji gali įgalioti kitas ministerijas ir valstybės įstaigas atlikti tam tikras aiškiai apibrėžtas užduotis, susijusias su struktūrinių fondų paramos tvarkymu. Vadovaujančios institucijos funkcijas atlieka LR Finansų ministerija. Funkcijoms atlikti ministerijoje įkurtas ES programų valdymo departamentas.

- *Mokėjimo institucija* yra atsakinga už visų ES struktūrinių fondų ir bendrojo finansavimo lėšų apskaitą. Ji valdo iš Europos Komisijos gautas ES struktūrinių fondų lėšas. Taip pat ji išmoka projektų vykdytojams paramą jų vykdomiems projektams, užtikrina, kad šios lėšos būtų išmokamos laiku. Lietuvoje mokėjimo institucija yra Finansų ministerija.

- *Tarpinė institucija* lėšoms, skirtoms žemės ūkiui, buvo paskirta Žemės ūkio ministerija, kuri vykdo vadovaujančios institucijos deleguotas žemės ūkio, kaimo plėtros ir žuvininkystės srities paramos valdymo funkcijas, rengia Bendrojo programavimo dokumento priemonių finansavimo planus ir atsako už jų įgyvendinimą, priima galutinius sprendimus dėl projektų, kuriems teikiama parama.

- *Igyvendinančioji institucija* yra Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos. Ji vykdo tiesioginį paramos žemės ūkio, kaimo plėtros ir žuvininkystės projektams administravimą: skelbia kvietimus teikti projektų paraiškas, vertina projektų paraiškas, teikia informaciją, prižiūri projektų įgyvendinimą, rengia projektų paraiškų vertinimo ataskaitas ir teikia jas Žemės ūkio ministerijai.

- Priežiūros komitetas yra *pagrindinė BPD įgyvendinimo institucija*. Komitetas sudaromas remiantis partnerystės principu, įtraukiant valstybės institucijų, nevyriausybinių organizacijų atstovus, taip pat Europos Komisijos atstovą. Priežiūros komitetas tvirtina ar taiso BPD priedą, reguliariai tikrina, kokia pažanga padaryta siekiant konkrečių pagalbos tikslų, tikrina įgyvendinimo rezultatus, svarsto ir tvirtina metinę ir galutinę įgyvendinimo ataskaitas prieš siūsdamas jas Europos Komisijai, gali siūlyti vadovaujančiai institucijai pataisyti ar peržiūrėti paramą, kad būtų pasiekti Struktūrinių fondų tikslai ar pagerėtų paramos valdymas.

Vadovaujanti institucija, t.y. Finansų ministerija, per šešis mėnesius pasibaigus kalendoriniams metams privalo pateikti Europos Komisijai metinę įgyvendinimo ataskaitą. Prieš siunčiant ataskaitą Komisijai, ji yra aptariama ir patvirtinama Priežiūros komitete. Tuo būdu metinė BPD įgyvendinimo ataskaita yra privaloma sudėtinė ES struktūrinių fondų paramos Lietuvoje įgyvendinimo dalis. Ataskaitoje yra pristatomi esminiai ES struktūrinių fondų paramos įgyvendinimo metu pastebėti pokyčiai, pasiekta pažanga.

Principinė struktūrinės paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai administravimo Lietuvoje sistema yra pavaizduota 1 priedo schemoje.

Naujas 2007-2013 m. finansinio programavimo periodas bei EŽŪOGF struktūros reformos, kuomet nuo 2007 m. šis fondas dalinamas į 2 atskirus fondus – Europos žemės ūkio garantijų fondas (toliau – EŽŪGF) bei Europos žemės ūkio fondas kaimo plėtrai (toliau – EŽŪFKP) – įpareigoja LR vyriausybę keisti teisinę finansavimo lėšų administravimo bazę. 2006 m. spalio 11 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 987 „Dėl valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų juridinių asmenų, atsakingų už Europos žemės ūkio garantijų fondo priemonių įgyvendinimo, paskyrimo“ (Žin., 2006, Nr. 110-4171) Žemės ūkio ministerija nuo 2007 m. sausio 1 d. tampa EŽŪGF kompetentingąja institucija. Ministerija tampa atsakinga už žemės ūkio veiklos subjektų

konsultavimą žemės ir ūkio valdymo klausimais³¹. Nacionalinė mokėjimo agentūra tampa atsakinga už EŽŪGF priemonių administravimą, lėšų mokėjimą, apskaitą ir kontrolę. Agentūrai pavedama atlikti EŽŪGF mokėjimo agentūros funkcijas. Jai paskiriama gauti ir teikti Europos Komisijai pranešimus apie pažeidimus skirstant ir įsisavinant paramą. Savivaldybės, VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba ir kitos institucijos, kurios yra išvardintos Vyriausybės 2006 m. spalio 11 d. nutarime Nr. 987 „Dėl valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų juridinių asmenų, atsakingų už Europos žemės ūkio garantijų fondo priemonių įgyvendinimą, paskyrimo“, padeda įgyvendinti Europos žemės ūkio garantijų fondo priemones. 2007 m. vasario 13 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 189 „Dėl valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų juridinių asmenų, atsakingų už Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai priemonių įgyvendinimą, paskyrimo“ Žemės ūkio ministerija yra paskirta EŽŪFKP valdymo institucija ir kompetentingąja institucija³². Nacionalinė mokėjimo yra atsakinga už EŽŪFKP priemonių administravimą, lėšų mokėjimą, apskaitą ir kontrolę.

2.2. Bendrojo programavimo dokumentas ir jo priemonės

Lietuva, tapusi visateise ES nare, kartu prisijungė prie ES struktūrinės politikos įgyvendinimo. Pagrindinis šios politikos įgyvendinimo instrumentas yra ES struktūrinių fondų lėšos³³. Lietuva 2004-2006 m. finansinę paramą gavo iš keturių struktūrinių fondų, iš kurių vienas – EŽŪOGF Orientavimo skyrius – buvo skirtas kaimo plėtrai. Struktūrinė parama žemės ūkio ir kaimo plėtrai buvo teikiama pagal Lietuvos 2004-2006 m. Bendrąjį programavimo dokumentą, patvirtintą LR Vyriausybės ir Europos Komisijos. Jis traktuojamas kaip integruota ir subalansuota plėtros strategija. Dokumentas tikslams pasiekti sujungia Europos Sąjungos ir Lietuvos investicijas ir tokiu būdu padeda kurti sąlygas, kurios leistų Lietuvai išnaudoti turimą vystymosi potencialą ir įgyvendinti numatytą šalies plėtros viziją. BPD yra numatyti penki pagrindiniai prioritetai: 1) socialinės ir ekonominės infrastruktūros plėtra; 2) žmogiškųjų išteklių

³¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. spalio 11 d. nutarimas Nr. 987 „Dėl valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų juridinių asmenų, atsakingų už Europos žemės ūkio garantijų fondo priemonių įgyvendinimą, paskyrimo“//Valstybės žinios, 2006, Nr. 110-4171

³² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 189 „Dėl valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų juridinių asmenų, atsakingų už Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai priemonių įgyvendinimą, paskyrimo“//Valstybės žinios, 2007, Nr. 22-839

³³ BPD Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto priemonių pavyzdiniai dokumentai ir jų komentarai. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2005. P.5.

plėtra; 3) gamybos sektoriaus plėtra; 4) kaimo ir žuvininkystės plėtra; 5) techninė pagalba. Parama žemės ūkiui ir kaimo plėtrai yra teikiama remiantis BPD ketvirtu prioritetu, pagal kurį 2004-2006 metais numatyta skirti 663 mln. litų iš EŽŪOGF Orientavimo dalies, Žuvininkystės orientavimo finansinės priemonės bei Lietuvos Respublikos lėšų. Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto tikslas – remiantis gamtiniais ištekliais ir gyventojų tradicijomis, sukurti pažangų žemės ūkio, miškininkystės ir žuvininkystės sektorių, investuojant į alternatyvią veiklą bei tradicinį ūkininkavimą, į ekonominę veiklos įvairinimą. Įgyvendinant šį tikslą, buvo išskirti tokie uždaviniai:

1. konkurencingo, į ES rinkas orientuoto žemės ūkio kūrimas skatinant maisto saugą ir rinkodaros plėtrą, leidžiančią veiksmingiau panaudoti esamus išteklius ir išsaugoti darbo vietas kaimo vietovėse;
2. galimybių pajavairinti ekonominę veiklą kaimo vietovėse sukūrimas; žemės ūkio produktų gamintojams – papildomos ekonominės veiklos vykdymas puoselėjant biologinę įvairovę, kraštovaizdį ir aplinką³⁴.

Įsivainant struktūrinės paramos lėšas, buvo siekiama, kad ES struktūrinė parama žemės ūkiui ir kaimo plėtrai padės pagerinti ūkių struktūrą, pajavairins žemės ūkio veiklą, skatins modernizaciją bei ES kokybės standartus atitinkančią gamybą, sudarys sąlygas Lietuvos žemės ūkio produkcijai konkuruoti ES rinkoje.

Parama galėjo pasinaudoti žemės ūkio bendrovės, kooperatinės bendrovės, ūkininkai, kaimo gyventojai, kaimo bendruomenės, privačios įmonės, mokymo institucijos, nevyriausybinės organizacijos ir kitos žemės ūkio sektoriui priklausančios organizacijos.

Struktūrinės paramos lėšos yra skirtos finansuoti investicinius projektus, kuriems buvo keliami tam tikri reikalavimai. Projektas, pretenduojantis į paramą, turėjo būti suderintas su ES ir nacionaline politika, atitikti bendrą BPD strategiją. Jis turi demonstruoti pridėtinę vertę bei svarų papildomumą, t.y., kad jo be ES paramos nebūtų įmanoma jo įgyvendinti. Projektas privalėjo būti įgyvendinamas kaimo vietovėje. Be to, jis turi būti finansiškai tęstinis. Pareiškėjas privalėjo įrodyti, kad įgyvendinus projektą, ūkis atitiks ekonominio gyvybingumo kriterijus. Projektas negali būti finansuojamas pagal kitas nacionalines ar ES struktūrinių fondų programas. Nacionalinė mokėjimo agentūra yra atsakinga, kad projektai atitiktų minėtus atrankos kriterijus.

³⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 „Dėl Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 123-4486.

Nuo BPD įgyvendinimo pradžios - 2004-05-01 - iki 2006-12-31 dienos buvo gauta beveik 2,2 tūkst. paraiškų paramai pagal BPD 4 prioriteto 7 priemones, bendrai 867,9 mln. litų sumai, kuri beveik 1,5 karto viršijo BPD 4 prioriteto žemės ūkio daliai numatytą lėšų sumą. Pasirašyta sutarčių (2006-12-31 dienai) buvo su 1,6 tūkst. pareiškėjų, tai sudarė 71 proc. nuo visų pateikusiųjų paraiškas. Paramai skirta suma – 548,6 mln. litų, arba 91 proc. žemės ūkiui numatytos paramos sumos pagal BPD 4 prioritetą ir siekė 63 proc. prašytos paramos sumos.

2005-2006 metais išmokėta 264,2 mln. Lt, kuri sudarė 48 proc. nuo pasirašytų sutarčių sumos. Daugumoje priemonių investiciniams projektams įgyvendinti reikia nemažai finansinių išteklių ir laiko, todėl 2005 metais išmokėtų lėšų suma sudarė tik 14 proc. 2006 metais išmokėta 6 kartus daugiau lėšų negu 2005 metais³⁵.

Bendrojo programavimo dokumento Kaimo ir žuvininkystės plėtros prioritetą detalizuoja dešimt priemonių:

1. Investicijos į žemės ūkio valdas.
2. Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas.
3. Žemės ūkio produktų perdirbimo bei rinkodaros gerinimas.
4. Kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros skatinimas.
 - 4.1. Žemės ūkio vandentvarka.
 - 4.2. Žemės sklypų perskirstymas.
 - 4.3. Konsultavimo paslaugos ūkiams.
 - 4.4. Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas, siekiant įvairiapusio ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių pajamų šaltinių.
 - 4.5. Kaimo turizmo ir amatų skatinimas.
5. Miškų ūkis.
6. LEADER+ pobūdžio priemonė.
7. Mokymas.
8. Veikla susijusi su žvejybos laivynu.
9. Vandens išteklių apsauga ir plėtra, akvakultūra, žvejybos uosto įrengimai, perdirbimas ir rinkodara bei žvejyba vidaus vandenyse.
10. Kita veikla susijusi su žuvininkyste.

³⁵ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P. 12.

Darbe bus apžvelgtos pirmos septynios priemonės, kadangi jos yra tiesiogiai susijusios su parama žemės ūkiui ir kaimo plėtrai.

Investicijos į žemės ūkio valdas. Priemonės tikslas – spartinti žemės ūkio valdų restruktūrizavimą, didinti ūkių pajamas iš žemės ūkio ir su juo susijusios veiklos bei pagerinti gyvenimo, darbo ir gamybos sąlygas³⁶. Šia priemone siekiama sumažinti žemės ūkio produkcijos gamybos kaštus, gerinti produktų kokybę, spartinti gamybos restruktūrizaciją ir modernizaciją, išsaugoti ir gerinti aplinkos kokybę, higienos ir darbo sąlygas bei gyvūnų gerovės standartus.

Priemonė rėmė veiklas, susijusias su žemės ūkio produkcijos ir veiklos įvairinimu, pienine ir mėsine gyvulininkyste, arklininkyste, paukštininkyste, kailinių žvėrelių veisimu ir auginimu, žvėrininkyste bei bitininkyste, taip pat su augalininkyste, daržininkyste ir sodininkyste.

Įgyvendinant priemonę, yra juntama teigiama įtaka žemės ūkio valdų restruktūrizavimui, ūkininkų pajamų iš žemės ūkio ir su juo susijusios veiklos padidėjimui. Gerėja gyvenimo, darbo ir gamybos sąlygos. Ši priemonė susilaukė didžiausio ūkininkų dėmesio. Ja labiau naudojasi našių žemių regionų (Šiaulių, Panevėžio, Kauno apskričių) ūkininkai, kadangi šių regionų ūkių struktūra yra geresnė nei nenašių žemių regionų. Našių žemių ūkiai yra didesni, todėl gali daugiau skolintis, investuoti. 2006 m. buvo baigti įgyvendinti 305 projektai³⁷. Augalininkystės sektoriaus projektuose daugiausia buvo perkama žemės ūkio dirbimo bei derliaus nuėmimo technika (kombainai, traktoriai), o gyvulininkystės – žemės ūkio technika pašarų auginimui, šienavimui, šienainio bei siloso gamybai. Beveik ketvirtadalis projektų susiję su pieno gamybos ūkių modernizavimu. Ypač aktyviai buvo investuojama į augalininkystės sektorių ir mažiau nei tikėtasi – į gyvulininkystės sektorių. Tai paaiškinama ūkininkų noru kuo greičiau ir lengviau gauti naudą iš investicijų. Tačiau tokia tendencija turėjo neigiamos įtakos mėsos perdirbėjams. Pasinaudoję žemės ūkio produktų perdirbimo gerinimo priemone, jie atnaujino skerdyklas, tačiau atsirado žaliavos stygius. Todėl valstybės institucijos, kurios prižiūri priemonių vykdymą, turėjo labiau subalansuoti šios priemonės įgyvendinimą. Dar viena paminėtina priemonės problema yra per didelė paramos suma, skiriama vienam projektui. Todėl priemonei skirtų lėšų užteko tik palyginti nedideliame ūkininkų skaičiui. Atitinkamai ir

³⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 „Dėl Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“ //Valstybės žinios. 2004, Nr. 123-4486.

³⁷ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P. 47.

konkurencingų ūkių plėtros tempas yra mažesnis. Be to, tokiu būdu skirstoma programos parama gali dar labiau didinti ekonominę poliarizaciją. Todėl ateityje, skirstant 2007-2013 metų paramą, bus stengiamasi mažinti paramos dydį vienam ūkiui, kad naudą galėtų turėti kuo daugiau ūkininkaujančių.

Visų projektų vykdytojai įgyvendinę savo projektus atnaujino savo ūkius, sukūrė papildomai 1226 darbo vietas, padidino žemės ūkio gamybos našumą, pagerino savo produktų kokybę, bei padidino savo produkcijos konkurencingumą ES rinkose³⁸.

Kadangi didžiosios dalies pateiktų projektų tinkamumo sprendimai buvo priimti 2005 metais ir įgyvendinimo sutartys pasirašytos tik 2006 metų eigoje, todėl dalis šių projektų dar nėra pilnai įgyvendinti. Dėl šios priežasties detaliam įvertinti paramos efektyvumą dar nėra galimybės.

Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas. Lietuvos kaimui, įsisavinant ES struktūrinę paramą ir žengiant link modernaus kaimo modelio, pastarasis tampa labiau patrauklus jaunimui. Šia priemone jaunieji ūkininkai buvo skatinami užsiimti žemės ūkio veikla, siekiant padėti modernizuoti žemės ūkio valdas ir stabilizuoti demografinę situaciją kaimo vietovėse. Ūkininkaujančiųjų amžiaus struktūra Lietuvoje yra nepalanki žemės ūkio plėtrai, kadangi dauguma jų yra senyvo amžiaus žmonės. Jaunesnio amžiaus ūkininkai turi didesnę žinių potencialą, gali greičiau prisitaikyti prie naujų technologijų, konkurencingos aplinkos, tačiau neretai jiems trūksta pradinio kapitalo. Todėl ši priemonė turėtų skatinti jaunas žmones pasilikti kaime, kadangi ji padidins pajamas, padės pradėti konkuruoti rinkoje.

Asmuo, pretenduojantis gauti paramą pagal šią priemonę turėjo atitikti specifinius tinkamumo kriterijus, susijusius su amžiumi (iki 40 metų), įsikūrimo reikalavimais (ūkį kurti pirmą kartą), dirbamos žemės plotu. Priemonė į veiklas nebuvo skirstoma. Parama pagal šią priemonę buvo skiriama kaip įsikūrimo pašalpa. Maksimalus vienkartinės įsikūrimo išmokos dydis 1000 eurų vienam hektarui. Maksimali paramos suma 25 tūkst. eurų vienam ūkiui.

Kaip ir pirmoje priemonėje, buvo kompensuojamos išlaidos, susijusios su privatinės nuosavybės teise priklausančio nekilnojamojo turto, skirto projekto reikmėms, statyba ir rekonstrukcija, taip pat išlaidos skirtos naujos technikos ir įrengimų, įskaitant programinę įrangą, skirtų projekto reikmėms, įsigijimui, privačių kelių, vietinio vandentiekio ir kanalizacijos ūkio ribose įrengimui ir rekonstrukcijai bei bendrosios išlaidos. Be to kompensuojamos privačios

³⁸ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P. 47.

ūkininko lėšos, kai šis investuoja į žemės ūkio valdą (pagal pirmą priemonę) arba pagal kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros skatinimo priemonę.

Ūkininkui ši priemonė turėjo būti pagrindas tolesnei ūkio plėtrai naudojantis kitomis struktūrinės paramos priemonėmis. Buvo numatyta galimybė, įgyvendinant projektą pagal šią priemonę, tuo pat metu naudotis ir paramos priemone „Investicijos į pirminę žemės ūkio gamybą“. Didžioji dauguma jaunųjų ūkininkų naudodamiesi paramos lėšomis įsigijo naują, našią techniką, kuri pasitarnauja taupiam materialinių – techninių resursų naudojimui ir atitinka Europos Sąjungos keliamus reikalavimus. Priemone aktyviau naudojosi našių žemių regionų žemdirbiai, kadangi gamtinės sąlygos ūkininkauti čia yra palankesnės. Be to ji glaudžiai susijusi su kaimo plėtros priemone „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“. Abiejų tikslas – spręsti Lietuvai aktualias demografines kaimo problemas. Dauguma jaunųjų ūkininkų ūkius perėmė iš tėvų. Priemonė turi teigiamos įtakos bendrai ūkių struktūrai, kadangi jaunieji ūkininkai kuria palyginti didelius ūkius. Be to, priemonė padeda spręsti socialines demografines problemas, kadangi stabdo jaunųjų ūkininkų emigraciją, taip pat iš dalies sprendžiamas bedarbystės kaime klausimas. Metų eigoje sukurtos 720 naujų darbo vietos³⁹.

Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas. Didėjanti konkurencija dėl rinkų tarp ES šalių bei daugelio produktų vartojimo didėjimas šalies viduje be išimties verčia maisto pramonės įmones ieškoti galimybių naujų technologijų ir įrengimų įsigijimui. Maisto produktų eksporto didėjimas bei produktų konkurencija skatina efektyviau spręsti produkcijos kokybės problemas. Šios priemonės tikslas – modernizuoti ir racionalizuoti žemės ūkio produktų perdirbimą ir rinkodarą, pagerinti jų konkurencingumą ir padidinti pridėtinę vertę⁴⁰. Tokiu būdu norima sudaryti sąlygas žemės ūkio bendrovėms efektyviai konkuruoti ES rinkoje. ES normatyvinių sanitarijos ir higienos reikalavimų įgyvendinimas buvo viena svarbiausių prielaidų mėsos ir pieno perdirbimo įmonėms išlikti ES rinkoje, bet ir galimybė į ją eksportuoti savo produkciją. Todėl šia priemone siekiama didesnės produktų kokybės, aukštesnių aplinkosaugos, higienos, gyvulių gerovės standartų.

Pagrindiniai priemonės uždaviniai:

- gerinti ir racionalizuoti rinkodaros kanalus ir perdirbimo procesus;

³⁹ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P. 51.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 „Dėl Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 123-4486.

- skatinti atliekų mažinimą, taip pat jų efektyvų panaudojimą;
- skatinti naujų technologijų diegimą;
- sudaryti sąlygas investicijoms;
- gerinti kokybę, kontrolę ir priežiūrą;
- gerinti ir kontroliuoti sanitarijos ir higienos sąlygas;
- gerinti produktų paruošimą ir pristatymą;
- skatinti saugoti aplinką.

Paraiškas galėjo teikti kooperatinės bendrovės (kooperatyvai) ir įmonės, perdirbančios žemės ūkio produktus ir veikiančios ne trumpiau kaip 12 mėnesių iki paraiškos pateikimo. Paramos dydis sudarė 45 proc. visų tinkamų išlaidų, bet ne daugiau kaip 1 mln. eurų. Valstybės parama šiai priemonei nebuvo teikiama.

Pagrindinis tikslas keliamas šiai priemonei buvo tai, kad investicijos pagal šią priemonę neskatintų produkcijos, kuriai nėra realizavimo rinkų, didinimo. Todėl projektuose, kurie numatė produkcijos apimčių didinimą, turėjo būti pateikta pakankamai įrodymų apie turimas realizacijos rinkas. Be to, pareiškėjas turėjo užtikrinti, kad projekte nenumatytos investicijos į mažmeninę prekybą ir produktų iš trečiųjų šalių perdirbimą.

Priemonė turi glaudų ryšį su priemonėmis „Investicijos į ūkio valdas“ ir „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“, nes šių priemonių sėkmingas įgyvendinimas, ypač diegiant standartus, užtikrintų kokybiškos produkcijos perdirbimą bei kokybiško, aukštesnės pridėtinės vertės produkto pateikimą vartotojams. Tačiau, kaip jau minėta anksčiau, mėsos perdirbimo įmonėms, atnaujinusioms savo gamybą, ima trūkti žaliavos, kadangi ūkininkai labiau investavo į augalininkystės, bet ne į gyvulininkystės sektorius.

Projektai pagal šią priemonę yra sudėtingi, reikalauja daug investicijų, užtrunka jų įgyvendinimas. Tačiau panaudoję gautą struktūrinę paramą žemės ūkio produkcijos perdirbėjai įdiegia naujas technologijas, pagerina produktų paruošimą, pristatymą, kokybę, kontrolę, užtikrina sanitarijos ir higienos standartų laikymąsi, aplinkos apsaugą, o tai teigiamai įtakoja kokybiškos produkcijos vartotojams pateikimą. Priemonė turės teigiamą įtaką ir regioninei plėtrai, kadangi jos projektams įgyvendinti siekiama panaudoti darbo ir gamybos resursus mažiau palankiuose regionuose.

Du trečdaliai paramos sutarčių buvo pasirašyta 2006 metais, todėl net pusė jų (17 projektų) bus įgyvendinta tik 2007 metais. Planuojama, kad įgyvendinus visus projektus bus

sukurta 579 darbo vietos. Daugiausiai jų bus mėsos (302) ir grūdinių kultūrų perdirbimo (123) sektoriuose⁴¹.

Kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros skatinimas. Šia priemone buvo siekiama sukurti tinkamas sąlygas gyventi ir dirbti kaime⁴². Skatinama kaimo turizmo ir amatų plėtra, siekiama didesnio užimtumo, naujų ir alternatyvių darbo vietų, didesnių pajamų, geresnių kaimo gyventojų darbo ir gyvenimo sąlygų.

Pagal šią priemonę remiamos veiklos:

- žemės ūkio vandentvarka;
- žemės sklypų pertvarkymas;
- konsultavimo paslaugos ūkiams ir verslams;
- žemės ūkio ir kitos veiklos įvairinimas ir alternatyvių pajamų skatinimas;
- kaimo turizmas ir tradiciniai amatai.

Žemės ūkio vandentvarkos veiklos pagrindiniai tikslai – gerinti drenažo sistemų, hidrotechninių statinių techninę būklę, išsaugoti ir plėtoti žemės ūkio vandens išteklių ekologinę vertę. Šios priemonės pareiškėjais galėjo būti savivaldybės, kaimo bendruomenės. Šia veikla siekiama teikti paramą bendro naudojimo sausinimo sistemų ir jų hidrotechninių statinių renovacijai ir statybai kaip ne pelno viešiesiems poreikiams. Kaimo inžinerinės infrastruktūros gerinimas yra pagrindas ūkininkavimui ir kitoms alternatyvioms veikloms. Laukų melioracija yra neatsiejama nuo žemdirbystės. Tai ne tik speciali įranga vandens pertekliui šalinti, bet nuo melioruojamo ploto yra pašalinami krūmai, akmenys, paviršiaus nelygumai, trukdantys žemės ūkio technikai dirbti. Nusausintuose plotuose pagerėja dirvos fizikinės ir cheminės savybės. Numelioruota, sukultūrinta žemė, pakilus jos našumo balui, sukuria ūkininkui didesnę pridėtinę vertę.

2004-2006 metų laikotarpiu 69 proc. sutarčių pasirašyta su savivaldybėmis, ir 31 proc. su kaimo bendruomenėmis. Aktyviausios šioje priemonėje Panevėžio apskrities kaimo bendruomenės, kurios per visą 2004-2006 metų laikotarpį pateikė 7 paraiškas⁴³. Pagal šią veiklą skirta parama 2004-2006 metais ypatingai didelės reikšmės bendrai ekonominei – socialinei

⁴¹ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P. 56.

⁴² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 „Dėl Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 123-4486.

⁴³ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P.59.

žemės ūkio situacijai neturėjo. Tačiau paremtose vietovėse užtikrinamas sausinimo sistemų veikimas ir jų panaudojimas pagal aplinkosaugos reikalavimus ne tik žemės ūkio naudmenose, bet ir kitose viešojo naudojimo žemės plotuose gyvenvietėse, miškuose, kelių zonose, taip pagerintos gyvenimo ir darbo sąlygos kaimo vietovėse, kurios tampa patrauklesnės dirbantiems ir gyvenantiems kaime, kaimo turizmo lankytojams.

Žemės sklypų pertvarkymo veikla siekiama atlikti kompleksinį žemės sklypų pertvarkymą, kuomet yra keičiamos jų ribos ir vieta pagal tam tikros teritorijos žemėtvarkos projektą, siekiant stambinti sklypus, gerinti ūkių struktūrą, kurti teritorinę bazę infrastruktūrai tobulinti. Projektus galėjo ruošti privačios žemės savininkai, valstybinės žemės valdytojai, juridiniai asmenys, turintys žemės ūkio ministerijos įgaliotos institucijos išduotas licencijas rengti žemėtvarkos projektus ir schemas bei veikiančios žemės savininkų vardu. Šie projektai buvo priskiriami prie viešųjų ne pelno siekiančių projektų rūšies ir finansuojami 100 proc. tinkamų išlaidų. Priemonei buvo numatyti specifiniai reikalavimai. Prašymą apskrities viršininkui rengti žemės konsolidacijos projektą turėjo pateikti mažiausiai penki žemės savininkai ar valstybinės žemės valdytojai. Projekto teritorija turėjo būti ne mažesnė kaip 100 hektarų. Paramos gavėjas turėjo įrodyti, kad žemės konsolidacijos projektas pagerins projekto teritorijoje esančių žemės sklypų formą, dydį ir išdėstymą bei pagerins ūkių struktūrą. Lietuvoje vyrauja labai maži ūkiai, be to neretai ūkiai susideda iš kelių vienas nuo kito nutolusių sklypų. Tokios sąlygos trukdo kurtis konkurencingiems ūkiams. Todėl žemės konsolidacijos, teritorinio persikirstymo procesai padėtų spręsti šias problemas. Tačiau priemonei išibėgėti trukdė nebaigta žemės reforma.

Užtrukus priemonės įgyvendinimo pasiruošimui, visos žemės konsolidacijos sutartys pasirašytos tik 2006 metų rugsėjo mėnesį, todėl įgyvendintų projektų dar nėra ir šios veiklos poveikį bus galima nustatyti tik įgyvendinus projektus. Tačiau jau dabar galima teigti, kad priemonės veikla turės teigiamos įtakos ūkininkams sudarydama prielaidas vykdyti ūkinę veiklą suformuotose racialesnėse ūkių žemėvaldose. Po laukų konsolidacijos išdėstyti žemės sklypai leis tinkamiau juos dirbti, didins ūkių produktyvumą, bus pagerintos ūkininkavimo sąlygos, apdirbant didesnę plotą ūkio technika bus naudojama efektyviau. Be to, puoselėjamas kraštovaizdis ir sutvarkytos kaimo apylinkės suteikia galimybes verstis ne tik žemdirbyste, bet ir kitomis veiklomis, pvz. kaimo turizmu. Priemonei teigiamą įtaką darė patyrimo įgyvendinant šią priemonę perėmimas iš kitų ES valstybių, kuriose jau šimtmetį vykdomas žemės pertvarkymas

kaimo vietovėje, keičiant sklypų vietą ir ribas, sudarant sąlygas patogiau ir efektyviau ūkininkauti ir verstis kita veikla, o tuo pačiu ir gražiau gyventi. Be to, pakeitus žemės ūkio paskirties žemės įsigijimo tvarką, supaprastinus žemės perleidimo ir įsigijimo tvarką, juridiniams asmenims suteikus teisę įsigyti žemės, didėjo žemės rinkos aktyvumas⁴⁴.

Konsultavimo paslaugų ūkiams veikla buvo siekiama užtikrinti prieinamą konsultavimą ūkininkams bei kaimo gyventojams, kad šie, daugiau sužinoję apie ES struktūrinių fondų teikiama paramą, apie kaimo plėtros plano priemones bei tiesiogines išmokas, galėtų efektyviai tuo pasinaudoti. Kitas uždavinys buvo konsultuoti dėl higienos ir gyvulių gerovės standartų bei gero ūkininkavimo praktikos įgyvendinimo. Konsultacijos dėl geros ūkininkavimo praktikos yra labai svarbios dalyvaujant schemose pagal kaimo plėtros plano priemones „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su agroaplinkosaugos apribojimais“ arba „Agroaplinkosauga“. Ši veikla glaudžiai susijusi su kitomis priemonėmis. Be to, 2007-2013 m. laikotarpiu geros ūkininkavimo praktikos reikalavimų laikymasis bus ypač svarbus pretenduojant į paramos gavimą. Kokybiška ir savalaikė informacija yra viena pagrindinių sąlygų sėkmingam teikiamos paramos įsisavinimui ir panaudojimui.

Pareiškėjais galėjo būti Žemės ūkio ministro įsakymu nustatyta tvarka žemės ūkio ministerijos akredituotos kaimo konsultavimo institucijos. Iki 2004 m. paramą gavo 2 konsultavimo institucijos (Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnyba ir Žemės ūkio rūmai). 2006 metais jau veikė 44 akredituotos konsultavimo institucijos⁴⁵.

2004-2006 metų laikotarpiu konsultavimo veiklos būtinybę sąlygojo ne tik paramos programos, bet ir kintanti žemės ūkio politika, būtinybė kelti ūkininkavimo lygį Lietuvoje, naudoti pažangias technologijas, gerinti produkcijos kokybę, tapti konkurencingais visoje ES rinkoje. Kaimo konsultavimo paslaugų veikla turėjo teigiamą poveikį tik daliai Lietuvos Respublikos kaimo žmonių, tačiau šiomis paslaugomis pasinaudoję žemdirbiai liko patenkinti jų kokybe. Sudarant sąlygas žemdirbiams ir kitiems kaimo gyventojams konsultuotis, jie lengviau prisitaiko prie Bendrijos teisės aktais pagrįstų standartų, gauna būtiniausių žinių ir praktinių įgūdžių laikytis higienos, gyvūnų gerovės reikalavimų, Geros ūkininkavimo praktikos, rengti paraiškas bei verslo (veiklos) planus paramai iš struktūrinių fondų gauti. Tai užtikrina didesnes žemės ūkio dirbančiųjų pajamas. Siekiant pagerinti Lietuvos makroekonominius rodiklius, būtina

⁴⁴ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P.62.

⁴⁵ Ten pat. P.68.

toliau tobulinti, plėsti žemės ūkio konsultavimo paslaugų rinką, teikti žemdirbiams pažangią informaciją apie ūkininkavimo technologijas, paramos teikimo galimybes, ES reikalavimų įgyvendinimo būdus, jų laikymosi būtinybę bei kitus ūkininkavimo aspektus, padedančius didinti Lietuvos žemės ūkio sektoriaus sukuriama pridėtinę vertę, eksporto apimtį bei kitus rodiklius.

Žemės ūkio veiklos įvairinimo ir alternatyvių pajamų skatinimo veiklos tikslas – didinti kaimo gyventojų užimtumo ir pajamų lygį, skatinant žemės ūkio ir jam artimos veiklos įvairinimą. Šia priemone remiama netradicinių žemės ūkio produktų gamyba, kita veikla, kuri skatintų kaimo gyventojų pajamų didėjimą. Priemone galėjo pasinaudoti ūkininkai, nuolatiniai kaimo gyventojai, žemės ūkio bendrovės, kooperatyvai bei privačios įmonės, įregistruotos bei veikiančios kaimo gyvenamoje vietovėje ne mažiau kaip 12 mėnesių ir veiklos metu turinčios ne daugiau kaip 50 darbuotojų. Buvo remiamos tokios veiklos, kaip žilvičių, sliėkų, stručių, dėlių auginimas, sportinių žirgų veisimas bei auginimas, taip pat veiklos, susijusios su maisto produktu (duonos, makaronų ir pan.) gamyba, plėtra⁴⁶.

Kitokios ūkinės veiklos poreikis yra aktualus smulkiems iki 20 ha ūkiams. Tačiau didžiausia problema, neleidžianti smulkiems ūkiams persiorientuoti iš tradicinės žemės ūkio veiklos į kitos rūšies veiklą, yra pradinio kapitalo trūkumas, taip pat ne visada palankios sąlygos skolintis iš bankų.

Visgi galima teigti, jog ūkinės veiklos įvairinimo tendencijos stiprėja ir tikėtina, kad išliks perspektyvoje. O mažiausio gyvybingumo ūkiams ypatingai aktuali alternatyvių ir papildomų pajamų šaltinių paieška⁴⁷. Be to, bendra ES pozicija skatina ūkininkus naudotis parama tradiciniams amatams, ar netradicinei žemės ūkio veiklai vystyti, kadangi ateityje planuojama mažinti ar visai panaikinti tiesioginę paramą žemės ūkio produkcijai.

Pagal šią priemonę į paramą pretendavo 34 pareiškėjai, jų prašoma suma viršijo priemonei numatytą lėšų sumą, todėl didesnis pareiškėjų skaičius nebūtų įmanomas dėl riboto priemonės biudžeto. Kadangi priemonėje dalyvavo pakankamai mažas pareiškėjų skaičius, darytina prielaida, jog ši parama didelės reikšmės bendrai ekonominei-socialinei žemės ūkio ir kaimo plėtros situacijai neturėjo. Tačiau priemonė sudarė galimybes atskiriems žemės ūkio subjektams padidinti užimtumo ir pajamų lygį įvairinant ekonominę veiklą ir pasiekti priemonės tikslą, tik ne plačiu kaimo, o konkrečių ūkių ir įmonių mastu. Iš kitos pusės, kadangi

⁴⁶ <http://www.nma.lt/index.php?2097323414>; prisijungimo laikas: 2007-09-29.

⁴⁷ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P.72.

finansuojamų projektų tarpe dominavo paslaugų žemės ūkiui projektai, tai sukurta paslaugų žemės ūkiui baze bei paslaugomis galės naudotis ir kiti žemės ūkio subjektai. Be to, parama ūkinės veiklos įvairinimui paskatino kitus kaimo gyventojus aktyviau domėtis veiklos diversifikavimo galimybėmis.

Kaimo turizmo ir amatų skatinimo veiklos tikslas – didinti kaimo gyventojų užimtumą ir pajamas, skatinant turizmo, poilsio paslaugų ir tradicinių ir netradicinių amatų plėtrą kaime. Gyventojų pajamų augimas, spartus vidaus vartojimo kilimas, šalies ir užsienio poilsiautojų didėjantis poreikis atostogauti Lietuvos kaime, neužpildyta turizmo paslaugų rinka įtakojo efektyvų priemonei skirtų lėšų įsisavinimą. Nors pagal šią priemonę yra remiamas ne tik kaimo turizmas, bet ir amatai, tačiau kaimo gyventojai beveik nesinaudoja parama amatininkystės projektams. Smulkieji amatininkai susiduria su nuosavų lėšų stoka pretenduojant į paramą, taip pat – kooperacijos stoka, kuri sudarytų palankesnes prielaidas realizuoti amatininkystės produkciją. Daugelį į Lietuvą importuojamų amatininkystės dirbinių vartotojams kainuoja įsigyti pigiau nei vietinių amatininkų produkciją. Be to, tradiciniai amatininkai Lietuvoje – daugiausia senyvo amžiaus žmonės, neturintys finansinių išteklių ir verslumo pasinaudoti išorine parama, o senųjų amatų tradicijų kaip verslo perdavimas jaunajai kartai vyksta lėtai. Įgyvendinant šią priemonę yra aktuali lėšų „nutekėjimo“ ne į kaimą problema, kada kaimo turizmu verčiasi miesto gyventojai. Todėl nuo 2007 m. yra nustatytas reikalavimas, kad pareiškėjo faktinė ir deklaruotoji gyvenamoji vieta privalo būti kaime.

Tiek žemės ūko veiklos įvairinimo ir alternatyvių pajamų skatinimo veikla, tiek kaimo ir amatų skatinimo veikla yra aktuali nenašų žemių regionams, kur iš tradicinio ūkininkavimo gaunamos mažesnės pajamos, t.y. Vilniaus, Alytaus, Utenos apskrims. Tokie regionai, kuriuose gamtinės sąlygos nepalankios tradicinei žemdirbystei, galėtų efektyviai išnaudoti gražų kraštovaizdį, kuris yra viena esminių prielaidų sėkmingam kaimo turizmo verslui, poilsio paslaugų plėtrai.

Jau dabar galima teigti, kad ši priemonė turi teigiamos įtakos socialinei ekonominei situacijai kaime. Besiplečianti kaimo turizmo veikla didina kaimo gyventojų pajamas, užimtumą. Paramos lėšos leis pagerinti turizmo paslaugų kokybę, išplėsti asortimentą, kelti paslaugų kainą ir kartu – kaimo gyventojų pajamingumą. Investicijos į kaimo turizmo sodybų aplinką ženkliai prisideda prie kaimo gyvenamųjų vietovių patrauklumo didinimo. Vietovės tampa patrauklesnės ne tik turistams, bet ir vietos žmonėms gyventi ir dirbti kaime. Parama kaimo turizmui spartina

intensyvią sodybų plėtrą, didina jų konkurencingumą, nors kaimo turizmo paslaugų paklausa tebeviršija pasiūlą. Kaimo turizmo vystymasis, įtakotas priemonės paramos lėšų, formuoja teigiamą kaimo, jų gyventojų ir visos šalies įvaizdį. Tikėtina, kad parama pristabdys kaimo gyventojų, ypač įgijusių aukštą išsilavinimą, emigraciją⁴⁸.

Miškų ūkio plėtra. Priemonės tikslas – saugoti ir plėtoti miškų ekonomines, ekologines ir socialines funkcijas kaimo vietovėse, pagerinti privačių miškų valdų struktūrą, didinti kaimo žmonių alternatyvios veiklos galimybes. Priemone buvo remiamos investicijos, skirtos miškų ekonominei, ekologiškai ir socialinei vertei padidinti, ypač akcentuojamos investicijos į privačių miškų sektorių. Didelis dėmesys skiriamas kraštovaizdžio ir aplinkos gerinimui.

Parama buvo teikiama privačių miško valdų infrastruktūrai (t.y. miško keliams ir jų įrenginiams, sausinimo grioviams ir jų įrenginiams, informaciniams ženklams, rekreacinės paskirties įrenginiams ir kt.) pagerinti. Be to, buvo remiami individualūs ar kooperuoti projektai, skirti miško kirtimui ir apvaliosios medienos ruošos racionalizavimui. Skatinamas naujos miškų ūkio technikos ir įrangos įsigijimas.

Kita svarbi veikla apima nuo stichinių nelaimių ir gaisrų nukentėjusių miškų atkūrimą bei prevencines priemones. Parama buvo teikiama vadovaujantis Valstybine miškų priešgaisrinės apsaugos programa, kurioje miškų teritorijos suskirstytos pagal gaisringumo rizikos laipsnį. Lietuva yra priskiriama vidutinės gaisrų rizikos teritorijai.

Be to buvo remiamas ne žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku. Tokia parama numatoma tik tais atvejais, kai apželdinimas suderinamas su vietos sąlygomis ir atitinka aplinkos apsaugos reikalavimus. Lėšos teikiamos želdinimo projekto rengimui, sodmenų įsigijimui ir transportavimui, apželdinimo išlaidoms padengti, įskaitant žuvusių želdinių papildymo ir želdinių apsaugos priemones.

Galimi pareiškėjai:

- privačių miško valdų savininkai ar jų asociacijos;
- savivaldybės;

⁴⁸ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P.83.

- valstybinės institucijos atsakingos už valstybės miškus (tik veiklai susijusiai su stichinių nelaimių ir gaisrų paveiktų miškų atkūrimu ir prevencinėmis priemonėmis).

Paramos dydis priklauso nuo to, kokius poreikius projektas tenkins. Viešųjų poreikių tenkinimo projektams kompensuojama 100 proc. tinkamų išlaidų, bet ne daugiau kaip 500 tūkst. eurų. Privačių valdų projektams kompensuojama 75 proc. visų tinkamų išlaidų, bet ne daugiau kaip 100 tūkst. eurų, o pelno projektams – 50 proc. tinkamų išlaidų, bet ne daugiau 200 tūkst. eurų. Privačių valdų apželdinimo projektams teikiama 90 proc. tinkamų išlaidų parama, bet ne daugiau 3436 – 5272 Lt/ha (priklausomai nuo spygliuočių ir lapuočių santykio), tačiau bendra paramos suma galėjo būti ne daugiau 200 tūkst. eurų. Maksimali paramos suma pagal visas veiklas galėjo būti ne daugiau 500 tūkst. eurų vienam projektui kartą per metus⁴⁹. Priemonės lėšos nebuvo paskirstytos tarp atskirų veiklų, o bendras pareiškėjų aktyvumas didelis, todėl pagrindiniu ribojančiu veiksniu tapo bendra paramos suma, kuri ir neleido pasiekti numatyto projektų skaičiaus⁵⁰. Nepaskirsčius paramos lėšų tarp atskirų veiklų, be to, neskelbus paraiškų surinkimo 2006 metais, didžioji dalis paramos atiteko nedideliame skaičiui, tačiau stambių pelno siekiančių projektų, tokių kaip miško kirtimo ir medienos ruošos modernizavimas.

Gerėjanti ekonominė ir socialinė šalies situacija, augančios gyventojų pajamos ir palanki investicinė aplinka sąlygojo privačių miškų savininkų, kooperatyvų bei valstybinių miškų valdytojų susidomėjimą šia priemone. Palankios sąlygos priemonės įgyvendinimui formavosi ir dėl medienos žaliavos augančio poreikio bei miško, kaip rekreacinės vietovės vertės, nes Lietuvoje sparčiai populiarėja kaimo turizmas. Šalyje didėja medienos kuro poreikis, todėl artimoje ateityje gali susidaryti žaliavinės medienos trūkumas. Energetikos sektoriuje naudojama mediena yra paklausi ir medienos plokščių pramonėje, kuri pastaruoju metu taip pat itin sparčiai vystosi. Dėl tokio intensyvaus malkinės ir plokščių medienos paklausos augimo kai kuriuose šalies regionuose jau juntamas šios medienos stygius. Investicijos didins miškų ūkio komercinės plėtros galimybes tuose regionuose, kuriuose miškai užima didesnę dalį vietovės, o pajamos iš tradicinio ūkininkavimo yra mažos. Vietovėse, kuriose yra mažesnės galimybės efektyviai dirbti ir gauti pakankamas pajamas iš tradicinės žemės ūkio veiklos, ypač buvo

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 „Dėl Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 123-4486.

⁵⁰ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P.86.

skatinama pasinaudoti priemonės „Miškų ūkis“ teikiama parama ir prisidėti prie atitinkamų vietovių socialinių ekonominių klausimų sprendimo⁵¹.

2004-2006 metų paramos miškų ūkiui laikotarpį reikėtų vertinti kaip paruošiamąjį, nes pagal SAPARD programą tokia parama dar nebuvo teikiama (išskyrus naujų miškų įveisimą), o pagal Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų programą analogiškomis miškų ūkio ir susijusioms priemonėms jau numatoma ženkliai didesnė parama, galėsianti daryti įtaką ir bendros miškų ūkio situacijos pagerinimui šalyje⁵².

LEADER+ pobūdžio priemonė. Tai kaimo plėtros programa, skatinanti vietos iniciatyvas ir įvairių kaimo plėtros dalyvių partnerystę. Programos tikslas – padėti kaimo gyventojams gerinti jų vietovės gyvenimo kokybę ir ekonominę gerovę, rengiant ir įgyvendinant teritorines integruotas kaimo plėtros strategijas. Įgyvendinant *Leader+*, siekiama puoselėti gamtos ir kultūros paveldą, gerinti ekonominę aplinką, kurti naujas darbo vietas, ugdyti bendruomenės organizacinius gebėjimus⁵³. Ši priemonė ES atsirado kaip bandymas spręsti tokias kaimo vietovių problemas, kaip dideli regionų išsivystymo skirtumai, atotrūkis tarp kaimo ir miesto, kaimų nykimas dėl gyventojų migracijos į miestus, gyventojų senėjimas. Problemoms spręsti buvo pasiūlyta *Leader* iniciatyva, kuria siekiama tobulinti kaimo žmonių gebėjimus inicijuoti pokyčius kaimo vietovėse.

Lietuvoje, įgyvendinant šią priemonę, didelis dėmesys skiriamas institucijų administracinių ir metodinių gebėjimų stiprinimui, taikant „iš apačios į viršų“ principą, kaimo vietovių studijoms, vietos veiklos grupių kūrimui ir atrankai, teritorinių strategijų rengimui ir jų įgyvendinimui.

Vietos veiklos grupė Lietuvoje yra ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio valdymo organas, turintis sprendimų priėmimo teisę, atstovauja įvairių kaimo gyventojų interesus, t.y. ne mažiau kaip 50 proc. valdymo organo narių sudaro socialinių, ekonominių partnerių ir asociacijų atstovai, iki 25 proc. – verslo atstovai ir iki 25 proc. – vietos valdžios atstovai⁵⁴. Prieš užregistruojant vietos veiklos grupę kaip viešąjį juridinį asmenį, bent 1/3 grupės valdymo organo narių turi būti išklause Žemės ūkio ministerijos patvirtintų mokymo

⁵¹ Lietuvos 2004–2006 m. bendrojo programavimo dokumento 4.5 priemonės „Miškų ūkis“ metinė įgyvendinimo ataskaita. Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2006.

⁵² Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2007. P.88.

⁵³ *Leader* – naujos galimybės Lietuvos kaimui. Programos „Leader“ ir žemdirbių mokymo metodikos centras. – Vilnius, 2006. P.6.

⁵⁴ Ten pat. P.29.

programų, tiesiogiai susijusių su *Leader+* priemonės projektų valdymu, kursais. Vietos veiklos grupės yra lyg tarpininkas tarp valdžios institucijų ir kaimo gyventojų.

Įgyvendinant *Leader+* Lietuvoje, yra remiamos dvi veiklos sritys:

- „Įgūdžių įgijimas“;
- „Bandomosios integruotos strategijos“.

Pirmosios veiklos tikslas – sustiprinti kaimo žmogiškuosius išteklius ir parengti juos šiai priemonei įgyvendinti. Ji skirta mokymui, informavimui, techninei paramai kaimo vietovių studijoms finansuoti. Techninė parama gali naudotis vietos veiklos grupės, o paraiškas mokymui, konsultavimui, informavimui teikia tam akredituotos institucijos.

Antrosios veiklos tikslas yra remti kaimo vietas, kurių gyventojai nori kurti ir įgyvendinti bandomąją integruotą kaimo plėtros strategiją, parengtą skirtingų sektorių bendradarbiavimo pagrindu ir paremtą konkrečios teritorijos poreikiais ir situacija⁵⁵. Be to yra numatyta dalyvavimo daugiašaliuose bendradarbiavimo projektuose galimybė, tačiau dėl patirties ir laiko stokos ši veiklos sritis 2004-2006 m. nėra įgyvendinama⁵⁶. Strategijas ruošia vietos veiklos grupės, kurios atstovauja konkrečią teritoriją. Rengiamos strategijos turi atitikti vieną iš Komisijos numatytų temų. Tai gali būti techninių ir mokslo žinių bei naujų technologijų panaudojimas kaimo vietovių produkcijos ir paslaugų konkurencingumui didinti, ar gyvenimo kokybės kaimo vietovėse gerinimas, arba vietinės produkcijos vertės didinimas siekiant bendromis kaimo gyventojų pastangomis palengvinti smulkių gamybos subjektų išėjimą į rinką, arba tinkamiausias gamtos ir kultūros išteklių panaudojimas, įskaitant ES buveinių, atrinktų pagal „Natura 2000“ programą. Įgyvendinant vietos veiklos grupės strategijas, projektus paramai gauti gali teikti kaimo bendruomenės, nevyriausybinės organizacijos, įmonės ir kiti pareiškėjai, numatyti tose strategijose.

Veiklai, susijusiai su įgūdžių įsisavinimu, kompensuojama 100 proc. visų tinkamų išlaidų. Veiklai, susijusiai su bandomosiomis strategijomis, pelno siekiantiems projektams kompensuojama 50 proc. visų tinkamų išlaidų, o ne pelno projektams – 90 proc. visų tinkamų išlaidų. Tačiau maksimali paramos suma negali viršyti 15 tūkst. eurų⁵⁷.

⁵⁵ *Leader* – naujos galimybės Lietuvos kaimui. Programos „Leader“ ir žemdirbių mokymo metodikos centras. – Vilnius, 2006. P.24.

⁵⁶ Ten pat. P.24.

⁵⁷ Ten pat. P.26.

Paramos efektyvumą vertinti sunku, nes baigti įgyvendinti ne visi, o 70 proc. 2004-2006 m. paremtų projektų⁵⁸. Tačiau išaugęs bendruomenių, partnerysčių grupių skaičius ir jų aktyvumas rengti bei įgyvendinti projektus rodo iniciatyvos ir gebėjimų sustiprėjimą kaime. Tikimasi, kad *Leader+* pobūdžio priemonė darys teigiamą poveikį viso BPD įgyvendinimui. Jos dėka turėtų būti sustiprinti kaimo žmonių gebėjimai kaip galima geriau pasinaudoti BPD priemonių, kurios skirtos kaimo vietovių plėtrai ir finansuojamos iš ES struktūrinių fondų lėšų, teikiama parama⁵⁹. Taip pat, įgyvendinus priemonę, turėtų išaugti kaimo bendruomenių gebėjimai spręsti problemas, vietos veiklos grupių gebėjimai rengti ir įgyvendinti vietos plėtros strategijas, turėtų sustiprėti partnerystės principas. Tuo tarpu, pasiekti rezultatai lems veiklų kaime įvairovę, pajamų didėjimą, geresnę gyvenimo kokybę. LEADER metodo įsisavinimas, kurio esmė – partnerystės principas, skatina bendruomenes užmegzti ryšius su kitomis Lietuvos ir užsienio bendruomenėmis, keistis patirtimi, įgyvendinti bendrus projektus.

Mokymas. Dirbančiųjų žemės ūkyje bei kitų kaimo gyventojų profesinės kvalifikacijos kėlimas yra vienas iš svarbiausių veiksnių, užtikrinančių sklandžią kaimo plėtrą, garantuojančių užimtumą ir pajamas. Mokymas tampa Europos ekonomikos varikliu, nes jis užriktina žinias ir tobulėjimą. Lietuvoje žemdirbių ir kitų kaimo gyventojų išsilavinimas lygis yra gerokai mažesnis nei miesto gyventojų⁶⁰. Mokymui būtinybę iššaukė ir sparčiai mažėjantis kaimo gyventojų užimtumas žemės ūkyje, nes atsirado poreikis spręsti iš žemės ūkio pasitraukiančių darbuotojų perkvalifikavimo problemas. Todėl šia priemone siekiama užtikrinti dirbančiųjų žemės ūkyje bei kaimo gyventojų, kurių veikla susijusi su žemės, miškų ūkio ar alternatyvioms žemės ūkiui veikloms, profesinę kvalifikaciją⁶¹.

Pagrindiniai priemonės uždaviniai yra stiprinti ūkininkų ir kitų kaimo gyventojų profesinius, ekonominius, vadybos įgūdžius, reikalingus, norint prisitaikyti prie kokybinių ir kiekybinių pokyčių bei ugdyti įgūdžius, reikalingus aplinkos apsaugos, higienos, gyvulių gerovės standartams, kraštovaizdžio saugojimo ir produktų kokybės reikalavimams įgyvendinti. Ypatingas dėmesys skiriamas jaunųjų ūkininkų, kaimo moterų bei kaimo verslininkų

⁵⁸ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P.93.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 „Dėl Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 123-4486.

⁶⁰ Lietuvos kaimo raida 2005. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2005. P.110.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 „Dėl Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2004, Nr. 123-4486.

kvalifikacijos kėlimui bei perkvalifikavimui. Taip pat nemažai dėmesio skiriama kooperatyvų plėtros skatinimui.

Pareiškėjais galėjo būti mokymo institucijos, kurios turi juridinio asmens statusą ir teisės aktų nustatyta tvarka yra įgijusios teisę užsiimti suaugusiųjų švietimu. Tuo tarpu tikslinės grupės yra ūkininkai ir kiti fiziniai asmenys, užsiimantys žemės ūkio, miškininkystės ar alternatyvia žemės ūkiui veikla. Paramos suma ir tinkamos išlaidos apskaičiuojamos pagal viešųjų pirkimų taisyklės. Viešosios paramos lygis yra 100 proc. tinkamų išlaidų.

Šios priemonės sėkminga eiga yra kitų paramos priemonių sėkmingo įgyvendinimo sąlyga. Lietuvoje sukurta žemdirbių ir kitų kaimo gyventojų tęstinio mokymo sistema, parengtos mokymo programos, vykdomi mokymai. Žemdirbių tęstinį profesinį mokymą vykdo žemdirbių tęstinio profesinio mokymo centrai bei kitos mokslo, mokymo bei konsultavimo institucijos, kurios tolygiai išsidėsčiusios po visą Lietuvą. Regioninis mokymo ir konsultavimo institucijų tinklas sudaro sąlygas šios priemonės projektus įgyvendinti tolygiai visoje Lietuvos teritorijoje⁶². Vis labiau didėjant konkurencingumui darbo rinkoje, auga ir neformalaus mokymosi paklausa. Jis padeda kelti darbuotojų kompetenciją, įgyti naujų žinių bei įgūdžių darbo vietoje. Tačiau neformalus mokymasis ne tik didina ekonominį konkurencingumą, jis taip pat tobulina asmenybę, skatina savigarbą bei galimybę jaustis visaverčiu visuomenės nariu.

Tikimasi, kad investicijos į mokymą kels darbo jėgos kvalifikaciją, didins užimtumo lygį ir užtikrins inovacijas, kurios turėtų tapti pirmaeilium šalies žemės ūkio ekonominės politikos uždaviniu. Išlaidos mokslui, kvalifikacijos įsigijimui priskiriamos prie investicijų į žmones, duodančių atitinkamą bendrojo nacionalinio produkto prieaugį. Ši priemonė ypač svarbi dėl sparčiai kintančios situacijos darbo jėgos rinkoje, nes esant dabartinei kvalifikuotų darbuotojų stokai, investicijos į žmogiškuosius išteklius gali duoti didelę ekonominę naudą. Darbo jėgos kompetencijos kėlimas ir mokymosi visą gyvenimą sąlygų plėtojimas yra išskirtinai svarbus dėl socialinės atskirties prevencijos (didėja užimtųjų skaičius) ir dėl to, kad mažina valstybės biudžeto socialines išlaidas, didina įmonių konkurencingumą. Dar svarbesnė yra socialinė funkcija – mažėja socialinis visuomenės narių susiskaldymas. Žmogiškojo kapitalo naudojimas didina darbo našumą ir pajamų augimą, užtikrina socialinių poreikių geresnį aprūpinimą.

⁶² Lietuvos 2004–2006 m. bendrojo programavimo dokumento 4.7 priemonės „Mokymas“ metinė įgyvendinimo ataskaita. Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2006.

Nuo BPD įgyvendinimo pradžios - 2004-05-01 dienos - iki 2006-12-31 dienos buvo gauta beveik 2,2 tūkst. paraiškų paramai pagal septynias BPD IV prioriteto priemones, bendrai 868 mln. litų sumai, kuri beveik 1,5 karto viršijo BPD IV prioriteto žemės ūkio daliai numatytą lėšų sumą. Pasirašyta sutarčių 2006-12-31 dienai 71 proc. viso pateikusiųjų paraiškas skaičiais. Atsižvelgiant į tai, kad Finansų ministro įsakymu paramos sutarčių pasirašymo terminai buvo nukelti iki 2007 m. kovo 1 d., ir į sutarčių pasirašymo tendencijas, galima daryti prielaidą, kad paramos sutartys bus pasirašytos visai IV BPD prioriteto žemės ūkiui skirtai paramos sumai⁶³.

Šiuo metu dar anksti daryti BPD priemonių naudos giluminę analizę. Apibendrinimus ir išvadas galima bus formuluoti tada, kai parama bus įsisavinta, o projektai bus baigti įgyvendinti. Galima teigti, kad parama yra įsisavinama aktyviai, tačiau yra būtina užtikrinti, kad ji pasiektų jai keliamus tikslus ir duotų kuo didesnę naudą. 2004-2006 metais gauta investicinė parama yra skirta Lietuvos žemės ūkio sektoriui, kad šis kuo greičiau ir efektyviau prisitaikytų prie naujų reikalavimų, standartų, taikomų Europos Sąjungoje, kad lygiomis galimybėmis galėtų konkuruoti bendroje ES rinkoje. Ši parama yra pagrindas tam, kad naujasis 2007-2013 metų paramos etapas vyktų sklandžiai bei teiktų dar didesnę naudą. Galima būtų paminėti kelis neigiamus aspektus, kurie galėtų būti ištaisyti kitame etape. Kaimo demografinės ir užimtumo situacijos ir gyventojų išsilavinimo gerėjimui didelę įtaką turi priemonės, kurios didina gyvenimo kokybę. Todėl šiam tikslui pasiekti reiktų daugiau lėšų skirti viešąjį poveikį turinčioms ir geresnę gyvenimo aplinką kaime kuriančioms priemonėms (pvz., kraštovaizdžiui, infrastruktūrai), kaimo ekonominės veiklos įvairinimui (tradiciniams amatams, kaimo turizmui, įvairioms alternatyvioms veikloms, smulkių įmonių steigimo skatinimui), o ne tradicinį žemės ūkį skatinančioms priemonėms. Siekiant tolygiau įsisavinti lėšas ir pagerinti projektų administravimą, būtų tikslinga nustatyti paramos sumas pagal metus, kuo daugiau ūkininkų galėtų pasinaudoti paramos teikiama nauda. Be to, visas administravimo, projektinės dokumentacijos procedūras reiktų daryti kuo aiškesnes ir paprastesnes. Taip pat akcentuojama, jog, siekiant tolygios žemės ūkio sektoriaus bei regioninės plėtros, investicinė parama neturi atitekti tik stambiesiems ūkininkams, ji turi būti prieinama ir smulkesniam ūkiui.

⁶³ Lietuvos 2004-2006 metų bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. - Vilnius, 2007. P.101.

2.3. Kaimo plėtros planas ir jo priemonės

Narystė ES sudarė prielaidas Lietuvos ūkio konkurencingumui ir pajamų didinimui, derinant gamybos intensyvumą su aplinkos išsaugojimu. Tačiau tuo pat metu iškilo būtinybė konkuruoti su technologiškai pranašesniu, produktyvesniu ir didesnę paramą gaunančiu ES žemės ir maisto ūkiu. Lietuva, kaip ir kitos ES šalys narės, siekia Lisabonos strategijoje nustatytų tikslų - konkurencingumo ir užimtumo didinimo, gyvenimo kokybės gerinimo. Savo programas ji sieja su kitomis iniciatyvomis: ekologinio ūkininkavimo plėtra, atsinaujinančių energijos išteklių naudojimu, miškų ir biologinės įvairovės strategijomis, klimato kaitos mažinimo priemonių įgyvendinimu.

2004 m. rugpjūtį Nacionalinė mokėjimo agentūra pradėjo paraiškų priėmimą pagal kaimo plėtros 2004-2006 metų plano priemones, kurioms įgyvendinti trejiems metams skirta per 2,11 mlrd. litų⁶⁴. ES yra skyrusi apie 80 proc. šios sumos iš EŽŪOGF Garantijų skyriaus, o likusi dalis yra finansuojama iš Lietuvos valstybės biudžeto. Kaimo plėtros 2004-2006 m. planas (toliau – KPP) yra viena svarbiausių Europos Sąjungos finansinės paramos Lietuvos kaimui programų. Tai investicinių ir kompensacinių priemonių rinkinys. Rengiant KPP, buvo siekiama užtikrinti SAPARD įgytos patirties tęstinumą ir tolygesnį perėjimą prie naujų kaimo plėtros priemonių. Pagrindiniai plano tikslai, išdėstyti LR Vyriausybės 2003 m. spalio 22 d. nutarimu Nr. 1317 „Dėl kaimo plėtros 2004-2006 metų plano pagrindinių nuostatų“ (Žin., 2003, Nr. 101-4550), yra sukurti konkurencingą ir į ES rinką orientuotą žemės ūkį, skatinti ekonominės veiklos diversifikavimą kaimo vietovėse, gerinti gyvenimo lygį kaime, kurti naujas darbo vietas, užtikrinti, kad būtų saugomos žemdirbystės tradicijos, šalies kraštovaizdis, aplinkos ir kultūros paveldas. Kaimo plėtros 2004–2006 m. planas buvo ruošiamas remiantis visos šalies plėtros strategija, numatyta bendrajame programavimo dokumente. Priemonės, pateikiamos šiame plane, papildoma Lietuvos BPD priemonės, susijusios su žemės ūkiu, kaimo plėtra ir miškininkyste. Parama pagal KPP priemones teikiama kaip negrąžinama subsidija. Tai nėra investicinė parama, ji skiriama už tam tikromis sąlygomis vykdomą žemės ūkio veiklą⁶⁵.

Kaimo plėtros 2004-2006 m. plane yra numatytos septynios paramos priemonės:

1. Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos rėmimas.

⁶⁴ SAPARD paramos įgyvendinimo Lietuvoje ataskaita. Penkerių metų veiklos apžvalga. Nacionalinė mokėjimo agentūra. – Vilnius, 2004. P.30.

⁶⁵ Nacionalinė mokėjimo agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita. – Vilnius, 2006. P.10.

2. Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais.
3. Agrarinė aplinkosauga.
4. Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku.
5. Pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimas.
6. Standartų laikymasis.
7. Techninė pagalba.

Visos išvardintos priemonės specialiai skirtos problemoms, nustatytoms KPP analitinėje dalyje, spręsti. Problemų sprendimui numatyti šie pasiūlymai:

- žemės ūkio struktūrų tobulinimas, pritraukiant jaunus žmones į ūkininkavimą;
- ūkininkų pajamų didinimas mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse, mokant ES metines finansinės paramos išmokas;
- aplinkosaugos gerinimas, vykdant agrarinės aplinkosaugos programą;
- papildomų pajamų šaltinių ir užimtumo galimybių ūkininkams bei kaimo gyventojams suteikimas, vykdant plačią, subalansuotą, valdomą apželdinimo miškais programą, suderintą su gamtos vertybių apsauga;
- finansinė parama ir pinigų srautų trūkumo sušvelninimas pusiau natūriniuose ūkiuose, gaminančiuose ir savo reikmėms, ir rinkai teikiant vienodo dydžio paramą, siekiant paversti juos ekonomiškai gyvybingais ūkiais;
- pagalba žemės ūkio gamintojams padengiant išlaidas, kurias jie turės patirti, užtikrindami gamybą ir gyvulininkystės sąlygas, atitinkančias ES reikalavimus⁶⁶.

Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos rėmimas. Ši priemonė skatina vyresnio amžiaus ūkininkus užsitikrinti pajamas senatvėje, nutraukiant ūkininkavimą ir perleidžiant savo ūkius jaunesniems žmonėms. Nusprendę pasinaudoti parama ūkininkai privalo nutraukti bet kokią žemės ūkio veiklą, susijusią su žemės ūkio ir maisto produktų realizavimu ir paslaugų žemės ūkiui teikimu⁶⁷. Priemonės tikslai yra stambinti ūkius, kai žemdirbiai savo ūkius perleidžia jaunesniems, ir taip gerinti ūkių struktūrą, didinti žemės ūkio sektoriaus konkurencingumą bei užtikrinti tam tikrą pajamų lygį vyresnio amžiaus žmonėms.

⁶⁶ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.16.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. spalio 22 d. nutarimas Nr. 1317 „Dėl kaimo plėtros 2004-2006 metų plano pagrindinių nuostatų“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 101-4550.

Šios KPP priemonės aktualumą lėmė tai, kad nemaža dalis Lietuvoje ūkininkaujančių buvo vyresnio amžiaus žemdirbiai, turintys smulkius ūkius, kurie ateityje negalėtų konkuruoti su didesniais ES ūkiais. 2003 metais vidutinis veikiančių ūkių dydis buvo tik 9,3 ha žemės ūkio naudmenų, kai tuo tarpu ES-15 – 18,7 ha. Apie 40 proc. žemės ūkyje užimtų žmonių buvo pensinio amžiaus, o jauni ūkininkai iki 40 metų amžiaus tesudarė 14 proc. visų žemdirbių. 52 proc. pieno kvotų turėtojų buvo vyresni nei 55 metų amžiaus⁶⁸. Dažniausiai vyresnio amžiaus smulkiųjų žemdirbių yra prisirišę prie tradicinio ūkininkavimo, turi mažiau paskatų ir jėgų ūkiams plėsti. Be to, buvo pastebėta, kad smulkūs ūkiai susidūrė ne tik su nedidelių produkcijos kiekių realizavimo sunkumais, bet už savo produkciją gaudavo ir mažesnę kainą. Pavyzdžiui, smulkiems pieno gamintojams, pristatantiems iki 100 kg pieno, pieno perdirbėjai temokėjo apie 60 proc. kainos, kurią gaudavo stambieji pieno gamintojai⁶⁹.

Nutraukti ūkininkavimą galėjo 55-62,5 metų vyrai ir 55-60 metų moterys, dirbantys žemę mažiausiai 10 pastarųjų metų, deklaravę pasėlius arba gyvulius. Pieno ūkių savininkų amžius galėjo svyruoti nuo 55 iki 70 metų. Norintieji atsisakyti pienininkystės, privalėjo turėti pieno gamybos kvotą, užsiimti ūkininkavimu 10 pastarųjų metų, auginti ne daugiau kaip keturias melžiamas karves, įregistruotas Gyvulių registre. Žemdirbiui nutraukus ūkininkavimą, tą patį gali padaryti ir jo panašaus amžiaus samdiniai⁷⁰. Ūkį ūkininkai gali perleisti asmenims, turintiems žemės ūkio srities profesinį išsilavinimą ir ne vyresniems kaip 50 metų.

Kompensacija už pieno kvotą, smulkiesiems pieno gamintojams apsisprendžiant dėl pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos, didelio skatinamojo poveikio neturėjo dėl to, kad ši išmoka yra mokama tik tris metus. Trys kompensacijos metai yra per mažas laikotarpis, kad žmogus apsispręstų atsisakyti pajamų šaltinio, ypač jeigu potencialus pretendentas yra tik 55 metų amžiaus. Tačiau 2007-2013 m. laikotarpiui galimybės dalyvauti priemonėje su pieno gamybos kvota visai neliko. Taip buvo numatyta stojimo sutartyje, tikintis, kad senyvo amžiaus ūkininkai šia galimybe pasinaudos per 2004-2006 m. laikotarpį.

Nemažas ūkininkų aktyvumas paramai pagal šią priemonę gauti bei sėkmingai įgyvendinama BPD priemonė „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“ turi teigiamų pasekmių ūkių struktūrai, jų ekonominio gyvybingumo užtikrinimui. Abi priemonės, taikomos kompleksiskai,

⁶⁸ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.42.

⁶⁹ Ten pat.

⁷⁰ Kaimo plėtros planas. Nacionalinė mokėjimo agentūra prie ŽŪM. – Vilnius, 2005.

turi teigiamos įtakos demografiniai kaimo situacijai, išlaikant jaunus gyventojus kaimo vietovėse. Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos turėjo teigiamą poveikį ūkių restruktūrizacijai ir stambėjimui. Dėl KPP priemonių ir kitų ūkį įtakančių veiksnių vidutinis veikiančių ūkių dydis Lietuvoje 2006 metais, lyginant su 2003–aisiais, padidėjo 3,1 ha žemės ūkio naudmenų iki 12,4 ha⁷¹.

Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais.

Šia priemone gali pasinaudoti žemdirbiai, ūkininkaujantys nederlingose ir dėl kitų priežasčių žemdirbystei mažiau tinkamose žemėse. Pagrindiniai priemonės tikslai yra mažinti pajamų skirtumus tarp regionų ir užtikrinti adekvačias pajamas ūkininkaujantiems nurodytose vietovėse, išsaugoti gyvybingą kaimo bendruomenę, tausoti kraštovaizdį.

Nepalankios ūkininkauti vietovės sudaro beveik pusę Lietuvos teritorijos, ypač daug jų yra Aukštaitijoje ir Dzūkijoje, Vakarų Lietuvoje. Tokioms teritorijoms yra priskiriami nederlingų dirvožemių regionai, potvynių užliejamos žemės, karstinių įgriuvų rajonai ir vietovės, patenkančios į paukščių apsaugai svarbias teritorijas.

Nepalankiose ūkininkauti vietovėse dirbantiems žemdirbiams parama skiriama pagal deklaruotą žemės ūkio naudmenų plotą, esantį tokiose vietovėse. Deklaruotas plotas turi siekti mažiausiai 1 hektarą. Ūkininkas privalo laikytis geros ūkininkavimo praktikos taisyklių ir įsipareigoti ūkininkauti mažiausiai penkerius metus nuo pirmos gautos išmokos. Kasmetinių išmokų dydis priklauso nuo žemės nepalankumo lygio (didelio nepalankumo vietovės ar mažo nepalankumo vietovės). Išmoka gali svyruoti nuo 300 iki 200 Lt/ha. Kompensacijas ūkininkai gauna užregistravę valdą Žemės ūkio ir kaimo verslo registre bei deklaravę žemės ūkio naudmenas.

Mažiau palankių ūkininkauti vietovių aspektas iš dalies buvo naudojamas įsisavinant ES paramą pagal BPD prioritetą „Kaimo plėtra ir žuvininkystė“. Siekta tolygiai didinti kaimo gyventojų užimtumą, gerinti gyvenimo kokybę visuose šalies regionuose. Pagal priemonę „Investicijos į žemės ūkio valdas“ ūkininkaujantiems mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse buvo nustatytas maksimalus paramos dydis – 60 proc. visų tinkamų finansuoti projekto išlaidų, t.y. 10 proc. didesnis negu įprastai⁷².

⁷¹ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.44.

⁷² Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.47.

Priemonės parama yra aktyviai naudojama. Tai sąlygoja nemažas nenašių žemių užimamas plotas Lietuvoje bei nesudėtingos jos administravimo procedūros – nereikia rengti jokių verslo planų, paraiška pateikiama kartu su paraiška tiesioginėms išmokos už žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotus.

Agrarinė aplinkosauga. Šia priemone yra kompensuojamos negautos pajamos ir papildomi kaštai teikiant paramą ekologinių ūkių savininkams, retų veislių gyvulių auginimui, kraštovaizdžio apsaugai bei priežiūrai.

Agrarinės aplinkosaugos priemonę sudaro keturios programos:

- Paviršinio vandens telkinių pakrančių apsaugos juostų įrengimo ir tvarkymo pievose, ariamoje žemėje ir apsaugos nuo erozijos programa skatina saugoti vandenį nuo taršos bei stabdyti erozijos procesus dirbamojoje žemėje.

- Kraštovaizdžio tvarkymo programa skatina saugoti pievas ir pelkes, išlaikyti ekstensyvias ūkininkavimo sistemas, mažinti žemdirbystės intensyvumą ir saugoti bioįvairovę bei kraštovaizdį. Daugiamečių pievų išsaugojimas sumažins dirvos eroziją, mineralinių trąšų ir pesticidų nusiplovimą. Šlapžemių ir pelkių išsaugojimas bei tvarkymas pagerins kaimo kraštovaizdį.

- Ekologinio ūkininkavimo programa skatina auginti ekologišką žemės ūkio produkciją, kuri turi didelę paklausą rinkoje. Tai labiausiai finansuojama priemonė. Parama už ekologiškos produkcijos auginimą gali siekti kelis tūkstančius litų už hektarą.

- Retų veislių gyvulių ir paukščių programa skatina nykstančių vietinių gyvulių ir paukščių veislių – tokių kaip žemaitukai, senojo genotipo baltosios kiaulės, juodgalvės avys, vištinės žąsys, žalosios karvės ir kt. – auginimą. Parama paskatins ūkininkus išlaikyti senojo genotipo Lietuviškas gyvulių ir paukščių veisles, kurios veisiamos tikrai grynuoju būdu, yra mažesnio produktyvumo. Taip bus prisidedama, sustabdant jų išnykimą.

Didžiausias pareiškėjų aktyvumas pastebimas teikiant paraiškas ekologiniam ūkininkavimui. Kitos priemonės ne tokios populiarios, kadangi trūksta aplinkosaugos specialistų, kurie tinkamai konsultuotų apie šių priemonių įgyvendinimą bei teikiamą naudą. Be to, ūkininkus vilioja nemažos išmokos ekologinės produkcijos auginimui. Ekologinio ūkininkavimo būdai plėtoti Lietuvoje 2004-2006 metų laikotarpiui sukurtos ypatingai geros sąlygos, numatant palyginti dideles kompensavimo išmokas, kuriomis tikėtasi užtikrinti ekologinį ūkininkavimą pažangiausiomis technologijomis. 2004 – 2006 metais Lietuvoje sparčiai augo ekologinių ūkių

skaičius ir jų plotai. 2006 m. 2,340 ekologinių ūkių plotas sudarė beveik 102 tūkst. ha, palyginus su 2003 metais, jis padidėjo 4,4 karto⁷³. Tačiau nors ekologinio ūkininkavimo augimo tempai Lietuvoje yra didžiausi tarp ES šalių, nesant rinkodaros priemonių, didinančių ekologinės produkcijos paklausą ir į ekologinės produkcijos gamybą orientuotos maisto pramonės, sparti ekologinės žemdirbystės plotų plėtra nesudarė sąlygų ekologinės produkcijos augimui. Todėl nuo šių metų ūkininkai, pretenduojantys į išmokas ekologiškai produkcijai, turės pateikti dokumentus, liudijančius apie realizuotą savo sertifikuotoje valdoje ekologiškai išaugintą produkciją. Tokiu būdu norima sumažinti išaugintos, bet nerealizuotos ekologinės žemės ūkio produkcijos apimtį, t.y. parama turi būti mokama tik tai produkcijai, kuri yra realizuojama. Taip pat siekiama pažaboti nepamatuotai didelių ekologinių ūkių kūrimąsi. Todėl maksimali metinė parama vienam ūkiui Agentūros duomenimis negalės viršyti 150 tūkst. litų. Ekologinių ūkių stambėjimas, siekiant didesnės išmokų sumos, iškreipia ekologinio ūkininkavimo esmę ir prasmę.

Priemonė „Agrarinė aplinkosauga“ svarbi įgyvendinant Lisabonos ir Giotenbergo strategijos pagrindinius uždavinius, iš jų – darbo užimtumo didinimas ir agrarinės aplinkosaugos gerinimas⁷⁴. Įgyvendinant bendruosius aplinkosaugos tikslus, prisidedama prie sveikesnio žmonių gyvenamosios aplinkos formavimo, gamtinių ir kultūrinių kraštovaizdžio vertybių kūrimo bei bendrojo ekologinio stabilumo užtikrinimo. Ekologinis ūkininkavimas yra grindžiamas moderniomis, aplinkai palankiomis technologijomis. Kita vertus, jis turi sukurti prielaidas didesnės pridėtinės vertės kūrimui kaime, o tai savo ruožtu lemia didesnes žemdirbių pajamas, naujas darbo vietas.

Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku. Ši priemonė skirta imtis tradicinei žemdirbystei alternatyvios veiklos – žemę apsodinti mišku. Tokia priemonė turėtų dominti nederlingose vietovėse ūkininkaujančius žemdirbius. Be to, žemės savininkus investuoti į savo nenaudojamų žemių apželdinimą mišku ir pasinaudoti parama pagal KPP priemonę “Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku” turėtų skatinti didėjančios medienos kainos bei auganti medienos kuro paklausa.

⁷³ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.53.

⁷⁴ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.53.

Paramos gavėjams yra kompensuojamos visos išlaidos už miško įveisimą (projekto parengimas, dirvos paruošimas, sodmenų išsigijimas, transportavimas, sodinimas), taip pat penkerius metus mokamos išmokos už miško priežiūrą (apsauga nuo kenkėjų, ligų, priešgaisrinių apsaugos juostų įrengimas ir kt.) bei dar dvidešimt metų yra kompensuojamos prarastos pajamos, kurias ūkininkai galėtų uždirbti, versdamiesi tradicine žemdirbyste. Įdomu tai, kad šia parama galėjo pasinaudoti ne tik ūkininkai, bet ir fiziniai asmenys, nuosavybės teise turintys žemės ūkio paskirties žemės.

Paramos dydis priklauso nuo apsodintos žemės ploto ir medžių rūšių – kuo daugiau lapuočių, tuo parama didesnė. Be to, naujame miške jų turi būti pasodinta bent 20 proc. Kompensacijos už prarastas pajamas dydis priklauso nuo žemės, apsodintos mišku, derlingumo⁷⁵.

Priemonės įgyvendinimą stabdo motyvacijos stoka. Mokamos palyginti nedidelės išmokos, todėl žemdirbiai labiau linkę užsiimti tradicine augalininkyste ir už tai gauti tiesiogines išmokas. Be to paramos dydis priklauso nuo žemės derlingumo, kuo žemė labiau nederlinga, tuo išmokos mažesnės, todėl ūkininkaujantys nenašiose žemėse yra mažiau suinteresuoti veisti mišką. Siekiant, kad parama žemės ūkio paskirties žemę apželdinantiems mišku pasinaudotų kuo daugiau pareiškėjų ir būtų įsisavintos šiai paramos kryptiniai numatytos lėšos, reiktų suvienodinti kompensacinės išmokos dydį ūkininkaujantiems tiek mažiau palankiose, tiek palankiose ūkininkauti vietovėse. Tai paskatintų mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse esančių žemės ūkio naudmenų, ypač žemės ūkio produkcijos gamybai netinkamų, apželdinimą mišku.

Taip pat motyvacijai neigiamos įtakos turi įtakos ir palyginti negreita investicijų grąža. Visi naujai įveisti miškai tolimoje perspektyvoje duos papildomas pajamas, tačiau greičiausiai tokias pajamas pradės duoti greitai augančių medžių ir krūmų rūšių trumpos rotacijos plantaciniai želdiniai skirti medienos biokuro gamybai (ypač karklų žilvičių plantacijos)⁷⁶.

Neaktyviam paramos įsisavinimui įtakos turi tai, kad dar yra nebaigtos rengti savivaldybių teritorijų miškų išdėstymo žemėtvarkos schemas, kuriomis leidžiama apželdinti žemę. Be to, yra sudėtinga leidimų miškui veisti išdavimo tvarka.

Vertinant paramos efektyvumą, pažymėtina, kad ne visos suplanuotos paramos lėšos panaudotos dėl nepakankamo pareiškėjų aktyvumo, tačiau 2007 metais dar renkamos paraiškos ir

⁷⁵ Kaimo plėtros planas. Nacionalinė mokėjimo agentūra prie ŽŪM. – Vilnius, 2005.

⁷⁶ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.57.

bus teikiama parama pagal šią priemonę, todėl galutinį paramos efektyvumo įvertinimą bus galima atlikti tik tuomet, kai priemonės įgyvendinimas bus užbaigtas. Visgi priemonė sudaro gerą pamatą 2007-2013 metų paramos naujų miškų įveisimui panaudojimui, kadangi pagal Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų programą analogiškomis naujų miškų įveisimo priemonėms numatoma dar didesnė parama, galėsianti daryti didesnę įtaką bendros miškų ūkio situacijos pagerinimui šalyje.

Pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimas. Ši priemonė skirta smulkių natūrinių ūkių savininkams, kuriems trūksta nuosavų lėšų naujai įrangai ir žemės ūkio technikai įsigyti, ūkio pastatams atnaujinti. Paramos tikslas – sudaryti sąlygas tokiems ūkiams tapti komerciškai gyvybingiems⁷⁷. Parama pagal šią priemonę – vienas iš būdų paspartinti ūkių pertvarkymo procesą ir paskatinti konkurencingumą žemės ūkio sektoriuje. Pusiau natūriniais ūkiais laikomi tokie ūkiai, kurie nesispecializuoja prekinėje žemės ūkio gamyboje, bet gamina žemės ūkio produkciją savoms reikmėms, ir tik nedidelę dalį jos parduoda. Iš parduotos produkcijos realizavimo tokiuose ūkiuose lieka lėšų ir smulkioms investicijoms.

Paramos gavėjai - ūkininkai, kurie nori pereiti nuo pusiau natūrinio ūkininkavimo prie ūkininkavimo, orientuojantis į rinkos poreikių tenkinimą, t.y., remiantis komercinio ūkininkavimo principais. Smulkių ūkių savininkai, pasinaudodami šia priemone, gali pretenduoti į 5 metų paramą žemės ūkio technikai ir įrangai įsigyti, gamybiniam pastatams atnaujinti bei žemės ūkio gamybai modernizuoti. Paramos siekiantis asmuo turi pateikti paraišką ir verslo planą, kuris pagrįstų numatomo plėtoti ūkio gyvybingumą.

Į paramą pretenduojantys ūkių savininkai turi valdyti bent 5-20 hektarų žemės ūkio naudmenų ir auginti 5-10 karvių. Griežtas reikalavimas turėti ir žemės, ir gyvulių buvo pagrindinė kliūtis šios priemonės paramai įsisavinti, kadangi ne kiekvienas smulkus ūkis augina gyvulius. Taip pat žemą aktyvumą galima būtų paaiškinti tuo, kad dauguma smulkių mišrios gamybos ūkių, galėjusių dalyvauti šioje priemonėje pagal reikalavimus, buvo ekonomiškai nepajėgūs (ypač tie, kurie ūkininkauja mažiau palankiose ūkininkauti vietovėse) sukaupti būtinų lėšų ūkių plėtrai bei ekonominiam pajėgumui stiprinti, kiti susidūrė su sunkumais verslo planui paruošti⁷⁸.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. spalio 22 d. nutarimas Nr. 1317 „Dėl kaimo plėtros 2004-2006 metų plano pagrindinių nuostatų“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 101-4550.

⁷⁸ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.60.

Kadangi šios priemonės projektų įgyvendimo trukmė yra 5 metai, nustatytų priemonei tikslų pasiekimą galima bus vertinti pasibaigus paramos teikimo laikotarpiui. Visgi galima teigti, kad šios priemonės įgyvendinimas turi teigiamą įtaką didinant nedidelių ūkių dirbamos žemės plotą, ūkininkai, naudodamiesi paramos lėšomis, galėjo įsigyti būtiniausią techniką, kurios dėka didės darbo našumas ir pajamos. Ši priemonė turėjo įtakos šalies vidutinio ūkio teigiamam pokyčiui, kuris 2006 metais, palyginus su 2003 metais, padidėjo 33 proc.⁷⁹. Stambėjant ūkiams, gerėjo ūkio narių užimtumas ir gaminamos produkcijos apimtys, išaugo pajamos.

Standartų laikymasis. Gyvulininkystės ūkiuose vis dar aktualios kokybiškos produkcijos gamybos, higienos, gyvūnų gerovės ir aplinkos apsaugos reikalavimų užtikrinimo problemos. Todėl ši priemonė skirta vidutiniams, daugiausia pieno ar gyvulių ūkiams įvairioms dirvožemio ir vandens apsaugos nuo nitratų priemonėms įgyvendinti, ūkiams modernizuoti pagal naujus ES veterinarijos ir sanitarijos reikalavimus, įgyvendinat ES Pieno ir Nitratų direktyvas.

Pagal Pieno direktyvą ūkininkai gali atnaujinti pieno ūkius: įsigyti melžimui, pienui apdoroti ir saugoti reikalingą įrangą, rekonstruoti patalpas. Pieno direktyvos parama skiriama tik ūkiams, turintiems ne mažiau kaip 5 ir ne daugiau kaip 200 karvių. Mažesni pieno ūkiai higienos, gyvūnų gerovės ir aplinkos apsaugos problemas sprendė per kitą KPP paramos priemonę „Pusiaurinių ūkių rėmimas“. Pagal Nitratų direktyvą ūkininkai gali modernizuoti mėšlides, įsigyti kitą tam reikalingą įrangą. Įgyvendinant Nitratų direktyvą, siekiama sumažinti vandens taršą, ypač atsižvelgiant į nitratus ir cheminius veiksnius, galinčius turėti neigiamos įtakos gyventojų sveikatai, biologinei įvairovei, pakeisti tradicinį kraštovaizdį bei saugoti vandenį nuo užterštumo. Diegdami abi direktyvas kartu, ūkininkai gali planuoti iki 50 proc. didinti gyvulių skaičių ir gauti paramą už planuojamus įsigyti gyvulius.

Priemonėje „Standartų laikymasis“ pareiškė norą dalyvauti mažiau pareiškėjų nei tikėtasi. Kadangi ši priemonė yra investicinio pobūdžio ir vienas reikalavimų yra parengti veiklos planą, tai ir gali būti laikoma mažo pareiškėjų skaičiaus priežastimi. Be to, parama pasinaudojo daug stambesni ūkiai nei buvo planuota. Todėl, panaudojus programai skirtas lėšas, yra daug mažiau sumontuota pieno melžimo linijų bei pieno šaldymo įrangos⁸⁰. Nors daugiausiai paraiškų pateikta Pieno direktyvos priemonių įgyvendinimui, tačiau finansine išraiška Nitratų direktyvos priemonių finansinis planas yra daugiau kaip 2,5 karto didesnis nei Pieno

⁷⁹ Ten pat. P.62.

⁸⁰ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.66.

direktyvos⁸¹. Visgi nauja įranga turi teigiamos įtakos karvių primilžiui bei pieno kokybei. Mėšlidžių ir sрутų rezervuarų, atitinkančių ES reikalavimus, pastatyta dviem trečdaliais mažiau nei planuota, tačiau didelė dalis jų bus baigta montuoti 2007-2008 metais. Be to, jau pastatytu mėšlidžių ir sрутų rezervuarų talpos tris kartus viršija planuotas⁸². Dviejų metų investicijos pagal Nitratų direktyvą dar nėra pakankamos iš esmės pakeisti situaciją, tačiau jau yra pastebimas gruntinio vandens kokybės gerėjimas.

Techninė parama. Ji yra skirta informuoti visuomenę apie KPP priemones, ūkininkų galimybes pasinaudoti pagal šį planą teikiama parama. Taigi, šia priemone siekiama užtikrinti efektyvesnę KPP įgyvendinimą.

Paramos gavėjai – Žemės ūkio ministerija ir Nacionalinė mokėjimo agentūra prie Žemės ūkio ministerijos.

Su Nacionaline mokėjimo agentūra per 2006 m. pasirašytos 5 paramos sutartys pagal Kaimo plėtros 2004-2006 metų plano priemonę „Techninė parama“. Įgyvendinti trys personalo, tiesiogiai susijusio su KPP įgyvendinimu, mokymo projektai, organizuota konferencija personalui ir socialiniams-ekonominiams bei kitiems partneriams, tiesiogiai susijusiems su KPP administravimu. Pagal 2005 m. pasirašytas paramos sutartis buvo įgyvendinamas projektas „Kaimo plėtros planas: ūkiškas požiūris“, skirtas Agentūros viešinio kampanijoms organizuoti, bei projektas „Personalo plėtra Kaimo plėtros 2004-2006 m. plano priemonių įgyvendinimui užtikrinti.“, skirtas darbuotojų, kurių funkcijos tiesiogiai susijusios su KPP įgyvendinimu ir administravimu, darbo užmokesčiui ir jų išlaikymo išlaidoms padengti⁸³.

Žemės ūkio ministerija 2006 m. pasirašė vieną paramos sutartį pagal Kaimo plėtros 2004-2006 metų plano priemonę „Techninė parama“. Įgyvendinant šį projektą pagal darbo sutartis samdomi darbuotojai, kurių funkcijos tiesiogiai susijusios su KPP įgyvendinimu ir administravimu, atliekamos studijos, organizuojami seminarai, posėdžiai, konferencijos, perkamos vertimos paslaugos⁸⁴.

Apie teigiamą šios priemonės naudą byloja šių metų gegužės mėnesį visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atlikta gyventojų bei paramą pagal KPP priemones

⁸¹ Ten pat. P.65.

⁸² Ten pat. P.66.

⁸³ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.67.

⁸⁴ Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007. P.68.

gavusių ūkininkų apklausa. Praėjus porai metų nuo analogiškai atliktos apklausos smarkiai išaugo skaičius teigiančiųjų, jog gauti ES paramą pagal KPP priemones yra nesudėtinga. Taip šiemet mano 74 proc. apklaustų ūkininkų, prieš du metus taip manančių buvo 42 proc. Taip pat 91 proc. apklaustų ūkininkų nurodė, kad gauti informaciją apie KPP priemones buvo „visiškai lengva“ arba „greičiau, kad lengva“⁸⁵.

Didžiausia KPP paramos dalis 2004-2006 metams yra skirta priemonių „Mažiau palakios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosauginiais apribojimais“ bei „Ankstyvojo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos rėmimas“ finansavimui, atitinkamai 507,12 mln. litų ir 447,74 mln. litų⁸⁶.

Kalbant apie KPP priemones, jų teikiama nauda turėtų išryškėti ilgalaikėje perspektyvoje. Tačiau jau ir dabar galima teigti, kad parama turi teigiamos įtakos Lietuvos žemės ūkiui: kinta pačių ūkių struktūra – jie stambėja, didėja ūkininkų pajamos, keičiasi ūkininkaujančių amžiaus struktūra, gerėja jų pagaminamos produkcijos kokybė, dėl to išauga viso žemės ūkio sektoriaus konkurencingumas.

Įgyvendinant KPP priemones, pagrindinė siekiama yra kuo efektyvesnis paramos įsisavinimas. Todėl, atsižvelgiant į paramos administravimo praktiką, imtasi veiksmų, kad paramos skirstymas būtų kuo efektyvesnis ir skaidresnis: supaprastintos KPP priemonių paraiškų formos, jų pildymo instrukcijos, organizuojami susitikimai su pareiškėjais, konsultavimo institucijų atstovais ir kitais socialiniais partneriais, per spaudą platinama informacija, inicijuojami teisės aktų pakeitimai, kad paramos teikimo nuostatos būtų kuo aiškesnės, o parama būtų kuo labiau prieinama, supaprastinamos administravimo procedūros. Žemės ūkio ministerija kartu su Agentūra nori supaprastinti pareiškėjams teikiamos paramos administravimą, todėl siekia sujungti kuo daugiau paramos priemonių bei schemų į vieną bendrąją paraišką. Pareiškėjai, 2004-2006 m. teikdami paraiškas tiesioginėms išmokoms už plotus gauti, pildė bendrą paraišką ir kompensacinėms KPP išmokoms – už ūkininkavimą mažiau palankiose bei paukščių apsaugai svarbiose vietovėse gauti. Siekiant dar labiau supaprastinti paramos administravimą, nuo 2007 m. kartu su šiomis dviem paramos priemonėmis pareiškėjai galės prašyti kompensacinės paramos ir pagal naujosios Kaimo plėtros 2007–2013 m. programos

⁸⁵ <http://www.nma.lt/index.php?-928809738>; prisijungimo laikas: 2007-10-01.

⁸⁶ Nacionalinė mokėjimo agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita. – Vilnius, 2006. P.12.

priemonės „Agrarinė aplinkosauga“ programos: „Kraštovaizdžio tvarkymas“ bei „Ekologinis ūkininkavimas“. Toliau bus siekiama, kad ES parama ir toliau skaidriai bei efektyviai pasiektų šalies ūkininkus. Todėl Žemės ūkio ministerija kartu su Nacionaline mokėjimo agentūra ateityje planuoja įgyvendinti nemažai paramos administravimą palengvinsiančių naujovių. Viena iš svarbiausių – reikalingus duomenis bei dokumentus apie pareiškėjus rinks pati Agentūra. Reikalingi duomenys bus tiesiogiai gaunami iš Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos („Sodros“), Registrų centro, Valstybinės mokesčių inspekcijos bei kitų įstaigų. Todėl ūkininkams nebereikės kiekvienoje iš šių institucijų prašyti dokumentų, taip jie sutaupys ir laiko, ir savo finansinių lėšų. Vadinas, ateityje paraiškos teikimo procedūra pareiškėjams taps dar paprastesnė, o paraiškų administravimas bei paramos išmokėjimas – spartesnis.

2.4. Tiesioginės išmokos

Tiesioginių išmokų pagrindinis tikslas – palaikyti žemės ūkio subjektų pajamas. Įvestos 1992 m. McSharry reforma, kaip kompensacija ūkininkams už jų prarastas pajamas sumažinus intervencines grūdų kainas, šios išmokos tapo viena pagrindinių žemdirbių paramos formų.

Naujoms šalims narėms buvo leista pasirinkti tarp dviejų skirtingų tiesioginių išmokų sistemų: pilnos ir supaprastintos. Lietuvoje, ruošiantis administruoti tiesiogines išmokas ūkininkams už pasėlius ir galvijus, nuo pat pradžių buvo ruošiamasi įdiegti ir administruoti pilną tiesioginių išmokų schemą, kuri apimtų išmokas už pasėlius, atidėtą žemę, galvijus, jų skerdimą. Tačiau iškilus rizikai, kad bus laiku nepasiruošta tokios schemos administravimui, Lietuva pasirinko supaprastintą tiesioginių išmokų schemą. Šios schemos finansinis vokas yra mažesnis, tačiau tokia sistema yra pigiau ir paprasčiau administruojama. Supaprastintą tiesioginių išmokų schemą sudaro vienkartinė išmokų už plotus schema, finansuojama ES lėšomis, ir pagal kurią tiesioginės išmokos mokamos už turimą žemės ūkio naudmenų plotą, nepriklausomai nuo gaminamos produkcijos pobūdžio, bei papildomos nacionalinės tiesioginės išmokos, finansuotos iš ES ir nacionalinio biudžetų.

2004 m. Lietuvos žemdirbiams skiriamos tiesioginės išmokos sudarė 51 proc. Europos Sąjungos 2003 m. tiesioginių išmokų lygio, 2005 m. – 57 proc., o 2006 m. jos sudarė 62 proc. ES

lygio⁸⁷. 2006 metais vienkartinė tiesioginė išmoka už geros agrarinės būklės hektarą siekė 171,02 Lt⁸⁸. Be ankstesniais metais jau mokėtų papildomų nacionalinių išmokų už ES remiamus pasėlius, bulves krakmolui, baltyminius augalus, linus pluoštui, karves žindenes, bulius, skerdziamus suaugusius galvijus, ertiavedes bei piena, 2006 metais pradėtos mokėti išmokos už energetinius augalus bei cukrinius runkelius.

Vienkartinė išmoka už žemės ūkio naudmenų plotą yra mokama visiems registruotiems Žemės ūkio ir kaimo verslo registre ir paraiškas pateikusiems žemės ūkio veiklos subjektams, turintiems ne mažiau 1 ha geros agrarinės būklės žemės ūkio naudmenų ir besilaikantiems aplinkos apsaugos reikalavimų. Tuo tarpu papildomos nacionalinės išmokos yra skiriamos tiems žemės ūkio sektoriams, kuriems tiesioginė parama skiriama ir kitose ES šalyse, pvz., pieno ar gyvulininkystės sektoriams.

2006 metai buvo paskutiniai metai, kai dalis papildomų nacionalinių išmokų buvo finansuojama iš 2004-2006 metų KPP lėšų ir buvo mokamos iš dalies susietos su gamyba išmokos už karves žindenes, ekstensyviai augintus bulius, skerdziamus suaugusius galvijus, piena. Nuo 2007 metų pirmąkart Lietuvoje bus pradėtos mokėti atsietosios nuo gamybos papildomos nacionalinės tiesioginės išmokos. Tai reiškia, kad dalį papildomų išmokų pareiškėjai gaus kaip ir anksčiau – t. y. pagal deklaruotų hektarų, už kuriuos pareiškėjas gali gauti papildomą išmoką, skaičių (susiejant paramą su gamyba), kita dalis bus išmokėta atsižvelgus į plotus, kuriuos pareiškėjas deklaravo nustatytu istoriniu laikotarpiu – t. y. 2006 m⁸⁹. Tik specialios išmokos už bulius ir bei išmokos už remtinių pasėlių (grūdinių, rapsų, linų, baltymingų augalų) plotus liko susietos su gamyba. Visos kitos paramos už gyvulius išmokų schemos, išmokos už piena nuo šių metų bus atsietos nuo gamybos ir mokamos pagal konkretų produkcijos kiekį, už kurį buvo mokėta parama ūkiui nustatytu atskaitos laikotarpiu. Šis atskaitos laikotarpis skerdimo išmokoms ir ekstensyvumo priemokoms bus 2004–2006 metai, karvėms žindinėms – š. m. kovo 31 d., pienui – 2006–2007 kvotos metai⁹⁰.

Tiesioginių išmokų sistemos reformavimo tikslas yra siekis paramą mokėti tik tikriems ūkininkams, kurie nuolat palaiko atitinkamą gamybos lygį. Be to, tokie pokyčiai reikalingi ir tam, kad Lietuva nuo 2009 m. galėtų sėkmingai įsivesti bendrosios išmokos ūkiui schemą, kuri

⁸⁷ Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2006. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2007. P.42.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ <http://www.nma.lt/index.php?1231232550>; prisijungimo laikas: 2007-09-21.

⁹⁰ http://www.zum.lt/min/Informacija/dsp_news.cfm?NewsID=3357&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=1&list=10; prisijungimo laikas: 2007-08-03.

pakeis supaprastintą tiesioginių išmokų schemą. Tiesioginės išmokos bus atsietos nuo ūkyje gaminamos produkcijos. Jos nebepriklausys nei nuo gaminamos produkcijos pobūdžio, nei nuo auginamų pasėlių ar gyvulių rūšies, nei nuo gyvulių skaičiaus. Visgi gali būti numatytos tam tikros išimties, kai bus galima papildomomis išmokomis kryptingai paremti kai kurių gyvulių ar žemės ūkio augalų auginimą. Senosios ES šalys šią schemą įgyvendina nuo 2005 m. Todėl šiuo metu yra ruošiami nacionaliniai teisės aktų projektai, vyksta diskusijos dėl bendrosios išmokos ūkiui schemos, kurioje gali būti numatyta mokėti išmokas už energetinių augalų bei sėklos auginimą, specialiasias išmokas už bulių ir ėriavedžių auginimą.

Visgi, BŽŪP parama žemės ūkiui tiesioginėmis išmokomis neskatina modernizuoti žemės ūkio, investuoti į kokybės ir produktyvumo gerinimą ar atsisakyti neefektyvių žemės ūkio šakų. Be to, jos sulaukia nemažai kritikos dėl savo socialinio pobūdžio. Todėl Europos Komisija nuolat akcentuoja, kad tiesioginės išmokos bus nuolat mažinamos ir laikui bėgant jų bus visai atsisakyta, orientuojant ūkininkus gaminti produkciją ne dėl už ją mokamų tiesioginių išmokų, o dėl realios paklausos ir gaunamos naudos. Didelis tiesioginių išmokų finansinis paketas neskatina žemės ūkio konkurencingumo bei jo efektyvumo. Ko gero, tiesioginių išmokų finansinis paketas skirtas kaimo plėtrai duotų didesnę naudą kaimo ekonomikai įvairinti, gyvenimo kokybei kaime gerinti.

3. EUROPOS SĄJUNGOS BENDROSIOJIS ŽEMĖS ŪKIO POLITIKOS FINANSAVIMO LIETUVOJE EFEKTYVUMO ĮVERTINIMAS

3.1. Paramos įsisavinimo eiga

Nuo 2004 m. rugpjūčio mėnesio, kai buvo pradėtos rinkti paraiškos pagal BPD Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto priemones, iki 2006 m. pabaigos Nacionalinei mokėjimo agentūrai buvo pateiktos 2 305 paraiškos⁹¹. Pagal pirmas septynias priemones, kurios skirtos žemės ūkiui, buvo pateiktos 2 190 paraiškos, tačiau sutartys paramai gauti pasirašytos pagal 1728 paraiškas (2 priedas). Bendra sutarčių suma siekia beveik 626 mln. litų. Remiantis Agentūros duomenimis aktyviausiai paraiškas teikė pirminės produkcijos gamintojai pagal priemonę „Investicijos į žemės ūkio valdas“, kuriai ir yra numatyta didžiausia lėšų dalis. Pagal šią priemonę yra pateiktos 824 paraiškos, o jose prašoma suma sudaro 165 proc. šiai priemonei numatytų skirti lėšų. Pagal šią priemonę pasirašyta 650 sutarčių. Ne mažai sutarčių pasirašyta su jaunaisiais ūkininkais, kurie pateikė paraiškas pagal priemonę „Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas“ (675 sutartys). Tokį sutarčių kiekį galima paaiškinti tuo, kad šių projektų vertinimas ir administravimas, palyginti su kitomis priemonėmis, nėra toks sudėtingas ir jos įvertinamos greičiau nei kitos paraiškos⁹². Be to taip yra skatinimas jaunų žmonių įsikūrimas kaime. Mažiausiai paraiškų yra pateikta pagal priemones „Konsultavimo paslaugos ūkiams“ (24 paraiškos) bei „Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas, siekiant įvairiapusio ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių pajamų šaltinių“ (34 paraiškos). Pagal priemonę „Žemės sklypų perskirstymas“ paraiškos pradėtos rinkti tik nuo 2006 m., todėl jų pateikta tik 14-ka. To priežastimi galima būtų įvardinti dar nebaigtą žemės reformą.

Daugiausia paraiškų teikia ir atitinkamai sutarčių pasirašo Kauno, Šiaulių, Panevėžio apskričių ūkininkai. Mažiausiai paraiškų pateikė Alytaus, Telšių, Utenos apskričių ūkininkai. Skirtumą galima būtų paaiškinti tuo, kad Kauno, Šiaulių, Panevėžio apskritys yra našių žemių regionai. Atitinkamai ir ūkių struktūra šiose apskrityse yra geresnė, t.y. čia yra daugiau stambių ūkininkų, kurie yra ekonomiškai pajėgesni investuoti, skolintis. Todėl šių apskričių žemdirbiai aktyviau investuoja į valdas. Be to našių žemių regionuose, kur yra palankesnė ūkių struktūra,

⁹¹ Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos 2006 m. veiklos ataskaita. Nacionalinė mokėjimo agentūra. – Vilnius, 2007. P.20.

⁹² Nacionalinė mokėjimo agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita. – Vilnius, 2006. P.30.

aktyviau kuriasi ir jaunieji ūkininkai. Tuo tarpu ūkininkai iš Alytaus, Vilniaus, Utenos apskričių, kur žemės yra nenašios, bet yra graži gamta, daug ežerų, aktyviau dalyvauja ekonominės veiklos įvairinimo programose, tokiose kaip kaimo turizmas ar miškų ūkis⁹³.

Paraiškas pateikusiems žemdirbiams parama pradėta mokėti nuo 2005 m. Atsižvelgiant į kompensacinį paramos pobūdį ir tai, kad pagal daugumą priemonių yra vykdomi investiciniai, daug laiko ir finansinių išteklių reikalaujantys projektai, akivaizdu, kad įsipareigojimų ir fizinio lėšų išmokėjimo tempai negali sutapti⁹⁴. Visos paramos lėšos turėtų būti išmokėtos iki 2008 m. pabaigos. Šiuo metu visa išmokėtos paramos suma siekia beveik 411 mln. litų (2 priedas). Didžiąją dalį išmokėtos sumos sudaro lėšos išmokėtos pagal priemonę „Investicijos į žemės ūkio valdas“ (230 mln. litų).

Šiuo metu yra beveik 1000 sėkmingai įgyvendintų projektų pagal BPD Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto priemones⁹⁵. Įvertinus pateiktų paraiškų skaičių, prašomą paramos sumą, savalaikį paramos mokėjimą, galima teigti, kad BPD lėšos bus panaudotos efektyviai ir laiku.

2004 m. buvo pradėtas KPP įgyvendinimas. Pirmaisiais metais buvo pateikta 121 713 paraiškų, iš kurių daugiausia pagal priemonę „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ar vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ (111 177 paraiškos)⁹⁶. Didelį paraiškų kiekį lėmė tai, kad beveik pusė Lietuvos žemės ūkio naudmenų ploto sudaro mažiau palankios ūkininkauti vietovės. Be to, paraiškos pagal šią priemonę yra teikiamos kartu su paraiškomis tiesioginėms išmokoms už žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotus gauti. Mažiausiai paraiškų buvo pateikta pagal priemonę „Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“ (200 paraiškų)⁹⁷. Bendra išmokėtos paramos suma 2004 m. siekė 312 mln. litų⁹⁸.

2005 m. pagal KPP priemones buvo pateikta 123 185 paraiška⁹⁹. Mažėja paraiškų pagal priemonę „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ar vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ (110 140 paraiškų) skaičius. Tai susiję su paraiškų tiesioginėms išmokoms už žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotus gauti mažėjimu. Tačiau didėja susidomėjimas kitomis KPP

⁹³ Kaimo plėtros ir struktūrinės paramos priemonių įvertinimas ir palyginimas su kitomis ES šalimis. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2005. P. 23.

⁹⁴ Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos 2006 m. veiklos ataskaita. Nacionalinė mokėjimo agentūra. – Vilnius, 2007. P.26.

⁹⁵ Ten pat. P.26.

⁹⁶ <http://www.nma.lt/index.php?-1361628382>; prisijungimo laikas: 2006-10-12.

⁹⁷ Nacionalinė mokėjimo agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita. – Vilnius, 2006. P.12.

⁹⁸ Ten pat. P.18.

⁹⁹ Ten pat. P.14.

priemonėmis. Paraiškų pagal visas priemones skaičius, palyginti su 2004 m., auga. Ypač didėja susidomėjimas priemonėmis „Pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimas“, „Standartų laikymasis“, „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“. Pastarosios aktualumą lemia Lietuvos demografinė struktūra – didelė dalis ūkininkaujančių yra vyresnio amžiaus žmonės, kurie, nebesugebėdami konkuruoti pakitusioje žemės ūkio rinkoje, perleidžia savo ūkius jaunesniems ir taip užsitikrina pastovias pajamas. Beveik dvigubai palyginti su 2004 m. išauga paraiškų pagal priemonę „Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“, nors susidomėjimas šia priemone vis tiek lieka mažiausias. Tai galima būtų paaiškinti tuo, kad miško auginimas yra ilgalaikė investicija, todėl daugelis žemdirbių naudojami kitomis, greitesnę finansinę naudą atnešančiomis priemonėmis. Mažiau našių žemių ūkio subjektai renkasi tokias KPP priemones kaip „Pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimas“, „Agrarinė aplinkosauga“, „Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“. Tuo tarpu našių žemių žemės ūkio subjektai renkasi „Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos“ bei „Standartų laikymasis“ priemones¹⁰⁰.

2005 metais išmokėtos paramos suma pagal visas KPP priemones išaugo iki 382 mln. litų¹⁰¹. Daugiausia lėšų išmokėta pagal priemones „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ar vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ (61 proc. išmokėtos paramos), „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“ (16 proc. išmokėtos paramos) bei „Standartų laikymasis“ (14 proc. išmokėtos paramos)¹⁰².

2006 m. paraiškų surinkimo etapas ūkininkams buvo viena iš paskutinių galimybių pasinaudoti parama jiems gerai žinomomis sąlygomis, nes nuo 2007-ųjų bus įgyvendinamas naujas 2007-2013 m. kaimo plėtros planas¹⁰³. Jame bus siūlomos naujos paramos priemonės, keisis paramos gavimo sąlygos, išmokų dydžiai. Praėjusiais metais buvo surinkta 122 tūkst. paraiškų¹⁰⁴. Paraiškų rinkimo terminas buvo tik keli mėnesiai, tačiau bendras jų skaičius nežymiai skiriasi nuo 2005 m., nors tuomet paraiškos buvo renkamos keliais etapais ir truko beveik pusmetį. Galima teigti, kad susidomėjimas KPP priemonėmis kasmet tik augo. 2006 m.

¹⁰⁰ Kaimo plėtros ir struktūrinės paramos priemonių įvertinimas ir palyginimas su kitomis ES šalimis. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2005. P.21.

¹⁰¹ Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos 2006 m. veiklos ataskaita. Nacionalinė mokėjimo agentūra. – Vilnius, 2007. P.14.

¹⁰² Nacionalinė mokėjimo agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita. – Vilnius, 2006. P.22.

¹⁰³ Ten pat. P.24.

¹⁰⁴ Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos 2006 m. veiklos ataskaita. Nacionalinė mokėjimo agentūra. – Vilnius, 2007. P.10.

žemdirbiams išmokėta beveik 601,2 mln. litų, tai beveik trečdaliu daugiau nei 2005 m.¹⁰⁵. Išlieka tendencija, kad didžiausias paraiškų skaičius yra pagal priemonę „Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosaugos apribojimais“ skaičius. 2004-2006 m. šiai priemonei KPP biudžete buvo skirta daugiau kaip 507 mln. litų, tačiau prognozuotas lėšų poreikis buvo viršytas beveik 100 mln. litų¹⁰⁶. Ko gero, skirstant lėšas nebuvo tikėtasi, kad ūkininkai taip noriai prisiims visus įsipareigojimus, kuriuos ši priemonė nustato (pvz., įsipareigojimas ūkininkauti 5 metus po paraiškos pateikimo). Kita populiarī priemonė liko „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos rėmimas“, tačiau šia priemone pasinaudojo mažiau žemdirbių nei tikėtasi – iki 2008 m. pabaigos yra įsipareigota išmokėti daugiau nei 410 mln. litų, o KPP biudžete buvo numatyta beveik 448 mln. litų¹⁰⁷. Tačiau šia priemone ūkininkai galės naudotis ir per naująjį 2007-2013 m. laikotarpį, todėl tikėtina, kad Lietuvos kaimo amžiaus struktūra ir toliau gerės. Gerokai mažiau nei tikėtasi buvo norinčių dalyvauti priemonėje „Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku“. Paraiškų skaičius kasmet augo, tačiau prašomos paramos suma siekia tik 30 mln. litų iš 90 mln. skirtų. Tikimasi, kad tokia priemone aktyviau bus naudojamos nuo 2007 m., kadangi naujojo laikotarpio paramos priemonių tikslas yra būtent naujųjų veiklų kaime skatinimas, o ne tradicinės žemdirbystės rėmimas.

Per trejus KPP įgyvendinimo metus iš viso buvo pateikta beveik 367 tūkst. paraiškų. Įsipareigojimų prisiimta už daugiau kaip 1,44 mljrd. litų¹⁰⁸, jau yra išmokėta beveik 1 mljrd. litų¹⁰⁹ (4 priedas). Kadangi dalis priemonių yra daugiametės, parama bus mokama iki 2008 m. pabaigos.

2004 metai buvo pirmieji metai, kai pradėtos administruoti paraiškos tiesioginėms išmokoms už žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotus gauti. Tai viena pagrindinių paramos sričių, kuria naudojasi Lietuvos ūkininkai, todėl paraiškų skaičius ir mokamos sumos yra dideli. Tiesioginėms išmokoms gauti 2004 m. buvo pateiktos 237,5 tūkst. paraiškų¹¹⁰. Daugiausia paraiškų buvo iš Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio apskričių. Deklaruotas plotas siekė 2,55 mln. ha. Bendra išmokėta suma sudarė beveik 489 mln. litų. Daugiausia išmokų gavo derlingų

¹⁰⁵ Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos 2006 m. veiklos ataskaita. Nacionalinė mokėjimo agentūra. – Vilnius, 2007. P. 14.

¹⁰⁶ Ten pat. P.12.

¹⁰⁷ Ten pat. P.12.

¹⁰⁸ Ten pat. P.14.

¹⁰⁹ Ten pat. P.16.

¹¹⁰ Ten pat. P.38.

žemių regionų, t.y. Šiaulių, Panevėžio ir Kauno apskričių, ūkininkai, kadangi jų ūkiai yra didesni palyginus su nenašių žemių regionų ūkiais.

2005 m. Nacionalinei mokėjimo agentūrai buvo pateikta 226,7 tūkst. paraiškų¹¹¹. Bendras pareiškėjų deklaruotas plotas, už kurį mokamos tiesioginės išmokos, buvo 2,57 mln. ha. Kadangi bendras deklaruotas plotas viršijo Lietuvai nustatytą bazinį plotą (2004 m. spalio 29 d. Komisijos reglamentu Nr. 1073/2004 Lietuvai buvo nustatytas 2,574 mln. ha bazinis plotas), tam tikroms išmokos dalims buvo nustatyti mažinimo koeficientai. Ūkininkams išmokėta suma sudarė 571,3 mln.litų.

2006 metais tiesioginėms išmokoms už žemės ūkio naudmenų ir pasėlių plotus gauti yra pateikta 212,7 tūkst. paraiškų (deklaruotas plotas – 2,63 mln. ha)¹¹². Pastovus pareiškėjų skaičiaus mažėjimas yra siejamas su struktūriniais pokyčiais žemės ūkyje – visų pirma ūkių stambėjimu. Įtakos turi ir tai, kad senyvo amžiaus žemdirbiai naudojami parama, skirta pagal KPP priemonę „Ankstyvas pasitraukimas iš prekinės žemės ūkio gamybos“. Be to, sugriežtintos sankcijos dėl geros agrarinės bei aplinkosauginės būklės reikalavimų nesilaikymo stabdo pareiškėjus, nesilaikančius minėtų reikalavimų, pasinaudoti teikiama parama.

Nors pareiškėjų skaičius kasmet vis mažėja, yra deklaruojamas vis didesnis skaičius hektarų. Tai galima būtų paaiškinti tuo, kad tiesioginės išmokos kasmet didėja, ūkininkai plečia apdirbamos žemės dydį.

Atsižvelgiant į pateikiamų paraiškų pagal visas paramos priemones skaičių, išmokamos paramos sumos dydį, galima teigti, kad Lietuvos ūkininkai aktyviai įsisavina teikiamą ES paramą. Žemės ūkio ministerijos duomenimis, palyginti su kitomis šalies ūkio sritimis, ministerija sėkmingiausiai įsisavina ES paramą¹¹³. Tam įtakos turi didelės pastangos kuo didesnei informacijos sklaidai. Be to, buvo stengtasi racionalizuoti paramos įsisavinimo procedūras bei visą administravimo sistemą taip, kad visas procesas būtų kuo trumpesnis ir aiškesnis. Tikėtina, jog nemažas pareiškėjų aktyvumas dalyvaujant visose paramos programos duos teigiamų pasekmių Lietuvos žemės ūkiui ir kaimui.

¹¹¹ Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos 2006 m. veiklos ataskaita. Nacionalinė mokėjimo agentūra. – Vilnius, 2007. P.38.

¹¹² Ten pat. P.38.

¹¹³ http://www.zum.lt/min/index.cfm?fuseaction=displayHTML&attributes.file=File_3280.cfm&langparam=LT; prisijungimo laikas: 2007-10-02.

3.2. Žemės ūkio sektoriaus pokyčiai

Lietuvos narystė ES, kurios praktine išraiška tapo ES užsienio ir vidaus politikos įgyvendinimas Lietuvoje, apimantis rinkos reguliavimo priemonės bei struktūrinę paramą, tapo pagrindiniais veiksniais, skatinančiais sektoriaus struktūrinius pokyčius. 2005-ieji – pirmieji metai po narystės pradžios, kai pradėjo ryškėti eurointegracinių procesų įtaka visai Lietuvos ekonomikai, be abejo, ir žemės ūkio sektoriui.

Statistikos departamento duomenimis Lietuvos žemės ūkio sektoriuje sukurto bendro vidaus produkto (toliau – BVP) dalis pastaraisiais metais mažėja. 2003 m. jis sudarė 6,4 proc., 2004 m. – 5,8 proc., o 2005 m. – 5,7 proc., 2006 m. – 5,5 proc.¹¹⁴. BVP mažėjimą galima būtų paaiškinti Lietuvoje pradėtomis taikyti rinkos reguliavimo priemonėmis, pvz., kvotomis, kurios riboja tam tikrų produktų gamybą. Taip pat ES parama skatina mažiau intensyvią, bet kokybišką žemės ūkio produkcijos gamybą. Be to, kitų ekonomikos sektorių sukuriama BVP dalis auga sparčiau nei žemės ūkyje sukuriama BVP dalis. 2006 metais ir toliau mažėja žemės ūkiui tenkanti pridėtinės vertės dalis šalies bendrosios pridėtinės vertės struktūroje. 2002 metais šis rodiklis siekė 6,4 proc., o 2006 metais – 5,0 proc.¹¹⁵. Tokie pokyčiai rodo tai, kad Lietuvos ūkio struktūra artėja prie proporcijų, būdingų išsivysčiusioms šalims, tačiau žemės ūkis išlieka viena svarbiausių Lietuvos ūkio sričių. Tą įrodo dirbančiųjų skaičius žemės ūkio sektoriuje. Lietuvoje jis yra daugiau nei 10 proc. visų šalies dirbančiųjų, kai tuo tarpu ES 4,9 proc. dirbančių asmenų dirbo žemės ūkyje¹¹⁶. Laisvas prekių, darbo jėgos ir kapitalo judėjimas, eksporto subsidijos daro teigiamą įtaką žemės ūkio makroekonominiams rodikliams – didėja eksportas į ES ir trečiąsias šalis. Prekyba žemės ūkio ir maisto produktais pastaraisiais metais sudaro vis didesnę bendros Lietuvos užsienio prekybos dalį. Visgi didžioji dalis eksportuojamų produktų išvežama į ES-15 šalį. 2006 metais 61 proc. eksporto į ES-25 teko ES-15 šalims¹¹⁷.

Kaimą pasiekusios tiesioginės išmokos ir struktūrinė parama daro prielaidas ūkių ir įmonių modernizavimui bei jų struktūros gerinimui, spartesniam veiklos įvairinimui, probleminių regionų raidos skatinimui. SAPARD paramos įsisavinimo patirtis skatina ūkininkus aktyviai naudotis ES teikiama struktūrine parama. Pagal kai kurias BPD priemones pareiškėju

¹¹⁴ http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/BVP_2007_2Q_60.xls; prisijungimo laikas: 2007-09-24.

¹¹⁵ Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2006. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2006. P.7.

¹¹⁶ Ten pat. P.12.

¹¹⁷ Ten pat. P.9.

bendrai prašoma suma gerokai viršija priemonei skirtas sumas. Su investicine parama kaimą pasiekė ir kaimo plėtros plano priemonės, kurios didina žemdirbių pajamas, gerina ūkių finansinę padėtį, skatina tausojančią žemdirbystę, iš dalies keičia ūkininkų amžiaus struktūrą.

Komeraciniai bankai nebevengia teikti ūkininkams ilgalaikes paskolas priimtinais sąlygomis. UAB Žemės ūkio paskolų garantijų fondas, neviršydamas Vyriausybės nustatyto limito, teikia garantijas bankams už imančius paskolas žemės ūkio subjektus, kurie neturi pakankamai turto bankui įkeisti. Garantija teikiama už ilgalaikius kreditus, skirtus investiciniams projektams finansuoti bei už trumpalaikius ir vidutinės trukmės kreditus apyvartinėms lėšoms papildyti¹¹⁸. Kuriasi įvairios kredito unijos, teikiančios paskolas ūkininkams ypač geromis sąlygomis. Jų finansinės galimybės skolinti nėra tokios didelės kaip komercinių bankų, tačiau jų teikiamomis paslaugomis gali naudotis smulkūs ūkiai, kurie ne visada yra patrauklūs komerciniams bankams. Kredito įstaigų pasitikėjimas auga dėl išaugusių ūkių pajamų už parduotą produkciją, tiesioginių išmokų, teikiamos paramos ūkių modernizavimui. Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto atlikto tyrimo metu nustatyta, kad ūkiai pradėjo skolintis žymiai aktyviau. Jei 2003 metais kreditų įstaigų paskolomis naudojosi 21,5 proc. apklaustų ūkininkų ir 31,4 proc. žemės ūkio įmonių, tai 2005 metais atitinkamai 64,9 proc. ūkininkų ir 62,0 proc. žemės ūkio bendrovių¹¹⁹. Palanki skolinimosi sistema skatina investuoti. Atsiranda galimybė įsigyti daugiau žemės, naujos žemės ūkio technikos, diegti naujas technologijas. Tačiau galimybės investuoti priklauso nuo ūkio dydžio. Smulkūs ūkiai turi mažesnes galimybes investuoti.

BPD ir KPP priemonėmis yra stengiamasi spręsti problemas, susijusias su ūkininkų amžiumi ir ūkio dydžiu. Lietuvoje vyrauja maži, pusiau natūriniai ūkiai, o ūkininkų amžiaus struktūra nepalanki konkurencingam, šiuolaikiškam ūkiui plėtoti. Statistika rodo, kad 47 proc. ūkininkų yra 55 metų ir vyresni ir tik 16 proc. – iki 40 metų. Palyginti su 2005 m. padėtis keičiasi į gerąją pusę (2005 m. 60 proc. ūkininkų buvo 55 metų ir vyresni, 14 proc. – iki 40 metų¹²⁰). Įtakos tam turi paramos programos, skirtos ūkininkų amžiaus struktūrai keisti. Vidutinė valda 2005 m. sudarė 11,5 ha¹²¹, 2006 m. tesiekė 12,4 ha – du kartus mažesnė nei vidutinė ES

¹¹⁸ Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2005. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2006. P.25.

¹¹⁹ Rinkotyra. Žemės ūkio ir maisto produktai. – Vilnius: LAEI, 2007. P.90.

¹²⁰ Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2005. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2006.P.32.

¹²¹ Ten pat. P.12.

šalių¹²². Be to, buvo tik 3,2 proc. ūkių, valdančių per 50 ha, kuriems teko 46 proc. visų deklaruotų žemės ūkio naudmenų ploto¹²³. Nors ūkių struktūra Lietuvoje gerėja, ji dar labai atsilieka nuo ES šalių senbuvė ūkių struktūros. Siekiant, kad visas sektorius taptų konkurencingas, reikia skatinti konkurencingų ir didesnių ūkių skaičiaus augimą. Būtina daugiau ūkininkų apimanti finansinės paramos sklaida. Visgi, įgyvendinat investicines ir demografinę situaciją gerinančias programas, yra pastebima stambėjančių ūkių tendencija. Vis daugiau vyresnio amžiaus ūkininkų pasitraukia iš ūkinės veiklos, perduodami ūkį jaunesniems ūkininkams. Ūkių stambėjimui įtakos turi dėl besibaigiančios žemės reformos suaktyvėjusi žemės rinka. Jos aktyvumą skatina ir valstybės parama žemės ūkio paskirties žemei įsigyti, taip pat galimybė naudotis ES ir nacionaline parama. Siekiant spartinti ūkių restruktūrizacijos procesus, teikiama parama pusiau natūriniam ūkiams, kad šie persitvarkytų į prekinis, taip pat parama ES sanitarijos, veterinarijos ir gamtosaugos reikalavimams įgyvendinti. Apskritai, visos 2004-2006 m. teiktos paramos tikslas yra Lietuvai, kaip ir kitoms naujoms narėms, prisitaikyti prie bendrų ES reikalavimų, taikomų žemės ūkio sektoriui, kad ateityje ši galėtų lygiaverčiai konkuruoti bendroje ES rinkoje.

Išaugusi parama žemės ūkiui skatina užsiimti alternatyvia, netradicine žemės ūkio veikla, kuri yra perspektyvi alternatyva tradiciniam žemės ūkiui bei galimybė sėkmingai konkuruoti ES rinkoje. Dėl gana nemažų kompensacinių išmokų populiarėja ekologiškų žemės ūkio produktų auginimas. Lietuvos ekologinis žemės ūkis galėtų būti viena iš stipriųjų šalies žemės ūkio pusių bendroje ES rinkoje. Netradicinių žemės ūkio produktų auginimas suteikia kaimo gyventojams naujų galimybių. Lietuvoje populiarėja prieskoninių žolių, vaistažolių, šilauogių, pievagrybių auginimas, sraigių veisimas, elnių, stručių auginimas. Tiek ekologinė žemdirbystė, tiek netradicinių augalų auginimas yra puiki galimybė smulkiems ūkiams, kurių Lietuvoje yra didžioji dauguma, tapti ekonomiškai gyvybingiems ir konkurencingiems. Pavyzdžiu gali būti žemės ūkio kooperatyvas „Stručių genetikos centras“, kuris, pasinaudojęs ES parama, 2005 metais pastatė stručių fermą, kuri šiuo metu yra didžiausia ne tik Lietuvoje, bet ir Rytų Europoje. Planuojama joje laikyti apie 1000 stručių, ateityje – dvigubai daugiau. Taigi toks pavyzdys rodo, kad alternatyvi tradiciniam ūkininkavimui veikla gali būti pelningas žemės ūkio verslas Lietuvoje. Netradicinis žemės ūkio verslas yra puiki galimybė smulkiam ūkininkui

¹²² Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2006. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2006. P.162.

¹²³ Ten pat. P.163.

ar kaimo gyventojui, pasinaudojus teikiama ES finansine parama, vystyti perspektyvų ir pelningą verslą, kuris padėtų spręsti užimtumo ir mažų pajamų problemas. Taip pat dėl modernizacijos ir išsibėgėjančių struktūrinių pokyčių kaime atsiranda veiklos, kurios nesisusinusios su tradicine žemdirbyste: medienos apdorojimas, žemės ūkio produktų perdirbimas, kaimo turizmas, amatai. Kaimo turizmas yra sparčiausiai besiplečianti verslo sritis kaime. 2002 m. šalyje veikė 288 kaimo turizmo sodybos, o 2006 m. – 530. Augančios šalies gyventojų pajamos, leidžiančios daugiau išleisti pramogoms, didėjantys turistų srautai skatina kaimo turizmo paklausos didėjimą. Todėl SAPARD, o vėliau ES struktūrinių fondų parama yra puiki galimybė plėsti kaimo turizmo paslaugų sferą.

Lietuvos žemės ūkio sektorius, kuriame dirba daugiau nei 10 proc. visų šalies dirbančių žmonių, tačiau sukuriama tik 5 proc.¹²⁴ bendros šalies pridėtinės vertės, yra žemo našumo sektorius, vertinant tiek šalies, tiek ir ES mastu. Nebaigta žemės reforma lėtina paramos skatinamus ūkių struktūros pokyčius. Mažas vidutinis valdos dydis bei didelis smulkių ūkių skaičius menkina šio sektoriaus efektyvumą ir konkurencingumą, riboja plėtros galimybes. Visgi galima teigti, kad yra pastebimi teigiami žemės ūkio sektoriaus pokyčiai, kurie dar labiau intensyvės naujuoju 2007-2013 m. paramos teikimo laikotarpiu.

3.3 Lėšų įsisavinimo problemos ir tendencijos

Europos Sąjunga kasmet skiria milijonus litų Lietuvos žemės ūkiui plėtoti ir modernizuoti, tačiau būtina kalbėti apie problemas, trukdančias įsisavinti lėšas efektyviai.

Įvairių apklausų duomenys rodo, kad pasinaudoti finansine parama ūkininkams trukdo gebėjimų stoka savarankiškai paruošti projektą, o konsultantams samdyti neretai nėra lėšų. Taip pat trukdo privačių lėšų stygius, abejojimas, kad parama bus suteikta. Pareiškėjas, norėdamas gauti ES struktūrinių fondų paramą, turi nueiti ilgą kelią: visų pirma suplanuoti ūkio plėtrą bent penkiems metams į priekį, įvertinti savo gebėjimus vykdyti numatytą projektą, galų gale tinkamai jį parengti. Be projektų Agentūrai reikia pateikti nemažai įvairių pažymų ir kitokių dokumentų, o tai irgi apsunkina ir sukelia daug rūpesčių. Paramos siekiantys ūkininkai turi susitvarkyti ūkių buhalterinę apskaitą, inventorizuoti turtą. Pasirašyta paramos sutartis įpareigoja vykdytoją laiku ir tinkamai vykdyti nemažai prievolių, susijusių su mokėjimo prašymų bei

¹²⁴ Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2006. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2006. P.8.

projekto įgyvendinimo ataskaitų ruošimu. Žemės ūkio darbuotojų išsimokslinimo lygis neatitinka vis didėjančių reikalavimų, jie stokoja profesinių ir vadybos žinių, verslumo gebėjimų. Todėl yra reikalingos žemdirbių tęstinio mokymo, konsultavimo, švietimo bei informavimo paslaugos, kurios didintų gebėjimus pasinaudoti teikiama parama. Informacijos yra labai daug, neretai ji yra paini, sunkiai suprantama, todėl profesionali Lietuvos žemės ūkio konsultavimo tarnybos, Agentūros, Žemės ūkio ministerijos specialistų ir kitų konsultavimo institucijų pagalba yra ypač reikalinga. Nacionalinė mokėjimo agentūra nuolat rengia seminarus, kuriuose kaimo gyventojai yra informuojami apie galimybes pasinaudoti ES parama. Agentūra ruošia ir platina įvairią metodinę literatūrą, taip pat ji pradėjo organizuoti diskusijas su socialiniais partneriais paramos administravimo klausimais. Tikslinga tobulinti pačią konsultavimo sistemą – užtikrinti konsultantų kvalifikacinį pasirengimą, konsultavimo institucijų veiklos priežiūrą, konsultavimo paslaugų kokybę ir prieinamumą. Taip pat yra skatinamos iniciatyvos labiau naudotis struktūrine parama, skirta mokymui ir konsultavimui organizuoti.

Nauju iššūkiu Lietuvos žemės ūkio subjektams tampa žmogiškųjų išteklių kokybė, nes žinių ekonomikoje pagrindiniu regiono raidos veiksniumi tampa žmogiškieji ištekliai. Auganti išorinė ir vidinė migracija Lietuvoje skatina tam tikrų regionų depopuliaciją, blogina ekonominę ir socialinę aplinką, mažina tų regionų potencialą ir konkurencingumą. Šios tendencijos yra rimtas iššūkis Lietuvos žemės ūkiui, kurio konkurencingumas ilgą laiką buvo grindžiamas pigios darbo jėgos pertekliumi¹²⁵. Naujomis sąlygomis Lietuvos žemės ūkio konkurencingumas turės priklausyti nuo žmogiškųjų išteklių kokybės, verslo subjektų apsirūpinimo moderniomis technologijomis. Todėl svarbiausia priemonė siekiant konkurencingumo yra kaimo gyventojų išsilavinimo didinimas. Žmogiškųjų išteklių ugdymas ir toliau lieka vienas pagrindinių žemės ūkio ir kaimo plėtros prioritetų.

Kita aktuali problema kaime – kooperacijos stoka. Valstybė finansine parama, mokestinėmis lengvatomis skatina kooperaciją, kuri leistų ūkininkams efektyviau įsisavinti ir panaudoti ES lėšas, užtikrintų jų ekonominį stabilumą bei konkurencingumą. Kooperatyvų skaičius kasmet auga, tačiau dauguma jų yra labai smulkūs, nemažai jų likviduojama. Lietuvos ūkininkai kol kas nenoriai jungiasi į kooperatyvus. Nenorą galima būtų paaiškinti tuo, kad žmonės turi nekokią patirtį dėl sovietinių kooperatyvų veiklos. Statistikos departamento duomenimis, 2005 m. pradžioje Lietuvoje buvo užregistruotos 244 žemės ūkio kooperatinės

¹²⁵ Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2006. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2006. P.11.

bendrovės, bet iš jų veikė tik 104¹²⁶. Pagal veiklos pobūdį Lietuvoje veikia agroserviso kooperatyvai, taip pat kooperatyvai, užsiimantys savo narių pagamintos produkcijos pardavimu, perdirbimu ar kita veikla. Kad būtų sukurtas orientuotas į rinką, efektyvus ir konkurencingas žemės ūkio sektorius, reikėtų, kad Lietuvoje susikooperuotų didžioji dalis žemės ūkio produkcijos gamintojų, kaip yra kitose ES šalyse¹²⁷.

Įsisavinant ES paramos lėšas, aktuali tampa neteisėto jų pasisavinimo problema. Bendrijos finansiniai interesai turi būti saugomi remiantis glaudžiu valstybių narių ir pačios Bendrijos bendradarbiavimu¹²⁸. Lietuvos Respublikos institucijos yra įpareigos užtikrinti skaidrų lėšų, skirtų žemės ūkiui, skirstymą, tačiau vis dėlto pasitaiko sukčiavimo atvejų. Siekiant užkirsti kelią galimiems pažeidimams, apsaugoti Lietuvos ir ES finansinius interesus, reikia Nacionalinės mokėjimo agentūros, teisės saugos ir kitų institucijų glaudaus bendradarbiavimo bei nacionalinės baudžiamosios teisės nuostatų peržiūrėjimo. Agentūroje yra įkurtas specialus Rizikų vertinimo ir valdymo skyrius. Šio skyriaus veikla siekiama pašalinti bet kokią galimybę neteisėtai pasisavinti lėšas. Taip pat yra įdiegta pasitikėjimo telefono linija galimiems neteisėto valstybės ir ES paramos naudojimo ir skirstymo atvejams pranešti. Agentūros Kontrolės departamentas atlieka tikrinimus bei kontroliuoja valstybės paramos ir ES paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai lėšų naudojimą pagal tikslinę jų paskirtį, taip pat jis atlieka pažeidimų analizę ir rizikos vertinimą. Agentūra, siekdama efektyviai valdyti rizikos veiksnius, sukūrė vidaus kontrolės sistemą, kurios priemonėmis siekiama pašalinti bet kokią subjektyvumo veiksnį, vertinant paraiškas, - nesvarbu, ar priimtas sprendimas būtų teigiamas, ar neigiamas. Su visa vertinimo medžiaga supažindinami Žemės ūkio ir Finansų ministerijos atstovai. Tokia sistema turėtų užkirsti kelią bet kokiam subjektyviam sprendimo priėmimui¹²⁹. Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybai prie Vidaus reikalų ministerijos yra pavesta atskleisti ir tirti nusikalstamas veikas, susijusias su Europos Sąjungos finansinės paramos lėšų gavimu ir panaudojimu, įgyvendinti prevencines priemones, užkertančias kelią Europos Sąjungos finansinės paramos lėšų pasisavinimui ir iššvaistymui. Sukčiavimų prevencijos efektyvumui didelės reikšmės turi tai, kad Tarnybos pareigūnai dalyvauja tobulinant Europos Sąjungos paramos administravimo bei kontrolės rizikos valdymo sistemą. Siekiant užtikrinti nusikalstamų veikų bei kitų teisės

¹²⁶ Lietuvos kaimo raida 2005. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2005. P.61.

¹²⁷ Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra 2004. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2005. P.155.

¹²⁸ Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. Bendrijų finansinių interesų apsauga – Kova su sukčiavimu – 2005 m. metinė ataskaita. – Briuselis, 2006. P. 4.// <http://www.fntt.lt/lt/100>; prisijungimo laikas: 2006-10-25.

¹²⁹ Nacionalinė mokėjimo agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita. – Vilnius, 2006. P.64.

pažeidimų, susijusių su Europos Sąjungos finansinės paramos lėšų gavimu ir panaudojimu, atskleidimą ir tyrimą, 2005 m. kovo 1 d. Tarnyboje įsteigtas naujas struktūrinis padalinys – Neteisėto paramos panaudojimo tyrimo skyrius¹³⁰.

Nemažai pažeidimų buvo nustatyta pirmaisiais metais teikiant paraiškas tiesioginėms išmokoms už žemės ūkio naudmenas. Dėl patikros metu nustatyto neteisingo deklaravimo, kai nurodomas klaidingas pasėlių ar naudmenų plotas, kai tyčia ar netyčia deklaruojamas ne tos kultūros pasėlis, ar kai nesilaikoma geros agrarinės būklės reikalavimų, pareiškėjui yra nustatomos sankcijos. Išmoka yra mažinama ar visai nemokama. Sankcijos dydis priklauso nuo to, kiek deklaruotas plotas viršija faktiškąjį, kiek geros agrarinės būklės reikalavimų nesilaikymo plotas sudaro deklaruoto ploto, ar yra nustatytas tyčinis neteisingas deklaravimas, kai prašoma išmokų už akivaizdžiai apleistas, nedarbamas žemės ūkio naudmenas. Tačiau neretai tokios sankcijos nesulaiko asmenų, kurie deklaruoja akivaizdžiai apleistas ir neprižiūrimas naudmenas. Kita Lietuvoje aktuali problema yra išmokų į miestą „nutekėjimas“, kada išmokų už žemės ūkio naudmenas prašo žemės savininkai, kurie gyvena mieste ir nesiverčia žemės ūkio veikla. Finansine išmokų nauda neretai siekia pasinaudoti nusipirkę žemės nesąžiningi verslininkai. Praktikoje yra pasitaikęs atvejis, kai laukus kaip pievas buvo uždeklaravęs ir į išmokas pretendavo vienas golfo klubas. Dažnai pasitaiko dvigubo deklaravimo atveju, kai tą patį plotą uždeklaruoja žemės savininkas ir realiai tą žemę dirbantis ūkininkas. Pagal nustatytas taisykles išmoka tokiu atveju priklauso asmeniui, kuris dirba žemę ir turi jos nuosavybės ar nuomos faktą patvirtinančius dokumentus. Abi sąlygos yra būtinos išmokai gauti. Jei nepavyksta įrodyti bent vienos iš jų, išmoka nemokama, todėl ūkininkai yra skatinami sudaryti rašytines nuomos sutartis su žemės savininkais.

2005 m. rugsėjo mėnesį Europos Taryba patvirtino reformuotą 2007–2013 m. kaimo plėtros politiką, kurią galima apibūdinti fraze „tęstinumas ir kaita“. Kaimo plėtra remiasi principu – viena kaimo plėtros programa, vienas reglamentas ir vienas fondas – Europos žemės ūkio fondas kaimo plėtrai. Tiesioginėms išmokoms ir kitoms rinkos reguliavimo priemonėms finansuoti yra skirtas Europos žemės ūkio garantijų fondas. Kaimo plėtros politikoje, kaip ir anksčiau, yra numatyta įvairių priemonių, iš kurių valstybės narės gali pasirinkti tinkamiausias ir kurioms taikyti jos gauna Bendrijos finansinę paramą, susijusią su integruotų kaimo plėtros

¹³⁰ <http://www.fntt.lt/lt/100>; prisijungimo laikas: 2006-10-25.

programų įgyvendinimu. Pagal šią politiką pakeičiamas programų rengimas, skatinamas strateginis turinys ir tvari kaimo vietovių plėtra. Todėl būsimoje kaimo plėtros politikoje bendru sutarimu numatytos trys svarbiausios politikos sritys (kryptys):

- didinti žemės ir miškų ūkio sektorių konkurencingumą,
- remti žemėtvarką ir gerinti aplinką,
- gerinti gyvenimo kokybę ir skatinti ekonominės veiklos įvairinimą¹³¹.

Siekiant šių tikslų, Lietuva jau 2005 m. pradėjo rengti naująją kaimo plėtros programą naujam 2007-2013 m. finansavimo laikotarpiui. Programai ES Kaimo plėtros komitetas vienbalsiai pritarė 2007 m. rugsėjo 19d. Su Europos Komisija buvo derinami principiniai, strateginiai dalykai, tačiau, rengiant kiekvienos priemonės įgyvendinimo taisykles, yra palikta erdvės savarankiškumui. Tad šiuo metu Žemės ūkio ministerija kartu su socialiniais partneriais intensyviai derina galutines priemonių įgyvendinimo taisykles bei kitus programai vykdyti būtinus dokumentus.

Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų programos pagrindinis tikslas ir toliau tęsti 2004-2006 m. finansavimo laikotarpiu pradėtus darbus – užtikrinti ekonomikos augimą didinant žemės, miškų ūkio ir maisto konkurencingumą, sukuriant galimybes ekonominei veiklai įvairinti ir gyvenimo kokybei kaime gerinti kartu puoselėjant esamas gamtines, žmogiškąsias ir kitas vertybes, mažinant skirtumus tarp miesto ir kaimo bei tarp regionų. Naujoji programa, sujungdama 2004-2006 metais KPP ir BPD Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto priemones į vieną dokumentą, tęsia jų įgyvendinimą. Kaimo plėtros 2007-2013 m. programoje yra numatytos keturios kryptys:

- Žemės ūkio ir miškų sektorių konkurencingumas;
- Aplinkos ir kraštovaizdžio gerinimas;
- Gyvenimo kokybė kaimo vietovėse ir kaimo ekonomikos įvairinimas;
- *Leader* metodo įgyvendinimas.

Visos keturios kryptys apima beveik 30 priemonių, kuriomis bus siekiama stiprinti žemės ir miškų ūkio konkurencingumą, teikiant paramą pertvarkymui, plėtrai ir naujovių diegimo procesui, didinti aplinkos ir kraštovaizdžio vertę, teikiant paramą ekologiškiems

¹³¹ <http://www.euro.lt/lt/naujienos/apie-lietuvos-naryste-europos-sajungoje/naujienos/1548/>; prisijungimo laikas: 2007-09-25.

žemėtvarkos metodams, pagerinti gyvenimo kokybę kaimo vietovėse ir skatinti įvairesnę ūkinę veiklą.

Remdamasi istoriniais duomenimis, sugebėjusi argumentuotai pagrįsti savo poreikius, Lietuva naujuoju programavimo laikotarpiu paramos lėšų sugebėjo išsiderėti 2,4 karto daugiau negu Estija ir 1,7 karto daugiau negu Latvija¹³². Iš Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai kartu su bendru finansavimu iš šalies biudžeto per septynerių metų laikotarpį Lietuvai turėtų būti skirta 7 mljrd. 804,6 mln. litų. Pagal programą daugiausia lėšų numatyta žemės ūkio ir miškininkystės sektoriaus konkurencingumui didinti (41,15 proc.), aplinkos ir kraštovaizdžio gerinimui (36,48 proc.). Gyvenimo kokybei kaimo vietovėse ir kaimo ekonomikai įvairinti skirta 12,19 proc. lėšų, *Leader* metodu įgyvendinamoms priemonėms – 6,06 proc. lėšų¹³³.

Dabartinė ES komisarė žemės ūkiui ir kaimo plėtrai M. Fischer Boel įspėja, kad nuo 2013 metų parama tradiciniam žemės ūkiui smarkiai keisis – bus gerokai sumažintas rinkos reguliavimo priemonių (eksperto subsidijų, tiesioginių išmokų) finansinis paketas. Tiesioginė parama žemės ūkio produkcijai gali apskritai išnykti. Kita vertus bus labiau remiamos žemės ūkio naudmenos. Daugiau bus skiriama netiesioginės paramos – aplinkos apsaugai, kraštovaizdžiui saugoti. Tačiau didžiausias dėmesys bus skiriamas kaimo plėtros finansavimui. Stipri kaimo plėtros politika yra gyvybiškai svarbi mūsų kaimo vietovių ateičiai. Šios lėšos suteikia galimybę įvairinti žemės ūkio sektorių, finansuoti svarbiausius aplinkosaugos projektus ir kurti su tradiciniu ūkininkavimu nesusijusias darbo vietas. Žemės ūkis, net ir išlikdamas pagrindine veikla daugelyje kaimo vietovių, vargu ar sukurs tiek naujų darbo vietų, kiek jų reikia, kad kaimas turėtų ateitį. Todėl 2007-2013 m. finansavimo laikotarpis yra gera galimybė ūkininkams pasinaudoti parama alternatyviai veiklai kaime vystyti, ūkių konkurencingumui stiprinti bei įgyvendinti pagrindinį Lietuvos kaimo vietovių strateginės vizijos tikslą: „iki 2015 metų pasiekti socialinį ir ekonominį išsivystymo lygį, prilygstantį senesnėms ES šalims narėms“¹³⁴.

¹³²http://www.zum.lt/min/index.cfm?fuseaction=displayHTML&attributes.file=File_3280.cfm&langparam=LT; prisijungimo laikas: 2007-09-26.

¹³³http://www.zum.lt/min/Informacija/dsp_news.cfm?NewsID=3422&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=1&list=10; prisijungimo laikas: 2007-09-24.

¹³⁴ Žemės ūkio ministerija. Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. strategijos pagrindinės nuostatos. P.7.

IŠVADOS

1. ES bendrosios žemės ūkio politikos tikslai, paramos mechanizmai ir priemonės laiduoja šios ūkio šakos nuolatinę ir nuoseklų vystymąsi, gerina žemės ūkio subjektų veiklos sąlygas, skatina konkurencingumą, lemia atskirų ES šalių žemės ūkio subjektų kiekybinio ir kokybinio diferencialumo mažėjimą.

2. Vykdomos ES bendrosios žemės ūkio politikos reformos sumažino ES biudžeto išlaidas šiai politikai, tačiau ir toliau didžioji biudžeto dalis skiriama žemės ūkio sektoriui finansuoti.

3. 2004-2006 m. Lietuvai skirtas ES finansinės paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai programinis laikotarpis buvo skirtas jai palaipsniui adaptuotis prie bendrų ES reikalavimų. Paramos priemonių įvairovė ir aiškiai segmentuotas jos taikymas užtikrina tolygų ES BŽŪP tikslų įgyvendinimą Lietuvoje: žemės ūkio sektoriaus gerėjimą, kaimo plėtrą, aplinkosaugos bei socialinių ir demografinių problemų kaime sprendimą, probleminių regionų raidą.

4. Įgyvendinant BŽŪP reformą, keičiasi paramos žemės ūkiui tikslai. Tiesioginę paramą tradiciniam žemės ūkiui keičia investicinė parama kaimo plėtrai. Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 metų programoje, kaip ir 2004-2006 metų laikotarpiu, pirmenybė teikiama žemės ūkio sektoriaus konkurencingumui didinti. Tačiau tolimesnėje perspektyvoje daugiau lėšų turės būti skiriama infrastruktūros ir gyvenimo kokybės kaime gerinimui, bendruomeniškumo skatinimui, alternatyviems verslams, kraštovaizdžio ir bioįvairovės saugojimui.

5. Narystė Europos Sąjungoje prisiimti įsipareigojimai ir gaunama parama neabejotinai sąlygoja teigiamus pokyčius Lietuvos žemės ūkio ir kaimo sektoriuje, tačiau galutinės išvados ir apibendrinimai apie paramos įtaką žemės ūkiui galės būti formuluojami tik įgyvendinus projektus ilgesnio laikotarpio perspektyvoje.

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. spalio 22 d. nutarimas Nr. 1317 „Dėl kaimo plėtros 2004-2006 metų plano pagrindinių nuostatų“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 101-4550;
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. rugpjūčio 2 d. nutarimas Nr. 935 „Dėl Lietuvos 2004-2006 m. bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2004, Nr. 123-4486 (aktuali redakcija nuo 2006-08-01);
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. balandžio 18 d. nutarimas Nr. 414 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 31 d. nutarimo Nr. 649 “Dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų administravimo Lietuvoje“ pakeitimo“//Valstybės žinios. 2005, Nr. 51-1700;
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 135 „Dėl valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų juridinių asmenų, atsakingų už Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo Garantijų skyriaus priemonių įgyvendinimą, paskyrimo“//Valstybės žinios. 2004, Nr. 22-667 (aktuali redakcija nuo 2006-03-20);
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. spalio 11 d. nutarimas Nr. 987 „Dėl valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų juridinių asmenų, atsakingų už Europos žemės ūkio garantijų fondo priemonių įgyvendinimą, paskyrimo“//Valstybės žinios. 2006, Nr. 110-4171;
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gegužės 2 d. nutarimas Nr. 391 „Dėl valstybės institucijų, savivaldybių ir kitų juridinių asmenų, atsakingų už Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai priemonių įgyvendinimą, paskyrimo“ //Valstybės žinios. 2007, Nr. 22-839;
7. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro 2004 m. vasario 27 d. įsakymas Nr. 3D-76A „Dėl Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo Garantijų skyriaus paramos administravimo ir kaimo plėtros priemonių įgyvendinimo 2004-2006 m. taisyklių patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2004, Nr. 35-1146;
8. Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. strategijos pagrindinės nuostatos//http://www.zum.lt/min/failai/1_2006_06_06_SRATEGIJOS_PAGRINDIN%C4%96S_NUOSTATOS.pdf; prisijungimo laikas: 2007-09-20;

Specialioji literatūra:

9. R.Griekienis, K.Maniokas, R.Martišauskas ir kt./sud.G.Vitkus. Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002;
10. Junevičius A. Europos Sąjunga: istoriniai, politiniai, teisiniai aspektai. - Kaunas: Technologija, 1999;
11. Kazėnas G. Europos Sąjungos bendrosios žemės ūkio politikos reforma. // Viešoji politika ir administravimas. 2005, Nr. 14;
12. Lapinas M. Bendrosios išmokos ūkiui schema. Kas tai? // Mano ūkis. 2006, Nr.3;
13. Paulikas V. Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika ir administravimas. – Vilnius: LTU, 2002;
14. Tracy M. Maisto pramonė ir žemės ūkis rinkos ekonomikos sąlygomis. Žemės ūkio politika Europos Sąjungoje. – Vilnius: Diemedis, 1998;
15. Europos Sąjunga: steigimo dokumentai ir sutartis dėl Konstitucijos Europai. – Vilnius: Eugrimas, 2005;
16. Europos Sąjungos 2007 finansinių metų bendrasis biudžetas: skaičiai. Europos Komisija. – Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialių leidinių biuras, 2007// http://ec.europa.eu/budget/library/publications/budget_in_fig/syntchif_2007_2_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2007-08-11;
17. Kaimo plėtros ir struktūrinės paramos priemonių įvertinimas ir palyginimas su kitomis ES šalimis. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2005;
18. Kaimo plėtros planas. Nacionalinė mokėjimo agentūra prie ŽŪM. – Vilnius, 2005;
19. Komisijos ataskaita Europos Parlamentui ir Tarybai. Bendrijų finansinių interesų apsauga – Kova su sukčiavimu – 2005 m. metinė ataskaita. – Briuselis, 2006.// <http://www.fntt.lt/lt/100>; prisijungimo laikas: 2006-10-25;
20. *Leader* – naujos galimybės Lietuvos kaimui. Programos „Leader“ ir žemdirbių mokymo metodikos centras. – Vilnius, 2006;
21. Lietuva: Bendrasis programavimo dokumentas 2004-2006 metai. BPD įgyvendinimo 2005 metų ataskaita

//http://www.finmin.lt/finmin/selectpage.do?doclocator=%2Fweb%2Fstotis_inf.nsf%2F0%2F0586B7173A98D9C7C22571EA0030B021%3FopenDocument; prisijungimo laikas: 2006-10-16;

22. Lietuvos 2004–2006 m. bendrojo programavimo dokumento 4.5 priemonės „Miškų ūkis“ metinė įgyvendinimo ataskaita. Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2006;

23. Lietuvos 2004–2006 m. bendrojo programavimo dokumento 4.7 priemonės „Mokymas“ metinė įgyvendinimo ataskaita. Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2006;

24. Lietuvos 2004-2006 m. Bendrojo programavimo dokumento priemonių tikslų ir uždavinių įgyvendinimo įvertinimas. Baigiamoji ataskaita. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2007;

25. Lietuvos kaimo plėtros 2004-2006 metų plano įgyvendinimo 2006 m. ataskaita. LR Žemės ūkio ministerija. – Vilnius, 2007;

26. Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2005. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2006;

27. Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra 2004. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2005;

28. Lietuvos kaimo raida 2005. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2005;

29. Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2006. Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. – Vilnius, 2007;

30. Nacionalinė mokėjimo agentūra. 2005 metų veiklos ataskaita. – Vilnius, 2006//<http://www.nma.lt>; prisijungimo laikas: 2006-10-12;

31. Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos 2006 m. veiklos ataskaita. Nacionalinė mokėjimo agentūra. – Vilnius, 2007//<http://www.nma.lt>; prisijungimo laikas: 2007-08.01;

32. Rinkotyra. Žemės ūkio ir maisto produktai. – Vilnius: LAEI, 2007;

33. SAPARD paramos įgyvendinimo Lietuvoje ataskaita. Penkerių metų veiklos apžvalga. Nacionalinė mokėjimo agentūra. – Vilnius, 2004;

Internetiniai adresai:

34. <http://www.nma.lt>;
35. <http://parama.nma.lt>;
36. <http://www.esparama.lt>;
37. <http://www.zum.lt>;
38. <http://www.fntt.lt/lt/100>;
39. <http://www.nma.lt/index.php?1231232550>; prisijungimo laikas: 2007-09-21;
40. http://www.zum.lt/min/Informacija/dsp_news.cfm?NewsID=3357&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=1&list=10; prisijungimo laikas: 2007-08-03;
41. http://www.zum.lt/min/Informacija/dsp_news.cfm?NewsID=3422&langparam=LT&Title=&From=&To=&Page=1&list=10; prisijungimo laikas: 2007-09-24;
42. <http://www.nma.lt/index.php?-1361628382>; prisijungimo laikas: 2006-10-12;
43. <http://parama.nma.lt/index.php?1863902310>; prisijungimo laikas: 2007-09-21;
44. http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/BVP_2007_2Q_60.xls; prisijungimo laikas: 2007-09-24;
45. <http://www.euro.lt/lt/naujienos/apie-lietuvos-naryste-europos-sajungoje/naujienos/1548/>; prisijungimo laikas: 2007-09-25;
46. http://eur-lex.europa.eu/budget/data/D2007_VOL1/LT/nmc-grseqN70091660751-2/index.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-11;
47. http://ec.europa.eu/budget/budget_glance/where_from_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-10;
48. http://ec.europa.eu/budget/budget_detail/current_year_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-10;
49. http://ec.europa.eu/news/economy/061214_1_lt.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-09;
50. http://ec.europa.eu/budget/budget_glance/what_for_en.htm; prisijungimo laikas: 2007-08-10;

51. http://ec.europa.eu/budget/library/publications/budget_in_fig/dep_eu_budg_2007_lt.pdf; prisijungimo laikas: 2007-08-12.

Magistro baigiamojo darbo temos pavadinimas – Europos Sąjungos bendrosios žemės ūkio politikos finansinės paramos priemonių įtaka Lietuvos žemės ūkiui 2004-2006 metais.

Pagrindinės sąvokos: Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika, biudžetas, Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas, Lietuvos 2004-2006 m. bendrasis programavimo dokumentas, finansinė parama, tiesioginės išmokos, Lietuvos 2004-2006 m. kaimo plėtros planas.

SANTRAUKA. Europos Sąjungos bendroji žemės ūkio politika susiformavo kaip bandymas spręsti aktualias pokario maisto stygiaus, ūkių modernizavimo problemas. Bendra valstybių iniciatyva buvo įtvirtinta 1958 m. Romos sutartyje, kurioje agrarinė politika buvo įtraukta į bendrąją rinką. Taip pat buvo suformuluoti bendrieji politikos tikslai, kuriais remiantis vėliau išdėstyti pagrindiniai veikimo principai ir priemonės. Didelės biudžeto išlaidos ir maisto atsargų perteklius paskatino bendrosios žemės ūkio politikos reformą. BŽŪP tapo gerovės valstybe ūkininkams, garantuojanti stabilias kainas bei pajamas. Todėl 1992 m. reforma ir paskui sekančios reformos siekė mažinti biudžeto išlaidas politikai, reguliuoti produkcijos pasiūlą, nemažinant žemdirbių pajamų, skatino kaimo plėtrą, aplinkosaugą.

ES biudžeto lėšoms skirtoms žemės ūkiui administruoti 1962 m. buvo įsteigtas Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas, kaip ES biudžeto sudedamoji dalis. Šiuo metu fondas yra reformuotas į du atskirus fondus – Europos žemės ūkio garantijų fondą ir Europos žemės ūkio fondą kaimo plėtrai. Reformuoti fondą paskatino augantis dėmesys kaimo plėtrai, kuri verčia sujungti struktūrinę paramą ir kaimo plėtros paramą į vieną fondą.

Lietuva, tapusi ES nare, pradėjo įgyvendinti BŽŪP politikos įsipareigojimus bei naudotis ES teikiama parama. Buvo priimti nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys paramos administravimo institucinę struktūrą, paramos priemones, pagal kurias skirstomos ES lėšos. Struktūrinė parama žemės ūkiui teikiama remiantis Lietuvos bendrojo programavimo dokumento priemonėmis. Kaimo plėtrai yra numatyta parama pagal Lietuvos 2004-2006 m. kaimo plėtros plano priemones. Tiesioginės išmokos, teikiamos pagal vienkartinės tiesioginės išmokos už plotus schemą, yra skirtos palaikyti ūkininkų pajamas.

ES teikiama parama sąlygoja teigiamus Lietuvos žemės ūkio sektoriaus pokyčius. Įsisavinant lėšas auga žemdirbių pajamos, aktyvėja ūkių modernizacija, įvairėja žemės ūkio veiklų pobūdis kaime, auga sektoriaus investicijos, pastebimas ūkių stambėjimas.

The main topic of this master research is - The Influence of European Union Common Agricultural Policy Financial Support Means on Lithuanian Agriculture 2004-2006.

Keywords: European Union Common Agricultural Policy, the budget, the European Agricultural Orientation and Guarantee Fund, Lithuanian Single Programming Document for 2004-2006, financial assistance, direct payments, Lithuanian Rural Development Plan for 2004-2006.

SUMMARY. European Union Common Agricultural Policy (CAP) is the outcome of postwar problems such as lack of food and agricultural modernization. Common initiative to establish Common Agricultural Policy was instituted by Rome treaty in 1958. Agricultural policy has become the part of European Union common market. The treaty has also settled main aims of CAP. Later, in accordance to the aims, main principles and means were settled. High European Union budget expenditure on CAP and big cost of food storage were the main reasons to reform Common Agricultural Policy. Common Agricultural Policy has become a welfare policy, which has guaranteed well-established prices of agricultural production and stable farmers' income. The main goals of the policy reform for 1992 and follow-up reforms were to reduce budget expenditure on CAP, to control the supply of agricultural production by keeping stable farmers' income, to impel the rural development, food safety and environment protection.

The European Agricultural Orientation and Guarantee Fund was established in 1962 to administrate EU budget resources for CAP. The fund is the part of EU budget. Currently the fund is being reformed by dividing it into two separate funds - European Agricultural Guarantee Fund and European Agricultural Fund for Rural Development. This transformation was motivated by growing attention to rural development, which forced to joint structural support and rural development support into one fund.

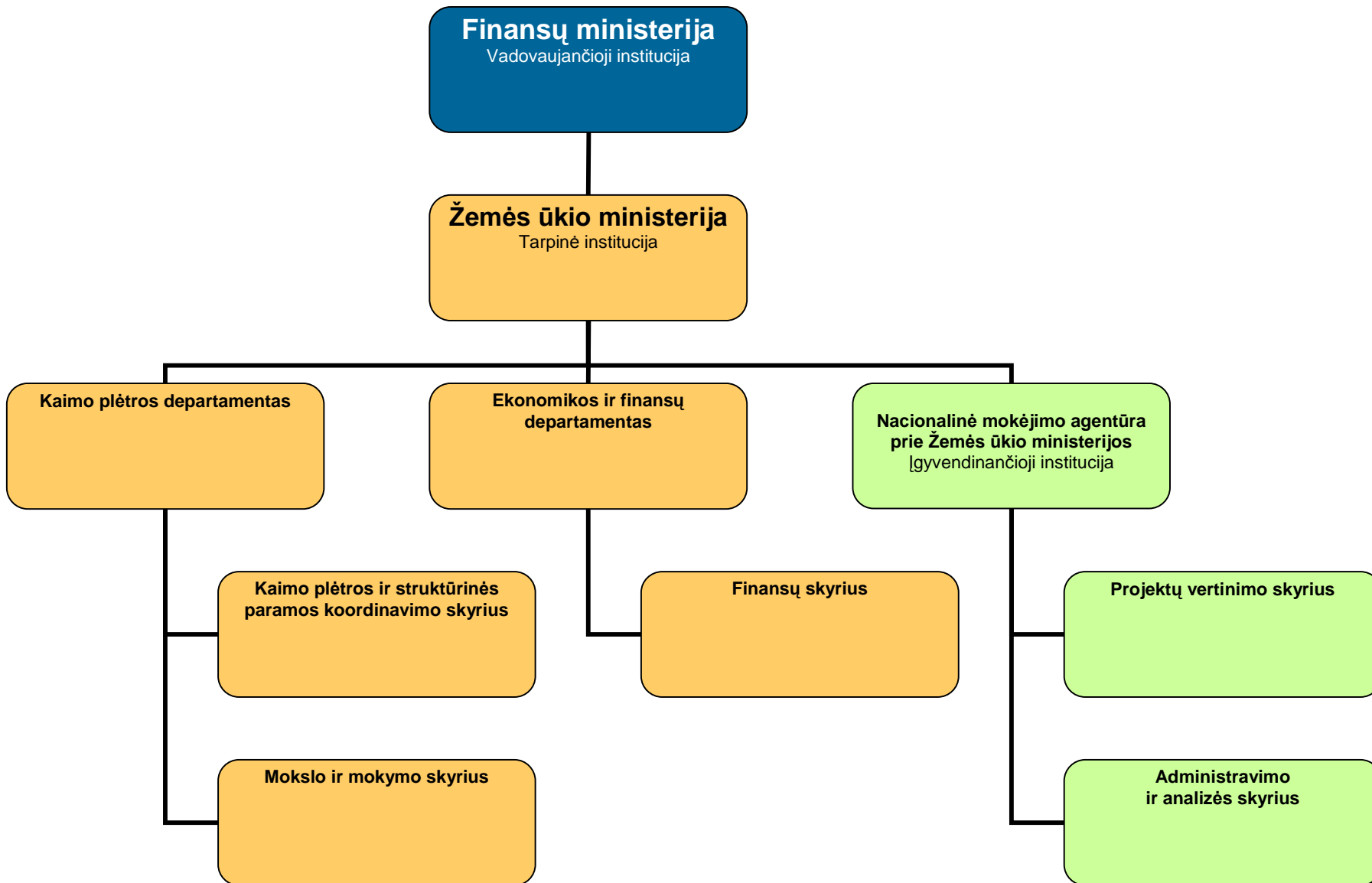
Lithuania, as a member state of EU, implements obligations of CAP and exercises EU financial support. The structural support for agriculture is allocated by Lithuanian Single Programming Plan for 2004-2006. Lithuanian Rural Development Plan for 2004-2006 has set means for rural development. Direct payments, paid by single direct payment scheme, maintain farmers' income.

EU financial support determines positive alteration of Lithuanian agriculture. The rise of farmers' income, modernization of farms, the growth of investment and diversification of agricultural activities is noticed.

PRIEDAI

1 priedas. Struktūrinės paramos žemės ūkiui ir kaimo plėtrai administravimo Lietuvoje sistemos schema.

Šaltinis: LR Žemės ūkio ministerija.

2 priedas. BPD APIBENDRINTA STATISTIKA (2007-09-07)

Eil. nr.	PRIEMONĖ	GAUTA PARAIŠKŲ 2004-2007		Pasirašyta sutarčių viso, vnt	Sutarčių suma, tūkst. lt	Išmokėta suma, tūkst. lt	Įvertinta	Liko įvertinti
		vnt.	suma, tūkst. Lt					
1	Investicijos į žemės ūkio valdas	824	408.767	650	313.156	230.369	824	0
2	Jaunųjų ūkininkų įsikūrimas	753	62.441	675	55.723	54.993	753	0
3	Žemės ūkio produktų perdirbimo ir rinkodaros gerinimas	45	112.149	36	93.654	44.345	45	0
4.1	Žemės ūkio vandentvarka	39	58.204	36	55.113	49.306	39	0
4.2	Žemės sklypų perskirstymas	14	2.623	14	2.622	332	14	0
4.3	Konsultavimo paslaugos ūkiams	24	37.209	11	6.592	5.117	24	0
4.4	„Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas, siekiant įvairiapusio ekonominės veiklos pobūdžio ir alternatyvių pajamų šaltinių“	34	29.447	16	13.495	5.858	34	0
4.5	„Kaimo turizmo ir amatų skatinimas“	118	104.528	57	53.381	4.358	118	0
5	Miškų ūkis	85	25.911	75	20.497	12.128	85	0
6	LEADER+ pobūdžio priemonės veikla „Įgūdžių įgijimas“	155	18.132	118	8.685	2.623	155	0
7	Mokymas	99	8.513	40	2.801	1.519	99	0
	VISO EŽUOGF	2.190	867.923	1.728	625.719	410.947	2.190	0

Šaltinis: <http://parama.nma.lt/index.php?1863902310>; prisijungimo laikas: 2007-09-21.

3 priedas. BPD STATISTIKA PAGAL APSKRITIS (2007.01.10, litais). I dalis.

Apskritis		Priemonė									
		1	2	3	41	42	43	44	45	5	6
Alytaus	Sutarčių skaičius	19	25	1	3			1	10	6	2
	paramos suma, LTL	11.461.970	2.101.769	246.088	5.153.314			1.182.567	10.645.357	1.415.229	519.695
Kauno	Sutarčių skaičius	83	124	3	3		4	2	6	5	15
	paramos suma, LTL	41.261.500	10.111.578	7.571.698	5.150.061		5.190.627	1.590.881	6.138.966	1.043.599	383.699
Klaipėdos	Sutarčių skaičius	44	34	2	2		2	3	3	3	2
	paramos suma, LTL	21.829.157	2.836.165	6.825.392	3.390.409		225.203	1.936.620	3.144.610	760.300	22.476
Marijampolės	Sutarčių skaičius	68	98	4	3	4	4	1	3	2	1
	paramos suma, LTL	31.567.510	8.044.026	10.800.266	5.142.137	823.071	1.076.212	660.970	3.123.653	400.000	10.313
Panevėžio	Sutarčių skaičius	91	103	7	11	3		1	5	1	1
	paramos suma, LTL	38.830.667	8.654.260	21.169.663	16.360.038	434.630		814.868	5.078.256	677.960	11.695
Šiaulių	Sutarčių skaičius	99	116	5	5			2	2	3	18
	paramos suma, LTL	46.130.579	9.527.173	15.865.322	5.548.705			2.172.560	2.539.407	981.642	1.372.924
Tauragės	Sutarčių skaičius	36	70	3	2	2		1	2	2	3
	paramos suma, LTL	14.745.388	5.798.031	9.110.223	2.822.163	206.679		1.294.800	686.702	863.049	532.000
Telšių	Sutarčių skaičius	30	36	2	4	5		1	2		6
	paramos suma, LTL	12.199.220	2.940.518	4.295.698	6.905.600	1.158.085		175.480	1.443.988		1.065.016
Utenos	Sutarčių skaičius	29	24	1	1				5	7	3
	paramos suma, LTL	12.327.533	1.976.785	1.439.660	1.614.060				3.309.006	2.721.692	530.408
Vilniaus	Sutarčių skaičius	32	44	7	2		2	3	19	8	43
	paramos suma, LTL	19.636.435	3.578.297	15.162.575	3.026.744		658.674	3.490.067	18.658.107	2.210.922	2.268.352
VISO: sutarčių skaičius		531	674	35	36	14	12	15	57	37	94
VISO: paramos suma, LTL		249.989.959	55.568.602	92.486.585	55.113.231	2.622.465	7.150.716	13.318.813	54.768.052	11.074.393	6.716.578

Šaltinis: <http://parama.nma.lt/index.php?1863902310>; prisijungimo laikas: 2007-09-21.

3 priedas. II dalis.

		Priemonė				
Apskritis		7	8	9	10	VISO
Alytaus	Sutarčių skaičius	3				70
	paramos suma, LTL	149.759				32.875.748
Kauno	Sutarčių skaičius	16		2		263
	paramos suma, LTL	1.418.435		2.950.884		82.811.928
Klaipėdos	Sutarčių skaičius	1	21	1	44	162
	paramos suma, LTL	319.286	21.855.710	5.648.304	1.129.044	69.922.676
Marijampolės	Sutarčių skaičius			1		189
	paramos suma, LTL			270.336		61.918.494
Panevėžio	Sutarčių skaičius	3				226
	paramos suma, LTL	142.109				92.174.146
Šiaulių	Sutarčių skaičius	8			1	259
	paramos suma, LTL	701.912			17.000	84.857.224
Tauragės	Sutarčių skaičius	3				124
	paramos suma, LTL	125.991				36.185.026
Telšių	Sutarčių skaičius	3				89
	paramos suma, LTL	67.435				30.251.040
Utenos	Sutarčių skaičius	3		2		75
	paramos suma, LTL	127.434		734.915		24.781.493
Vilniaus	Sutarčių skaičius	3		1	2	166
	paramos suma, LTL	86.082		404.503	118.881	69.299.639
VISO: sutarčių skaičius		43	21	7	47	1623
VISO: paramos suma, LTL		3.138.443	21.855.710	10.008.942	1.264.925	585.077.414

4 priedas. 2004-2006 m. pagal KPP priemones pateiktų paraiškų administravimas

Eil. Nr.	Priemonė	Gauta paraiškų 2004-2006 m.	Prašoma paramos suma, mln. Lt.	Patvirtinta parama paraiškoms, vnt.	Išmokėta paramos suma, mln. Lt.
1.	Ankstyvo pasitraukimo iš prekinės žemės ūkio gamybos rėmimas	21 554	150,700	20 131	167,739
2.	Mažiau palankios ūkininkauti vietovės ir vietovės su aplinkosauginiais apribojimais	330 720	619,302	265 665	495,764
3.	Agrarinė aplinkosauga	3 929	143,437	2 693	106,264
4.	Žemės ūkio paskirties žemės apželdinimas mišku	1 261	22,648	661	7,622
5.	Pusiau natūrinių restruktūrizuojamų ūkių rėmimas	3 194	11,026	2 579	11,605
6.	Standartų laikymasis	5 999	165,500	5 272	192,464
7.	Techninė parama	12	52,451	7	6,768
Iš viso:		366 669	1 165,064	297 008	988,227

Šaltinis: Nacionalinės mokėjimo agentūros prie Žemės ūkio ministerijos 2006 m. veiklos ataskaita; <http://www.nma.lt>; prisijungimo laikas: 2007-08.01.

Darbas baigtas: 2007-10-22
Kristina Butvilavičienė

